

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště Historické sociologie

Vliv Tomáše a Jana Antonína Bati na rozvoj města Otrokovice

Autorka práce: Ing. Hana Malotová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Otrokovicích dne 10. května 2013

Hana Malotová

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji Haně Malotové, nar. 24. 8. 1968, studentce FHS UK, obor Historická sociologie svůj souhlas se zpracováním svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytl za účelem zpracování diplomové práce.

Souhlasím s tím, že diplomová práce bude uložena v archivu UK. Jsem si vědom toho, že diplomová práce může být použita pro další vědecké nebo vzdělávací účely. Její případná publikace nebo šíření je podmíněno mým souhlasem a souhlasem Hany Malotové.

Rovněž souhlasím se zveřejněním osobní karty, pořízené během mé práce ve firmě Baťa, která je součástí přílohy.

V Praze dne: 8. 5. 2013

Jiří Tichý

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji Haně Malotové nar. 24. 8. 1968, studentce FHS UK, obor Historická sociologie svůj souhlas se zpracováním svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných písemně během rozhovorů, které jsem poskytl za účelem zpracování diplomové práce.

Souhlasím s tím, že diplomová práce bude uložena v archivu UK. Jsem si vědom toho, že diplomová práce může být použita pro další vědecké nebo vzdělávací účely. Její případná publikace nebo šíření je podmíněno mým souhlasem a souhlasem Hany Malotové.

V Otrokovicích 20.3.2013

Karel Halberštát

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji Haně Malotové nar. 24. 8. 1968, studentce FHS UK, obor Historická sociologie svůj souhlas se zpracováním svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytla za účelem zpracování diplomové práce.

Souhlasím s tím, že diplomová práce bude uložena v archivu UK. Jsem si vědoma toho, že diplomová práce může být použita pro další vědecké nebo vzdělávací účely. Její případná publikace nebo šíření je podmíněno mým souhlasem a souhlasem Hany Malotové.

V Otrokovicích 5.4.2013

Hana Vlachynská DiS.

Poděkování

Mé poděkování bych adresovala především vedoucímu své práce docentu PhDr. Bohuslavu Šalandovi, CSc., za odborné vedení, cenné rady a připomínky při psaní mé diplomové práce. Můj velký dík patří také mé rodině, především sestře Ludmile Šubrtové a jejímu manželovi Petrovi za podporu a pomoc. Rovněž děkuji Evgeniji Epifancevovi a Marii Malotové za technické připomínky ke grafické úpravě práce.

Obsah

ABSTRAKT

1. ÚVOD	11
2. TEORETICKÁ ČÁST	15
2.1. Urbánní sociologie, východiska	15
2.2. Sociální a ekonomická situace v době počátků budování Baťova	20
2.3. Osobnost Tomáše a Jana Antonína Baťa	21
2.4. Batismus - způsob myšlení, východiska	24
2.4.1. Disciplína	27
2.4.2. Účast na zisku a ztrátě.....	31
2.4.3. Samospráva dílen	32
2.4.4. Baťova služba veřejnosti.....	32
2.5. Budování nových Otrokovic - Baťova.....	33
2.5.1. Růst Zlína - návaznost na Otrokovice.....	34
2.5.2. Hledání nových lokalit - rozvoj Otrokovic	36
2.5.3. Otrokovice, projekt zahradního města	38
2.5.4. Výstavba nových Otrokovic (Baťova) - sociologický aspekt.....	39
2.5.5. Proces budování, splavování kopce Tresného	41
2.6. Oblasti Baťova vlivu v Otrokovících.....	45
2.6.1. Baťův vliv na dopravu v Otrokovících	45
2.6.2. Baťa a letectví	47
2.6.3. Baťa a využití řek Moravy a Dřevnice.....	49
2.6.4. Baťa a architektura.....	51
2.6.5. Baťa a školství	54
2.7. Smrt Tomáše, pokračovatel díla Jan Antonín Baťa	57
2.7.1. Otrokovice za druhé světové války	58
2.8. Poválečný vývoj.....	60
2.8.1. Osud Jana Antonína	60
2.8.2. Převzetí závodů novou vládou	61
2.8.3. Otrokovice a Baťův odkaz dnes.....	63
2.9. Kolektivní paměť Otrokovic - Baťova.....	65

3. EMPIRICKÁ ČÁST	69
3.1. Metodologie výzkumu	70
3.1.1. Výzkumné otázky	70
3.2. Polostrukturovaný rozhovor.....	73
3.2.1. Rozhovor s panem Jiřím Tichým.....	74
3.2.2. Rozhovor s panem Karlem Halberštátem	89
3.2.3. Rozhovor s paní Hanou Vlachynskou.....	97
3.2.4. Hodnocení rozhovorů.....	105
3.3. Narace	106
3.3.1. Vzpomínky mé babičky Marie Lacigové (1905-1986) na budování města Otrokovic.....	107
3.3.2. Vzpomínky mé babičky, Františky Gajdůškové (1914-1992), Baťovy mladé ženy	110
3.4. Zkoumání dokumentů a jejich analýza	115
4. ZÁVĚR	119
BIBLIOGRAFIE.....	121
PŘÍLOHY	125

ABSTRAKT

Téma, které jsem se rozhodla ve své diplomové práci řešit, se týká mého rodného města Otrokovic a rovněž regionu, ve kterém se město nachází. Popisuje vývoj a budování tohoto místa, především jeho čtvrti Baťova, které zde probíhalo ve 20. a 30. letech minulého století. Pod vedením bratrů Tomáše a Jana Antonína Baťových zde bylo budováno ideální průmyslové město, jediné svého druhu v celé republice. Nevznikl však pouze nový urbanistický útvar, ale také nový typ pracovních a sociálních vztahů. Ve své práci se zabývám nejen sociologickým dopadem tohoto procesu na původní obyvatele, ale také novým způsobem výchovy mladých lidí, pojetím disciplíny a fenoménem kolektivního vědomí. Rovněž jsem si kladla otázku trvale udržitelného rozvoje města Otrokovic po stránce ekologické i ekonomické a jejich možné budoucnosti. Nechybí ani srovnání s nedalekým Zlínem, kde Baťové započali proces přetváření celé podřevnické oblasti, který je stále centrem regionu a nositelem tradic batismu.

ABSTRACT

Theme that I dealt in my dissertation with, concerns of my hometown Otrokovice and also to the region in which the city is located. Describes the development and building of this place and especially of city districts Baťov, which took place here in the 20th and 30 the last century. Under the leadership of brothers Tomas and Jan Antonín Bata here arose ideal industrial town, the only of its kind in the country. This is not qustion just about new town plan, but also a new type of labor and social relations. In my work I deal with not only the sociological impact of this process on indigenous peoples but also a new way of educating young people, the concept of discipline and the phenomenon of collective consciousness. I also asked myself about the sustainable development of Down Otrokovice to the environmental and economic, and their possible future. There is also a comparison with the nearby Zlin, where Bata began the process of transforming. Mentioned town is still the center of the region and tradition bearers of this system.

Klíčová slova:

město Otrokovice, čtvrť Baťov, Tomáš Baťa, Jan Antonín Baťa, Baťův systém, krize, systém práce, rozvoj města, rozvoj regionu, válka, tradice, sociální složení obyvatel, disciplína, kolektivní vědomí, způsob řízení,

KEYWORDS:

Town Otrokovice, district Batov, Tomas Bata, Jan Antonin Bata, Bata system, crisis, working system, town development, region development, war, tradition, social composition of population, discipline, collective consciousness, control method.

1. ÚVOD

V rozvoji našeho závodu spatřovali jsme rozvoj a zajištění blahobytu celého našeho kraje. Bylo naší chloubou a pohnutkou k další neúporné práci, vidouce, že závodem našim přinášíme nový, do toho času nepoznaný život do našich krajů, že zvedá se jeho rozvojem všeobecný blahobyt a vzdělání našeho lidu. Byla to touha tvořit, poskytnout stále a stále většímu množství lidí účast na výhodách, které náš závod jak spolupracovníkům, tak zákazníkům poskytoval¹. Tato slova, napsaná samotným Tomášem Bařou do testamentu, nejlépe vystihují velikost jeho geniality. V každém národě nalézáme osobnosti, které ovlivnily své spoluobčany a obohatily svou vlast. Při pohledu do našich dějin najdeme mnoho takových veličin, vzpomeňme jen myslitele, jakými byli učitel národů Jan Amos Komenský, státník Tomáš Garrigue Masaryk, reformátor církve Jan Hus, či zakladatel genetiky vědec Gregor Mendel. V ekonomické oblasti patřili k největším postavám, nebojím se říci i vizionářům ekonomického a duchovního rozvoje, bratři Tomáš a Jan Antonín Bařové. Žádný z jejich současníků nedosáhl v období první republiky takových podnikatelských prvenství, jako tito obuvníci ze zapadlého koutu Moravy. Ševcovské řemeslo, ke kterému se vždy hrdě hlásili, dokázali zařadit mezi prestižní povolání a manuální práci povýšit na morální nutnost.

Při vyslovení jména Tomáš Bařa se všem vybaví krajské město Zlín. Město, kde se Tomáš narodil, a které tak říkajíc vystavěl krásné, nové a moderní na místě původního starého Zlína. Jde o architektonicky ucelenou zástavbu, kterou obdivoval i francouzský urbanista světového věhlasu Le Corbusier. Stavby jako hotel Společenský dům, obchodní dům, tržnice a později Dům umění a Velké kino, byly výstavní skříní schopností svého rodáka již za jeho života. I další nové budovy, které vznikly po jeho smrti a po sametové revoluci - univerzita, která nese jeho jméno, nový kostel na Jižních svazích, vše nese stejný rukopis a dotváří pohled na krajské město - Zlín. Když se řekne Otrokovice, většinou jsou lidé na rozpacích, mají-li se vyjádřit, jak na ně město působí, často je definují jako dělnické předměstí Zlína. Toto pojmenování působí téměř pejorativně, ale musím přiznat, že je v něm velký kus pravdy. Otrokovice jako město jsou velmi specifické. Skládají se ze tří částí, Otrokovic, Kvítkovic a Bařova, které k sobě historicky nepatří, každá část má vlastní centrum a město je tedy velmi nesourodým útvarem. Nezúčastněný a poměrů neznalý

¹ Redakční rada klubu ABŠ Zlín: Almanach světového sjezdu absolventů Bařovy školy práce, 1992, str. 8

člověk Vám většinou řekne, že ani nezaregistroval, že městem projel.

Tématem Otrokovic a jejich rozvoje jsem se zabývala již ve své bakalářské a diplomové práci na UTB Zlín, neboť je to mé rodné město a jeho osud a budoucnost mi nejsou lhostejné. Při vyslovení Baťova jména se všem osloveným vybaví Tomáš Baťa, zakladatel impéria. Mladší Jan Antonín byl vždy v určitém stínu svého staršího bratra, uznávaného podnikatele a nositele nových myšlenek. Po prostudování dostupných materiálů je však třeba vyzvednout a velmi ocenit i jeho vliv na rozvoj města Otrokovice, mnoho projektů bylo totiž uskutečněno až po tragické, nenadálé a předčasné smrti Tomáše. Pokračování v započatém díle bylo však tak kontinuální a promyšlené, jako by Tomáš byl stále přítomen. Proto také ve své práci, když uvádím jméno „Baťa“ jsou myšleni oba bratři. Ve své práci se zabývám otázkou, proč jsou Otrokovice v současnosti tím, čím jsou. Chci připomenout, kam jejich vývoj směřoval pod vedením bratrů Baťových a pozastavit se nad tím, jak s odkazem těchto velkých budovatelů v současnosti nakládáme.

Město Otrokovice, přestože to již dnes není patrné, má velmi dávnou historii. Leží na rozhraní tří regionů Valašska, Slovácka a Hané. Dnešní Otrokovice jsou tvořeny dřívějšími samostatnými vesnicemi - Otrokovicemi, Kvítkovicemi a v tomto století vybudovaným zahradním městem - Baťovem. Samotné území bylo osídleno již v mladší době kamenné, jak dosvědčují vykopávky objevené v katastru Kvítkovic. Geografická poloha Otrokovic je naprosto výjimečná. Leží na solné a jantarové stezce „Via dell'Ambra“, která vedla již ve starověku podél řeky Moravy a byla spojnici mezi Pobaltím a s jihem Evropy (Itálií, Řeckem i Egyptem) již dlouho před naším letopočtem. Právě naprostá lokalizační výjimečnost předurčila toto místo k prudkému rozvoji v 19. a 20. století. Otrokovice spolu s Kvítkovicemi byly na počátku 19. století samostatnými zemědělskými sídly, ale rozvoj kapitalistických výrobních vztahů této doby zasáhl i obce, které se původně zabývaly pouze zemědělstvím. Otrokovice se díky své poloze začaly stávat dopravním uzlem a jedním z prvních počínů v této oblasti byla výstavba železnice. První vlak Severní dráhy císaře Ferdinanda projel tudy již v roce 1841, zastávka však byla zřízena až v roce 1882. V 90. letech 19. století vznikl a byl uskutečněn projekt železnice, která spojovala Otrokovice se Zlínem a Vizovicemi, čímž se význam tohoto místa ještě umocnil. Další důležitou událostí bylo také zřízení pošty, která byla do té doby zajišťována poslíčkem z Napajedel.

Na počátku 20. století se obec také vyrovnala s problémem povodní, které tuto lokalitu každoročně sužovaly. Místo u soutoku dvou řek, Dřevnice a Moravy, bylo pravidelně zaplavováno a důsledky byly vždy katastrofální, poškozena byla nejen obydlí,

ale i mlýny a důležité správní budovy. Proto bylo v roce 1907 rozhodnuto moravským místodržitelstvím o jejich regulaci. Přes tyto velké změny však zůstalo toto sídlo převážně zemědělskou obcí s vesnickými stavbami, kostelíkem a velkopanským dvorem se sýpkou. Pole kolem Otrokovic byla velmi úrodná, pěstovala se cukrovka, pšenice, žito, ječmen, ovoce, zelenina a broskve. Právě výhodná poloha sem přivedla ještě v předbaťovské době podnikatele, jednou z prvních průmyslových staveb byla koželužna pana Bakaly a pana Chluda ze Zlína, kteří zde postavili také první nevelkou továrnu na obuv. Tím začalo, v dříve pouze zemědělské obci, přibývat zaměstnanců průmyslu i zaměstnanců železnic a úřadů, což přinášelo změnu do celého životního stylu obce. Tolik tedy krátce k historii města.

Aby moje práce měla také empirickou hodnotu, vyhledala jsem žijící respondenty, kteří si alespoň některé z událostí týkající se budování Baťova pamatují a poprosila je o rozhovor. Zajímala mě jejich životní cesta i důvody, které je přivedly do baťových závodů. Přínosným pro mě bylo seznámení s baťovským systémem a velmi tvrdou disciplínou, které ovlivnily jejich život. Základní metodou pro získávání informací byl především polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami. Uvedený způsob byl zvolen z toho důvodu, že vycházíme-li z Hendla: *Síla kvalitativních dat spočívá v tom, že jsou přirozeně uspořádaná a popisují každodenní život. Vyznačují se lokální zakotveností a nejsou vytrhována z kontextu dění. Mají popisovat podrobnosti případu, vesměs za delší časový interval. Snažíme se přitom jít za co a kolik a blížit se k proč a jak*². Také Anselm a Corbinová jsou toho názoru, že: *Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme. V neposlední řadě mohou kvalitativní metody pomoci získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami špatně podchycují*.³

Typ takto získaných dat má tu výhodu, že je následně možné výstupy rozhovorů, tedy to jak respondenti hodnotili například pracovní systém, postupy, disciplínu ve firmě a další procesy, porovnat a posoudit. Bývalí absolventi Baťovy školy práce byli velmi vstřícní a měli snahu o svých zkušenostech hovořit. Dalším zdrojem dat byly osobní i veřejné dokumenty, mezi nejdůležitější bych zařadila kroniku města Otrokovic a písemnosti ze sociálního odboru firmy Baťa, který je v současnosti umístěn v okresním

² Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: metody a aplikace*, 2005, str. 161

³ Strauss A., Corbin J.: *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a metody techniky zakotvené teorie*, 1999, str. 11

archivu na Klečůvce⁴. Protože jde o velký životní příběh, nebude chybět ani biografie obou bratří Baťů. Dále jsem také čerpala z velkého množství literatury, která byla o bratřech Baťových napsána, stejně jako z literatury, jejímiž autory byli oni sami. Pro pochopení kontextu fenoménu disciplíny, dohledu a kontroly byla pro mě důležitá kniha „Dohlížet a trestat“ od Michela Foucaulta. Tento výjimečný francouzský sociolog ve své publikaci pracuje s termíny, které jsou mému tématu velmi blízké. V závěru práce nebude chybět ani potřebná interpretace archivního materiálu. Pokusím se o předložení informací získaných z dosud vydaných publikací, které se věnují dané problematice, tak i osobních vzpomínek mých členů rodiny, neboť i mí předkové, pocházející z lokality za Zlínem u Baťů pracovali.

⁴ Vesnice cca 8 km od Zlína. Zde je v současnosti uložen Státní Okresní archiv Zlín

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Urbánní sociologie, východiska

Urbánní sociologie se zabývá sociologií lidských sídel, tedy měst. Přední urbánní sociolog, jehož publikace obsahují důležité informace využité v mé práci, byl prof. PhDr. Jiří Musil, CSc, který se touto problematikou celoživotně zabýval. Jeho komplexní zkoumání zahrnovalo nejen sociologii města, ale i sociální teorii, ekologii a politickou sociologii. S teorií ideálního města pracovalo v minulosti mnoho myslitelů, kteří se touto vizí zabývali jako utopií, jako vzorem jak by měla vypadat spravedlivá společnost zasazená do určitých geografických hranic. Příklad města, které si dokázali představit všichni, neboť mělo hierarchii i území ohraničené hradbami, byl velmi příhodný.

I v minulosti vidíme, že Platonovy Zákony, Vitruviovo dílo Deset knih o architektuře, Moorova Utopie, Augustinovo De civitate Dei, Sluneční stát Tommase Campanelly až po vizi Nového Jeruzaléma v Apokalypse svatého Jana - to vše jsou projekty dokonalého města, zobrazujícího řád, spravedlnost, mír a toleranci. Jedním z největších myslitelů, který nastoupil a realizoval nový směr v urbánní sociologii, byl Charles Fourier a jeho vize falangy - společenské jednotky, která má být nejlepším zřízením, v němž může člověk žít, kde má právo na práci a osobní svobodu. Na tomto základě vytvořil projekt falanstér, velkých pracovních ubytoven, pro tisíce dělníků. Jeho myšlenku zrealizoval Jean-Baptiste André Godin, který byl stoupencem fourierismu a nechal vystavět u města Guise ve Francii familistériu pro svou továrnu, která kritéria falanstéry naplňuje. Jak je Vackovou vysvětleno: *Dokonalost utopie je závislá na rozumovém uchopení světa, na racionálním přístupu a pozitivistické preciznosti v organizaci života. Nic se neděje z transcendentálních, metafyzických, nevysvětlitelných důvodů. Základem utopie je racionální řád, který je oddělen od božského nadpřirozeného řádu, neboť jeho primárním předpokladem je lidská přirozenost a formy soužití, které jsou v této přirozenosti a reálném životě zakořeněny.*⁵

Jeden z nejstarších výkladů funkce města spočívá ve vysvětlení jeho hospodářského smyslu. Již Max Weber ve svých dílech vidí město jako tržní osadu, která umožňuje pravidelnou výměnu zboží, plní různé funkce a vyznačuje se svými principy a zákonitostmi. Stejně pojímal město i Werner Sombart ve svém díle reflektujícím moderní

⁵ Vacková, B.: *Prostor moc a utopie*, 2010, str. 23

kapitalismus. Weber rovněž pracuje s tématem panství, racionality a byrokracie, které musí ideální město či společnost obsahovat, jak se lze dočíst v jeho dílech popisujících socioekonomický rozměr města (spis *Die Stadt*) a *Protestantská etika a duch kapitalismu*. Weberovým zdrojem racionalizace je změna, která přinesla protestantský způsob askeze do myšlení lidí. Ta zdůrazňovala usilovnou pracovitost a snahu zasloužit si věčný život již zde na zemi tím, co vykonám. Dále neokázalost a odloženou spotřebu, která umožnila kumulovat kapitál, jež byl následně zpětně použit k podnikání. Jak je Vackovou řečeno: *Základním principem tohoto jednání je racionální úvaha, kalkul. V celém svém díle jde Weber dál a ukazuje, jak racionální princip proniká do všech oblastí společenského života a že nástrojem tohoto pronikání je byrokratický systém, který je na tomto principu jednak postaven a za druhé jej rozšiřuje dále. Tuto vizi pak přivádí k dokonalosti Foucault v koncepci disciplíny a disciplinární moci.*⁶

Foucault ve svých tvrzeních vychází ze stejného myšlenkového konceptu jako Max Weber - konceptu panství, kde probíhá vzájemná interakce mezi tím, kdo je nositelem autority a kdo autoritě podléhá. Weber ve své koncepci nevyklučuje použití násilí k dosažení konečného cíle, kdežto Foucaultem deklarovaná moc je pouze disciplinární. Tato takzvaná pastýřská moc neomezuje osobní svobodu druhého, neboť moc je možná jen nad svobodným subjektem, který disponuje možností svobodné volby. Disciplína je Foucaultem pojímána jako základ lidské formace, stejně jako byla chápána Baťou. Jen disciplinovaný člověk, disponující foucaultovskými znaky vojáka byl schopen projít prvotní selekcí, zaškolovacím procesem, internátním bydlením a fyzicky náročným pracovním procesem v této firmě. Moje práce se zabývá budováním města Otrokovice, tedy urbánní sociologií. Stejně jako člověk nemá jen jeden rozměr, i město jako živý organismus má více významů a funkcí. V literatuře není jednoznačná ani definice, ani přesné vymezení lidského sídla: *Smailes rozlišuje při výkladu pojmu města hledisko geografické, demokratické, sociologické a další. Ta jsou podle něho v souladu a vzájemně se prolínají. Podle geografického pojetí je město součástí zemského povrchu, jež se odlišuje od okolního venkovského prostředí strukturou, která vyplývá zejména z antropogenních přeměn geografického prostředí. Podle sociologického výkladu pak je město seskupením lidí žijících životem odlišným od života venkovského.*⁷

Dalším přístupem chápání fenoménu města je přístup reflektující nejen hospodářskou a ekologickou stránku, ale také sociální kontext. Otrokovice, které dříve byly malou

⁶ Vacková, B.: *Prostor moc a utopie*, 2010, str. 25

⁷ Kolektiv autorů: *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*, 2004, str. 35

vesnicí s počtem obyvatel zhruba 2000 lidí a žily vesnickým způsobem života, byly rozšířeny o další část, která byla zcela odlišná svou koncepcí, zástavbou i pojetím architektury. Vesnické domy se zahradami a záhumnkami měly sousedit s moderním zahradním městem funkcionalistického pojetí, ukazujícím nový životní styl. Ten přinášel nové typy požadavků a potřeb, jež byly velmi odlišné od potřeb obyvatel venkova, jak je naznačeno Louisem Wirthem: *Je příznačné, že se obyvatelé měst setkávají ve vysoce segmentovaných rolích. Jsou kvůli uspokojení svých životních potřeb závislí na více lidech, než jsou obyvatelé venkova. Proto jsou spojeni s velkým množstvím organizovaných skupin, ale jsou méně závislí na konkrétních lidech, jejich závislost na ostatních je omezena na velmi různorodé aspekty ostatních okruhů činnosti.*⁸ Právě kvůli nutnosti uspokojovat celou řadu požadavků, kterou městský průmyslový člověk měl, byl v novém Baťově naplánován a vystavěn nejen areál průmyslových budov, ale také společenské zázemí, kde mohli lidé trávit volný čas. Jednalo se o sportoviště, školy a obytné domy vysoké architektonické úrovně, to vše sladěné do jednoho urbanistického systému, v němž průmysl byl hlavním městotvorným sektorem. *Jak je definováno Musilem: Město je složitým sociálním systémem, který se vyznačuje rozvinutou dělbu práce a velkou hustotou obyvatelstva, jež je sociálně velmi různorodé, nezabývá se zemědělstvím a vytvořilo si soustavu interakcí, charakterizovanou určitou distancí v meziosobních vztazích, partikulárností sociálních rolí a nepřímými způsoby sociální kontroly.*⁹ Dle této definice lze město považovat za společenství, lišící se od venkovských obcí společenskou organizací, strukturou a sociálními vztahy.

Právě tato odlišnost od vesnického způsobu života přinesla do Otrokovic také rozvoj v oblastech, které by původní obec nebyla schopna naplnit, například rozvoj kultury, sportu, služeb a terciální sféry obecně. Vesnice, ve které bylo sotva několik obchodů s nejnnutnějšími věcmi, byla brzy po výstavbě nové čtvrti Baťov, konfrontována s nabídkou zboží a služeb v novém, moderním obchodním domě, s novým typem školství a celkově odlišným životním stylem a standardem, který rozvinul její městoobslužnou roli. Městotvorný sektor má zásadní vliv na vznik a rozvoj sídel, jedná se o průmyslovou výrobu, určenou i pro jiná města na ni pak navazuje sektor městoobslužný sloužící

⁸ Wirth L.: Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology* [online]. 1938, roč. 44, č. 1 str. 1-24 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2768119>

Původní text: *Characteristically, urbanites meet one another in highly segmental roles. They are, to be sure, dependent upon more people for the satisfactions of their life-needs than are rural people and thus are associated with a great number of organized groups, but they are less dependent upon particular persons, and their dependence upon others is confined to a highly fractionalized aspect of the others round of activity*

⁹ Kolektiv autorů: *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*, 2004, str. 37

k uspokojování potřeb obyvatel - obě tyto funkce města jsou provázány a jedna ze druhé vychází. Funkcí, které musí město plnit, je ale daleko víc. Lze souhlasit s Musilem, že: *Charakteristickým rysem města je skutečnost, že plní řadu funkcí pro své zázemí a zároveň pro vlastní obyvatelstvo. Mezi velikostí města a jeho zázemím existuje přímý vztah, který je modifikován hustotou obyvatelstva, stavem komunikací a blízkostí jiných městských středisek.*¹⁰

Urbanizační proces celého regionu začal Tomáš Baťa přestavbou Zlína a pokračoval stavbou nových Otrokovic a dalších satelitních měst. Urbanizaci chápal nejen jako výstavbu měst a změnu architektury, ale komplexní společenský proces, který se dotýká všech oblastí života po stránce ekonomické, sociální i kulturní. Své urbánní pojetí chtěl na výstavbě města uplatnit také jeden z největších architektů té doby - Le Corbusier. Stejně jako ostatní adepti podal návrh regulačního plánu Velkého Zlína, který zahrnoval i Otrokovice. Francouzský urbanista viděl tato blízká místa jako jedno provázané lineární město podle Miljutinovského vzoru¹¹. Jeho návrh nakonec nebyl přijat, neboť plánoval výstavbu činžovních domů a tím nedodržel Baťův požadavek na individuální bydlení, které velký šéf chápal jako základní předpoklad rozvoje sebevědomého člověka. Tomáš vnímal toto budování nejen po stránce materiální, ale i jako kulturní proces, se sociálním a historickým podtextem v širších souvislostech: *Pro sociologii města je znalost starších názorů důležitá ještě z jiného důvodu. Město není jen souborem hmotných předmětů, ulic, budov, sítí dopravních prostředků, město žije v reflexi těch, kteří jej obývají. Představy o ideálním městě, o jeho budoucnosti, jsou součástí městské kultury a civilizace, jsou jednou složkou jeho sociálního vědomí.*¹²

Výstavba nového sídla na zelené louce však měla dopad také na demografickou skladbu obyvatelstva Otrokovic. Na počátečních pracích při splavování pracovali především muži, kteří zde byli ubytováni bez vlastních rodin. Z dobových materiálů se lze dočíst, že v roce 1934 bylo v Otrokovicích 2912 mužů, ale pouze 1876 žen, což je velká demografická disproporce daná tím, že Baťovy závody poskytovaly v první fázi výstavby pracovní příležitosti především pro muže. Tento problém Baťa vyřešil tím způsobem, že započal se stavbou rodinných domků a škol, aby mohly vznikat úplné rodiny a také vytvářel pracovní podmínky pro ženy v méně náročných provozech. Do této lokality postupně umísťoval výrobu papučí, textilní provozy, provozy na výrobu punčoch, kde ve

¹⁰ Musil, J.: *Sociologie soudobého města*, 1967, str. 140

¹¹ Sovětský urbanista, autor projektu pásových měst, dělených na samostatné zóny

¹² Musil, J.: *Sociologie soudobého města*, 1967, str. 22

velké většině pracovaly právě ženy. Toto byl ze sociologického hlediska od Bati velmi uvážený krok, definujeme-li Musila: *Na základě dosavadního sociologického výzkumu lze říci, že dosažení rovnováhy mezi počtem mužů a žen ve městech, nebo alespoň přiblížení se tomuto rovnovážnému stavu, je důkazem stabilizace urbanizačního procesu.*¹³

Stavba nové městské části Bařova měla vliv nejen na rozvoj starých Otrokovic (nová silnice, škola, kanalizace postavená z peněz fy. Bařa), ale také na okolní vesnice, pro které se začala stávat novým přirozeným centrem a spádovou obcí. Nejblíže ležící Kvítkovice zaznamenaly rovněž nárůst obyvatelstva i spolkového života. Dokázaly si ale déle udržet ráz zemědělské obce, kdežto Otrokovice se brzy přeorientovaly na průmyslovou výrobu a městský způsob života, který sebou přinášel i rozvoj terciální sféry a vznik nových organizovaných skupin. Bařa byl přesvědčen, že materiální prostředí mění a utváří sociální statut lidí, jak dokládá Vacková: *Bařa a jeho tým začali budovat pro svou továrnu zázemí, zvláštní univerzum, jehož funkce byly podřízeny potřebám továrny a život v něm byl určován rytmem výroby. Bylo světem pro sebe, s vlastními pravidly, zázemím pro tisíce zaměstnanců továrny, kteří za své služby získávali nadprůměrné platy i životní podmínky, na oplátku měli být loajální k zaměstnavateli a dodržovat stanovená pravidla.*¹⁴

Bařa chtěl novým způsobem bydlení své zaměstnance emancipovat, vychovávat, dát jim určitý společenský status a zvýšit jejich životní úroveň natolik, aby se nemuseli doplňkově zabývat drobnou zemědělskou činností. Uvážíme-li, že obyvateli nové čtvrti byli převážně přistěhovalci, pocházející mnohdy z nejchudších míst regionu, kde by na vlastní bydlení nedosáhli, bylo pro ně získání domku splněním životních snů. Uvedený životní styl sebou přinášel také nový způsob koexistence obyvatel. Tím, že dělníci bydleli ve čtvrtdomcích a v půldomcích, docházelo zákonitě k interakcím a vzniku nových lokálních skupin, které sdílely určitý stejný prostor a způsob života. Z toho vyplývá, že: *Sousedstvím není pouhé bydlení nablízku, nýbrž sousedství vzniká teprve tehdy, když mezi malými, v těsné blízkosti žijícími skupinami, vznikne prostřednictvím časté interakce pocit sounáležitosti a jistého odlišení vzhledem k okolí.*¹⁵

Z výše uvedeného je zřejmé, že Bařův záměr nebyl v žádném případě snadnou záležitostí. V době hospodářské krize se rozhodl vybudovat ideální průmyslové město na zelené louce, které mělo splňovat všechny atributy moderního bydlení a sdílení společného prostoru pro tisíce jeho dělníků. Navíc se nejednalo jen o město jako stavební útvar, ale

¹³ Musil, J.: *Sociologie soudobého měst*, 1967, str. 96

¹⁴ Ferencuková, Galčanová, Vacková: *Československé město včera a dnes*, 2010, str. 81

¹⁵ Musil, J.: *Sociologie soudobého města*, 1967, str. 215

také o výchovu průmyslového člověka, sám Jan Antonín si kladl otázku: *Jakou existenci a záruku do budoucna dává průmysl člověku, aby se jedinec dostal na pravé místo a prokazoval nejen sobě, ale také společnosti nejlepší službu? Jak měnit práci v tvoření a tím ve zdroje cti a radosti, jež jsou klíči k životnímu štěstí?*¹⁶ V této otázce můžeme najít hluboký sociologický rozměr, který reflektuje člověka nejen jako pracovní sílu, ale jako entitu, která vizím a snahám o ideálním městě dává život a smysl.

2.2. Sociální a ekonomická situace v době počátků budování Baťova

Baťova investiční činnost v Otrokovicích začala v období, kdy se všude ve světě a tedy i v Československu, projevíly následky celosvětové hospodářské krize. Česká ekonomika založená na exportu, měla velké problémy s odbytem zboží v zahraničí a republika se potýkala s vysokou nezaměstnaností. Ekonomická situace obecně nebyla pro výstavbu tak rozměrného díla vůbec příznivá. Obdobný problém se naskytl i v sociální oblasti. Otrokovice před budováním Baťových závodů lze charakterizovat jako malou vesnici, která nebyla ničím významná. Jedinou devizou byla velmi výhodná geografická poloha v rámci celé Moravy. Proto zde byla postavena v roce 1841 železnice, která nesla pojmenování jako Severní dráha císaře Ferdinanda a vedla z Vídně přes Břeclav a Ostravu do Polska. Zastávka pro cestující však byla zřízena až v roce 1882. Roku 1899 byla také do provozu uvedena přípojná jednokolejná lokální trať Otrokovice-Zlín-Vizovice.

I přesto však Otrokovice zůstávaly obcí, která živila své obyvatele převážně zemědělstvím. V roce 1930 měly Otrokovice 2009 obyvatel a 339 domů. Živnostníci a obchodníci svou strukturou odpovídali požadavkům zemědělské obce. Jak se můžeme dočíst v knize mapující historii města: *Před rokem 1924 byli v Otrokovicích 4 obuvníci, 3 krejčí, 2 řezníci, 1 pekař, 4 truhláři, 2 koláři, 1 podkovář, 2 holiči, 6 obchodů smíšeným zbožím a 3 hostince, v Kvítkovicích 1 krejčí, 2 řezníci, 1 pekař, 1 kovář, 1 pokrývač, 1 obchod a dva hostince. Do roku 1930 se počet i struktura živností v obou obcích ještě příliš nezměnila.*¹⁷

Z dobových materiálů lze vyrozumět, že obyvatelé původní obce byli velmi konzervativní, nové věci, jako žací stroje pokládali ještě před první světovou válkou za

¹⁶ SOkA, Zlín, fond Baťa II/6, evidenční číslo 1276, inventární číslo 56, str. 304, Jan Antonín Baťa k projektu ideálních měst

¹⁷ Kolektiv autorů: *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 94

důkaz lenosti majitele. Dokonce i petrolejová lampa byla novinkou, která se na přelomu předminulého století prosazovala v obci jen těžce. Teprve v roce 1928 byly Otrokovice elektrifikovány a až od roku 1929 otevřel svou praxi první lékař, ale bez určeného obvodu. Když srovnáme tato fakta s již vybudovaným blízkým Zlínem, nebo nedalekými Napajedly, jednalo se o lokalitu, která měla zcela jiný ráz než město, které zde mělo v budoucnu stát. Mnoho mladých lidí z Otrokovic odcházelo do zlínských Baťových závodů hledat možnost lepší budoucnosti. Politické zastoupení odpovídalo zemědělskému zaměření obce, což ukázaly volby do vedení obce v roce 1927. V čele stála strana agrárníků se 6 mandáty, následovala strana lidová se 3 zástupci, živnostenská a národně socialistická držely po jednom mandátu.

2.3. Osobnost Tomáše a Jana Antonína Baťa

Tomáš Baťa

Boj je otcem všeho (životní motto Tomáše Baťa)

Tuto část práce uvedu krátkou biografií obou bratrů. První zmínka o starodávném rodě Baťů je doložitelná v archivech již v roce 1580. Většina Tomášových předků se živila ševcovským řemeslem. Šily se nejen boty, ale i různé papuče, obuv ke kroji, či škorňe. Tomáš se narodil 3. dubna 1876 ve Zlíně ve Dlouhé ulici, která má své jméno dodnes. V současnosti je to jedna z hlavních tepen města, jeho rodný dům však byl dávno zbourán. Sociální poměry, do nichž se narodil, jej v žádném případě nepředurčovaly k velkým cílům. Vrchol, na který se během života dostal, je výsledkem jeho geniality a pracovitosti. Jak vzpomíná Stanislav Jandík ve své sociologické reportáži z roku 1938 : *Do školy chodíval Tomáš jen v zimě, kdy nebylo práce ani doma ani v ovocných sadech. V létě na školu nebylo kdy, byly jarmarky, a otec mimo obuvnickou živnost obchodoval s ovocem. Každý rok měl v pachtu ovocné sady a Tomáš dělal hlídače. Vážil, prodával a pomáhal při česání. Když nebylo práce v sadech, pomáhal otci při ševcovině. Seděl jsem více na verpánku než u knihy, vzpomínal na dobu svého mládí.*¹⁸ Již jako malý chlapec projevoval velký zájem o práci svého otce, rovněž ševce. V pěti letech již uměl velmi dobře zacházet se ševcovským knajpem¹⁹ a jako dítě sám zhotovil i první pár bot ze dřeva, které se prodaly. Tento okamžik si Tomáš pamatoval celý život. Svou první obuvnickou firmu založil v roce 1894 společně se svou sestrou Annou a bratrem Antonínem ve Zlíně. V roce

¹⁸ Jandík, S.: *Železni tovaryši. Sociologická reportáž o zrození nového světa*, 1938, str. 12

¹⁹ Speciální nůž na krájení kůží

1895 se jejich podnikání dostalo do velkých finančních problémů, kterých se však obchodně zdatný Tomáš dokázal zbavit a v roce 1986 byla již firma opět bez dluhů. Další ohrožení jeho záměrů však přišlo vzápětí krachem firmy, u níž měl mladý podnikatel směnky. I toto úskalí dokázal Tomáš překonat a brzy poté vystavět ve Zlíně svou první výrobní halu. V Americe, kam odjel pracovně na zkušenou, načerpal velmi důležité poznatky pro svůj další byznys. Šlo zejména o nové výrobní metody, způsoby managementu, řízení a z toho vycházející nový způsob obchodního myšlení.

Pro své podnikání si Tomáš Baťa nevybral ani vhodnou dobu, ani prosperující lokalitu. Z dnešního pohledu byl jeho podnikatelský záměr téměř hazardem. Zlínský kraj leží v těsném sousedství slovenských hranic a přes své nesporné krásy je velmi chudý a kopcovitý. Jak se zde říkalo: „*Tady končí chleba a začíná kamení*“. Velkou devizou tohoto kraje, a to Tomáš věděl, jsou jeho lidé, tvrdí a pracovití Valaši. Tento národ přišel před mnoho staletími po horském oblouku Karpat z Rumunska až do Zlína a přinesl si sebou kromě pracovitosti také název kraje - i v jejich původní domovině byla hornatá oblast zvaná Valachia. Převážná většina lidí na Valašsku se živila chovem ovcí, jak značí i jméno rodiny Baťů, původně Batia - tedy bača. Tomáš Baťa byl rozený podnikatel a obchodník, který umí využít i špatnou situaci a obrátit ji v ekonomický prospěch. To dokázal za válečné situace v první světové válce, kdy se mu podařilo získat státní zakázku na dodávky obuvi pro armádu a tím zachránit výrobu a práci pro stovky lidí. Poválečná krize byla dalším prubířským kamenem jeho manažerských schopností, i tu dokázal ustát a přivést svou firmu a tím celý Zlín a později kraj k prosperitě. Stál u zrodu mnoha nových projektů a plánoval budovat nová zahradní města po celém světě. Bohužel zemřel v roce 1932 uprostřed práce, když odlétal na služební cestu do Curychu. Když jsem studovala materiály k tématu mé práce, nabyla jsem pocitu, že Otrokovice byly po Zlíně jeho druhým osudovým městem. Každá služební cesta do zahraničí začínala v Otrokovicích, ať již se jednalo o cestu železnicí, nebo letadlem. V mládí musel desetakilometrovou cestu ze Zlína do Otrokovic na vlak absolvovat pěšky, často i s těžkým nákladem zboží na zádech. Při jedné ze služebních cest, když cestoval z Otrokovic domů do Zlína, utrpěl za Kvítkovicemi vážnou dopravní nehodu, která jej téměř stála život a jejíž následky měl na tváři viditelné do konce života.

Otrokovice byly místem budování prvního ideálního města, které mělo nést jeho jméno. Nakonec však byly místem Tomášova tragického skonu v roce 1932. Jeho památku připomínal pomníček v areálu Baťových závodů, který byl za minulého režimu odstraněn a název Baťov změněn na Bahňák. V roce 1997 zažila tato oblast města katastrofální

povodeň, která celou lokalitu naprosto ochromila a vyžádala si i lidské životy. S některými následky této události se obyvatelé potýkají dodnes. Počátkem letošního roku byla v Otrokovických novinách zveřejněna zpráva, že neznámí vandalové zničili v továrním areálu pomník tohoto velkého „ševce“. Vedení města však ihned zjednalo nápravu a pietní místo je opět v původním stavu. Přes všechna protivenství, která zde Baťa potkala, žije město z jeho odkazu dál a typická architektura je dnes jediná hmatatelná historie, která městu zůstala a dává mu identitu.

Jan Antonín Baťa

Pravda vyjde na povrch, jako olej na vodu (životní motto)

Pokračovatel Tomáše, mladší nevlastní bratr Jan Antonín, se narodil 17. 3. 1898 v Uherském Hradišti a zemřel 23. srpna 1965 v Brazílii. Otec Tomáše Bati se po smrti své první manželky znovu oženil a měl další potomky, mezi nimi i Jana. Ten byl, stejně jako Tomáš, švec, ekonom a podnikatel. Začínal jako mladý dělník v továrně svého bratra a rovněž absolvoval pracovní pobyty v zahraničí. Mezi sourozenci byly zpočátku názorové neshody, jednou dokonce Jan načas i opustil firmu, vždy však spory urovnali a pokračovali ve společném díle. Po tragické a nečekané smrti Tomáše v roce 1932 se stal novým majitelem a šéfem závodů, v jejichž budování pokračoval. Právě on měl na rozvoj Otrokovic zásadní vliv, protože největší rozmach tohoto místa začal až poté, co se Jan Antonín stal šéfem firmy. Tomáš věděl o Janových schopnostech, proto firmu ve své závěti neodkázal synovi, ale právě svému bratrovi. Ten poté dokázal vybudovat nadnárodní koncern, s filiálkami po celém světě. Jeho nejznámějším publikovaným dílem je kniha z roku 1938 „Budujeme stát pro 40 000 000 lidí!“, v níž se zabýval ekonomickým vývojem Československa a přestavbou hospodářství.

Osud mladších sourozenců je často takový, že zůstávají dlouho a někdy celý život ve stínu těch starších a úspěšnějších. To je i případ mladšího bratra Tomáše Bati - Jana Antonína. Ten, přestože na společném díle odvedl svůj díl práce, je dosud vnímán jako ten druhý, „taky Baťa“. Po prostudování materiálů a životopisů obou bratrů je však zřejmé, že se oba dobře doplňovali a velmi úzce spolupracovali, Jan však kreditu svého bratra nikdy nedosáhl. Mnoho baťovců, kterých jsem se na jejich názor na Jana Antonína ptala, mi sdělilo, že lidé měli vždy raději Tomáše, protože byl tvrdý nejen na dělníky, ale i na sebe a svou rodinu. Právě toto jednání prosté lidi velmi oslovovalo. Jan nebyl na rozdíl od Tomáše tvrdý Valach, narodil se na úrodném Slovácku, měl jinou povahu a také byl již jiná generace, vyrůstající v době, kdy jméno Baťa mělo svůj zvuk. Nebýt však jeho osoby,

zcela jistě by budování Otrokovic a další rozvoj Zlína neprobíhalo tak kontinuálně. Možná by nepokračovalo vůbec nebo zcela jiným směrem.

Tomáš našel ve svém bratrovi velmi zdatného pokračovatele a nositele společných myšlenek, který řídil závody v duchu odkazu svého bratra, jehož památku vždy ctil. Proto také usiloval o to, aby Otrokovice převzaly na Tomášovu památku jméno Baťov. Zřídil rovněž speciální internát mladých mužů - Tomášov, tento výchovný institut po vzoru anglických kolejí vychovával budoucí ředitele, elitu podniku. Nový šéf osobně na frekventanty dohlížel a byl s nimi v kontaktu.

Po obsazení vlasti v roce 1939 musel J. A. Baťa uprchnout i s rodinou do zahraničí a celý koncern předat prozatímnímu vedení, jejím šéfem se stal Josef Hlavnička. Po druhé světové válce byl obviněn z kolaborace s Němci, v nepřítomnosti odsouzen a nebyl mu umožněn ani pobyt ve Spojených státech. Své podnikatelské aktivity přesunul do Brazílie, kde založil nové továrny i města. Celý zbytek života se snažil očistit své jméno, což se mu podařilo až in memoriam prostřednictvím úsilí jeho rodiny v roce 2007 a i on se dočkal své sochy ve městě Zlíně. Za své aktivity a záchranu mnoha lidí během II. světové války byl navržen na Nobelovu cenu míru.

2.4. Batismus - způsob myšlení, východiska

K pochopení, proč začali Bratři Baťové budovat novou lokalitu, je nutno zmínit principy jejich práce a myšlenková východiska. Na počátku předminulého století, v době kdy se již vnitřně hroutilo Rakousko-Uhersko, dávala světu Amerika příslib technického pokroku a nové budoucnosti, proto sem za prací proudili lidé z celého světa. Také Tomáš Baťa byl jedním z těch, kteří Ameriku navštívili. Byl veden myšlenkou, co nejlépe poznat výrobní a řídicí systémy v továrnách na výrobu obuvi a poznatky aplikovat ve svém podnikání. Zatímco se v Evropě stále ještě praktikoval individuální způsob výroby, kdy švec vyráběl celý pár obuvi sám, průmyslová výroba v Americe nastoupila již cestu úzké specializaci na jednotlivé části výrobního procesu.

Právě tento postup umožňoval dosáhnout vyšší kvality a výkonu za nižší výslednou cenu obuvi. Jak je vysvětleno Cekotou: *Idea specializace byla hlavní hodnotou, jež si Tomáš přivážel z Ameriky - vedle hodnoty individuálního člověka rozvinuté mysli a osobní*

*ambice vyniknout v tom, co dělal.*²⁰ Dalším neocenitelným poznatkem bylo zjištění, že dělník pracující v úkolové mzdě s účastí na zisku odvádí daleko lepší výkon, objevení vlivu ergonomie na pracovní prostředí a seznámení se s novým způsobem vedení podřízených. Tyto a ještě další nově nabyté vědomosti mu umožnily vytvořit vlastní ekonomický systém, zvaný obecně batismus, jehož inspirací byly tři hlavní směry fayolismus, taylorismus a fordismus.

Jednalo se o tři pilíře, ze kterých Tomáš Baťa při organizaci práce ve svých továrnách vycházel. Duchovním otcem fayolismu je Henri Fayol (1841-1925), ekonom a inženýr, který se zabýval teorií organizace pracovníků a managementem podniku, které ve svých dílech detailně popsal. *Vytvořil vlastní metodu řízení podniku, jež podle jeho vlastních slov spočívá na třech základních principech: pozitivismu, který učí reálnému myšlení, jež je nejlepším prostředkem k zjištění skutečného stavu, pokusnictví (experimentování), které na základě poznání hledá další cesty a racionalismu, jenž z obou předchozích tvoří nové hodnoty. Za své vědecké vůdce Fayol označuje pozitivisty Augusta Comtea, Claude Bernarda a racionalistu René Descarta.*²¹ Hlavní zásadou tohoto směru je jednotný rozkaz, dělníka tedy smí úkolovat pouze jeden nadřízený. Jak je uvedeno Jandíkem: *Rozkaz postupuje po hierarchické hodnotě od shora dolů. Tím dostává fayolismus vojenský charakter.*²²

Fayolových pět funkcí managementu se týkalo plánování, organizace podniku, příkazování, koordinování a kontrolování zaměstnanců. Ve své knize, pojednávající o průmyslovém managementu, popsal velmi přesně i základních čtrnáct principů vedení zaměstnanců a je patrné, že bratři Baťové uvedené imperativy uplatňovali a vycházeli z učení fayolismu jako základu řízení. Jednalo se o specializaci pracovníků, prémie, odměňování, iniciativu, morálku kolektivu, liniové řízení, podřízenost osobních zájmů, autoritu, rovnost, kázeň, jednotu vedení a příkazování, centralizaci a stálost pracovníků.²³

Dalším myšlenkovým východiskem pro Tomáše Baťu byl otec vědeckého managementu Frederick Winslow Taylor (1856-1915). Zásady své práce publikoval v knize *Principles of Scientific Management* vydané v r. 1911. Jeho přístup patřil do takzvaného klasického řízení, při němž se uplatňuje technokratický přístup a akcent na efektivitu konání. Jako jeden z prvních pochopil, že zaměstnance je třeba na pozice vybírat

²⁰ Cekota, A.: *Geniální podnikatel Tomáš Baťa*, 1981, str. 76

²¹ Jandík, S.: *Železni tovaryši. Sociologická reportáž o zrození nového světa*, 1938, str. 119

²² tamtéž. str. 120

²³ Volně parafrázováno dle Jandíka. Jandík, S.: *Železni tovaryši. Sociologická reportáž o zrození nového světa*, 117-121

uvědoměle a požadovat, aby vedoucí pracovníci byli kvalifikovaní. Zavedl pásovou výrobu, kde pro maximální efektivitu bylo třeba vyloučit všechny zbytečné pohyby a úkony. Jako jeden z prvních se zabýval ergonomií a normováním. Mezi jeho základní principy řízení patřilo:

1. *Jasně vymezená velká denní norma práce.*
2. *Normalizace a srovnatelnost podmínek.*
3. *Vzájemná kolegiální spolupráce a vzájemné sdílení nejlepších pracovních postupů.*
4. *Provázání výkonu a odměny (za splnění vysoká odměna, za nesplnění prodělek).*
5. *Systematické vzdělávání pracovníků.*²⁴

Na Taylora a jeho studium manuální práce navazuje Henry Ford (1863-1947), poslední z trojice velkých manažerů počátku minulého století. Fordismus se vyznačoval hromadnou pásovou výrobou, kterou její tvůrce zavedl ve své prosperující automobilové továrně. Při řízení uplatňoval normování, standardy, časovou mzdu, rychlost práce byla dána rychlostí pohybujícího se pásu. Operace byly jednoduché a standardizované. Jak vystihuje Ševeček: *Tyto nové pracovní přístupy se netýkaly jen samotného pracovního procesu, ale také oblasti sociální, kdy bylo nutné si položit otázku: Jak společensky zvládnout nové technologie a způsoby organizace průmyslu zásadně redefinující produkční sféru života společnosti (samozřejmě nejen tuto sféru) a jak pro ně najít odpovídající místo v rámci světa člověka?*²⁵

Batismus, který z výše uvedeného vychází, vyžadoval maximální nasazení jak po stránce pracovní produktivity, tak lidských kvalit, jako čestnosti, poctivosti a pravdomluvnosti. Běžně se při přijímacích pohovorech zkoumala i morální a ekonomická úroveň rodiny, ze které uchazeč pocházel. Dotazy na zdraví rodičů a sourozenců, stejně jako na výši dluhů či náboženskou příslušnost nikoho neudivovaly. Jak jsem měla možnost zjistit studiem dokumentů v archivech, první psychotesty, které začalo sociální oddělení pro selekci uchazečů používat, byly zpracovány psychology z Ameriky, neboť v této oblasti neměla naše vlast vyhovující odborníky. Z výsledků tohoto přijímacího řízení bylo opět zodpovědnými pracovníky posuzováno, kdo je vhodným kandidátem pro jakou práci, či nikoliv. Výběr byl velmi důkladný a aspekty zkoumání striktně dány vedením: *Dotazník, který musí dělník vyplnit, je však ještě důkladnější. Musí v něm totiž udati, nejen jak velké*

²⁴ Frederick Winslow Taylor. In: *Management mania* [online], 2013, [cit. 2013-05-11]. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/frederick-winslow-taylor>

²⁵ Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, 2009, str. 55

jsou jeho dluhy nebo jeho úspory a kolik peněz má k dispozici do nejbližší výplaty, nýbrž musí udati také kolik peněz týdně a ročně potřebuje, aby uspokojil potřeby vlastní a potřeby osob, které jsou na něho odkázány. Dotazník obsahuje přesný rozvrh domácích nákladů. „Kolik potřebujete na výživu, byt, osvětlení, topení, prádlo, oblek, obuv a jiné k živobytí nutné potřebné věci? Kolik vydáváte na zábavy a kulturní potřeby?“ Žadatel musí udati, kolik si chce vydělati a co zamýšlí učiniti se svými úsporami. Zvláště poslední otázka je důležitá, neboť šetření je důležitým činitelem zlínské hospodářské morálky.²⁶

Protože podmínky výběru byly velmi selektivní a tvrdé, skutečně jen ti nejlepší se mohli stát kmenovými zaměstnanci, těch si Baťa velmi vážil a i případná nemoc nebo jiná indispozice nebyla důvodem rozvázání pracovního poměru. Kromě moderních způsobů řízení, jako byla samospráva dílen a účast na zisku, které zaměstnancům zajišťovaly možnost vysokých mezd, poskytoval Baťa lidem za minimální cenu i služby a životní potřeby. Byla tu síť obchodů, jídelny, prádelny a další zařízení občanské vybavenosti. Životní úroveň zvyšovalo také kvalitní a dostupné bydlení a školství na vysoké úrovni.

2.4.1. Disciplína

Fenoménu disciplíny v Baťových závodech jsem se rozhodla věnovat samostatnou část, protože je hybnou silou celého systému. Při sběru dat pro svou práci a rozhovorech s respondenty jsem velmi brzy zaregistrovala, že alfou a omegou v baťovském způsobu myšlení byla disciplína. Té se mladí adepti učili v Baťově škole práce (BŠP) již od dospívání, důležitá byla i kontrola, která její dodržování sledovala. Neustálý růst produkce, schopnost přežít krizi, drtit konkurenci, za tím vším je třeba vidět každého jednotlivého člověka u obuvnického kruhu, v koželužnách, strojárnách a dalších provozech, který přesně a rychle plní svůj pracovní úkol a posiluje prosperitu firmy. Baťa by nikdy nemohl vybudovat tak prosperující koncern, kdyby nejdřív nevybudoval svého „průmyslového člověka“. Disciplínu vyžadoval jak proces v práci, tak studium ve škole a společný život na internátech. Pro batismus je stěžejní nejen disciplína, ale také efektivní využívání času, což dokazují absolventi Baťovy školy práce i dnes. Při pořizování rozhovorů s absolventy BŠP se mi nikdy nestalo, aby přišli jen o minutu později nebo nepřípravili materiály, na kterých jsme se domluvili, což v jejich věku bylo obdivuhodné.

Den u Baťů byl rozplánovaný a strukturovaný skutečně na minuty, aby využití dne bylo naprosto maximální. Nejednalo se však jen o čas v práci a při studiu, ale také o volné

²⁶ Erdély, E.: Baťa - švec, který dobyl světa, 1990, str. 127

chvíle, které náležely sportu a zálibám. Bylo nemyslitelné, aby mladý muž v baťovské uniformě seděl například v restauraci nebo se choval nevhodně na veřejnosti. Když jsem se svých respondentů ptala na skutečný čas, se kterým disponovali, jednalo se opravdu jen o krátkou dobu po osmé hodině večerní. Tímto nevědomky, ale přesto přesně naplňovali baťovci Foucaultovu definici využití času: *Vyčerpávající využití. Princip, který byl skryt pod rozvrhem času v jeho tradiční formě, byl v zásadě negativní, princip ne-zahálení, je zakázáno mrhat časem, jež Bůh stanovil a člověk splácí, rozvrh času má zažehnat nebezpečí, že bude promarněn - zabránit morálnímu provinění i ekonomické nepoctivosti. Disciplína oproti tomu organizuje pozitivní ekonomii, klade princip teoreticky stále rostoucího využití času, jde o to vytěžit z času stále více upotřebitelných okamžiků a z každého okamžiku stále více využitelných sil. To znamená, že je třeba pokoušet se zintenzivnit využití toho nejmenšího okamžiku, jako kdyby byl čas, ve své skutečné fragmentarizaci, nevyčerpatelný či jako kdyby, přinejmenším při stále detailnějším vnitřním uspořádání, bylo možné postupovat k ideálnímu bodu, kde se maximální rychlost střetne s maximální efektivitou.*²⁷

Jak jsem byla respondenty informována, na činnosti, které by je sváděly na scestí, nebyl prostor. Pokud se však přesto něco takového stalo, druhý den již vychovatel o prohřešku věděl a podle závažnosti provinění následoval postih, který mohl v krajním případě znamenat i propuštění ze zaměstnání. Nástupem do BŠP se dítě stávalo téměř dospělým člověkem, byly na něj kladeny značné nároky a také zodpovědnost, jejichž plnění bylo dozíráno. Pro pochopení tvrdosti systému je třeba si uvědomit skutečnost tehdejších poměrů. Strukturu dne si lidé dříve tvořili sami, v létě pracovali na poli a pásli dobytek, v zimě, jak si pamatuji z ústního podání své babičky (roč. 1905), se „dralo peří“ a „látaly staré hadry do pole“. Realita té doby na Valašku byla taková, že například jeden ze strýců Tomáše Bati, jak jsem se dozvěděla z literatury, celou zimu prospal, protože nebyla práce. Tímto způsobem existence šetřil zdroje, jako jídlo, otop a svíčky. Celá staletí přizpůsobovali lidé pracovní činnost ročním obdobím, popřípadě potřebám domácích zvířat. Nový způsob práce v továrně byl tedy náročný nejen fyzicky, ale i psychicky a znamenal zcela jiné pojetí času: *Disciplinární procedury vedly k odhalení času lineárního, v němž se okamžiky integrují jeden za druhým a který se orientuje vstříc konečnému a pevnému bodu. Je to vlastně čas evoluční.*²⁸ Přetváření a formace jedinců, přicházejících z uvedeného prostředí byla tedy nutností.

²⁷ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, 2000, str. 223

²⁸ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, 2000, str. 233

Zaměstnanci firmy museli být v určitou dobu na určitém místě a vykonávat normované pohyby po celou pracovní dobu. Rovněž podléhali systematickému dozoru a neustálé kontrole. Práce byla členěna na práci dopoledne, přestávku na oběd kdy museli všichni opustit továrnu, protože odpočinek byl povinný a práci odpoledne. Pro mladé lidi byla ještě po zaměstnání povinná škola. Jak mě informoval respondent Tichý, v případě pozdního příchodu studenta do večerního studia, musel tento bez vyzvání učitele předložit kontrolní lístek s označeným odchodem z práce. I zde, ve škole, panovala disciplína a přijetím do Baťovy školy práce se patnáctiletý člověk stával dospělým, vydělával na své osobní potřeby v továrně, nezřídká pomáhal život své sourozence, platil své účty (oblečení, jídlo, ubytování) z peněz, které si prací vydělával. Podporování ze strany rodičů bylo přísně zakázáno.

Nastoupení do Baťova výchovného procesu znamenalo přerod v průmyslového člověka a iniciační vstup do nové etapy života a pojetí práce: *Tento disciplinární čas je rovněž postupně ukládán pedagogické praxi - specifikuje se čas výcviku a ten se odděluje od času dospívání, od času dosažení povolání, zřizují se rozličná stadia oddělená od sebe postupnými zkouškami, určují se programy, jež se musejí odvíjet v souladu s jednotlivým stupněm a které obsahují cvičení vzrůstající obtížnosti, jednotlivci se klasifikují podle způsobu, jimž prošli těmito řadami. Za iniciační čas tradičního vyučení (čas obecný, řízený samotným mistrem a završený jedinou zkouškou) dosadil disciplinární čas své multiplikované a postupné řady. Utváří se celá analytická pedagogika, velice úzkostlivá ve svém detailu (rozkládá vyučované předměty až na jejich nejjednodušší prvky, hierarchizuje v úzkých stupních každou fázi vývoje) a také velmi předčasně vyspělá ve své historii (široce antcipuje genetické analýzy ideologů, jimž byla, jak se zdá technickým modelem).²⁹*

Když jsem hovořila s lidmi, kteří baťovskou výukou prošli, zajímalo mě zejména, jak tento dohled a disciplínu vnímali. Přestože se jedná o dobu vzdálenou zhruba jen 80 let, dnes by takový téměř vojenský způsob života a všudypřítomný dozor byl studenty naprosto neakceptovatelný. Dozvěděla jsem se, že uchazeči o práci v té době neměli pocit, že by byli zvláště persekvováni, nebo kráceni na svých osobních právech či soukromí. Na fakt striktní disciplíny byli všichni upozorněni již při prvním zájmu o studium, neboť firma Baťa měla pro nábor adeptů vypracovány materiály, kde byl systém dobře popsán. Svou roli sehrála i skutečnost, že zájemci se rekrutovali především z chudších vrstev, kde děti musely pracovat a poslušnost v určité formě byla vyžadována i v rodinách.

²⁹ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, 2000, str. 230

Přesto se však stávalo, že někteří uchazeči změnu životního stylu a zátěž v práci i ve škole neunesli a odcházeli, jiní byli vedením propuštěni. Fluktuace u firmy byla zpočátku vysoká a důvodem k propuštění, dle dochovaných dokumentů, byly i faktory jako nevytrvalost, nespolehlivost nebo nemoc. Nejvíce takových případů se objevovalo v prvním roce práce ve firmě. Disciplína byla vyžadována i při bydlení v rodinných domcích a baťovský tisk nezřídka poukazoval na nešvary, které byly pro sousedský život nežádoucí, jako například alkoholismus, který byl v tomto kraji velmi rozšířený. Bylo zde také zakázáno pěstovat domácí zvířata, slepice, králíky a nedodržování způsobu bydlení mohlo být také důvodem k vykázání z obydlí. Zaměstnanci měli naplňovat ideu úspěšného člověka, žijícího v zahradním městě a pomocí zažité disciplíny se všestranně emancipovat. Tento proces sice vyžadoval trvalý dohled a určitý nátlak, avšak s akcentem na blaho lidí: *Disciplinární moc je totiž moc, která namísto aby vybírala a odebírala, má jako hlavní funkci „vycvičit“, či přesněji vycvičit proto, aby mohla lépe vybírat a o to více odebírat. Neseřazuje síly proto, aby je omezovala, snaží se je spojit všechny dohromady takovým způsobem, aby je znásobila a využila. Namísto toho, aby uniformně a masově ohýbala všechno, co se jí podřídí, odděluje, analyzuje, diferencuje, dovádí své procesy rozkládáním až k nezbytným a postačujícím singularitám.*³⁰

Baťa, aby mohl aplikovat a zavést nové metody řízení, vychoval nejdříve podřízené, kteří byli schopni nové formy práce a moderní systémy mentálně zvládnout. Kvalita práce byla dána nejen vyspělou technologií, ale v obuvnickém průmyslu je i mnoho činností, které stroj nevykoná. Jedná se například o těžkou koželužskou práci a šití obuvi, kde jde také o individuální lidské kvality toho kterého pracovníka. Ve firmě tedy nešlo primárně jen o pracovní postavení mezi autoritou a dělníkem ale o mnohem širší vztah. Velký důraz byl kladen také na poctivost jak morální, tak hmotnou, jak dokládá Garlíková: *Sebemenší přivlastnění si (nechci použít krádež) čehokoliv, i zcela nepatrné hodnoty, měla za následek rozvázání pracovního poměru a to jak s pracovníky dělnických profesí, tak i s váženými vysoce kvalifikovanými pracovníky - od dělníků až po ředitele.*³¹

Nešlo jen o precizní plnění pracovních úkolů, ale také dohled a kontrola využití pracovní doby byla u Baťů na vysoké úrovni. Tovární budovy byly koncipované tak, aby nikde nebyla nekontrolovatelná místa. Vedoucí provozu měl kancelář prosklenou, mohl tedy nejen vidět, ale i slyšet, jestli vše v dílně probíhá podle plánu. Jak mi sdělil můj respondent, když se pás zpomalil, hned to bylo zaregistrováno, bez toho, že by mistr musel

³⁰ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, 2000, str. 244

³¹ Garlíková, F.H.: *Baťovy závody očima ženy*, 1990, str. 24

opustit své místo. Tato forma dohledu stimulovala dělníky k plynulé činnosti a evokuje i obraz Benthamova panoptikonu, v němž: *Ten, kdo je podroben polem viditelnosti a je si toho vědom, na sebe přebírá starost o mocenské donucování, nechává je spontánně dopadat na sebe samotného, vpisuje do sebe mocenský vztah, v němž hraje simultánně obě role, stává se principem svého vlastního podřízení. Z tohoto důvodu se může externí moc odlehčit od své fyzické tíže, směřuje k netělesnosti, a čím více se přibližuje k této hranici, tím jsou její účinky konstantnější, důkladnější a trvalejší: je to nepřetržitě vítězství, které se vyhýbá jakékoli fyzické konfrontaci a kterého je vždy již předem dosaženo.*³²

Ve vzpomínkách mnoha lidí dodnes figurují bratři Baťové jako otcové, kteří vychovávají a dozírají na růst svých podřízených, které nazývali spolupracovníky. Dokázali jít příkladem, tak jako poslední dělník razili příchod do továrny na kontrolní lístky, když byla povodeň a potřeba každé ruky k záchraně díla, byli schopni chopit se lopaty a pracovat. To byl jejich způsob získávání „moci“ nad lidmi, jejich vlastní disciplína a pravdivý způsob života.

2.4.2. Účast na zisku a ztrátě

Po procesu vybudování nového člověka, vzdělaného a disciplinovaného, mohli Tomáš a Jan zavést nový způsob práce, který byl na tehdejší dobu skutečně revoluční. Dělníci baťových továren měli účast na zisku i ztrátě. Tímto krokem sledovalo vedení firmy co největší snížení výrobních nákladů a tím i pokles cen obuvi. Část zisku firmy se vypočítávala ze zisku dosaženého v dílně, kde dotyčný pracoval. Každý z Baťových pracovníků musel alespoň natolik rozumět účetnictví, aby dokázal svoji práci převést do ekonomických ukazatelů. Výčet ztrát a zisků byl každý den vyvěšen na jednotlivých odděleních. Tento způsob zainteresování dělníků do hospodaření podniku pomáhal vybudovat důvěru mezi vedením podniku a zaměstnanci.

Baťa se tomuto způsobu iniciování aktivity naučil při svém americkém pobytu, kde běžně podnikatelé poskytovali dělnictvu roční účast na hospodaření podniku. Způsob odměňování byl jiný pro dělníky pracující v úkolové mzdě a administrativní pracovníky. U obou šlo ale o přímou hmotnou zainteresovanost každého pracovníka na výsledcích firmy.

³² Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, 2000, str. 284

*Účastí na zisku chceme povznést dělnictvo jak hmotně, tak i mravně. Dělník má rozumět našemu obchodu, má s ním cítit a s ním růst. Přejeme si učinit ze všech našich dělníků kapitálové účastníky našeho závodu.*³³

2.4.3. Samospráva dílen

*Samospráva dílen byla zavedena v roce 1924 (někdy je uváděn rok 1925) a stala se centrálním a obecně uznávaným prvkem a charakteristickým rysem Baťovy soustavy řízení.*³⁴ Důležitým podnikovým mechanismem byla samospráva dílen, spočívající v rozdělení podniku na malá oddělení, která sama o sobě byla malou podnikatelskou jednotkou, na níž se vyžadovala finanční soběstačnost. Dělník se stal aktérem děje a podílel se na chodu a správě dílny. Lidé měli tím pádem dojem, jako by dělali určitým způsobem na "svém", což jim vzhledem k jejich naturelu, pomáhalo pochopit princip práce lépe, než ve velkém anonymním prostředí stovek dílen a tisíců pracovníků.

Tímto krokem chtěl Baťa vychovat z námezdních dělníků podnikatele a podpořit jejich samostatnost a iniciativu. Jednotlivá oddělení nakupovala a prodávala mezi sebou suroviny a výrobky odváděla do výrobního skladu. Zisk oddělení a to, jaké bude mít dílna mzdy, záviselo tedy na každém jednotlivém pracovníkovi a sebranosti kolektivu. Jak bylo vysvětleno samotným Baťou: *Samospráva dílny je nejen lacinější, ale také lepší. Nikdo nemůže tak dobře vědět, co mi v práci vadí, jako já to vím, konaje ji. I nejpečlivější šéf neodešel ještě nikdy z práce, aby nebyl zapomněl něco vykonati. Samospráva bude tím lepší, čím přesnější bude výběr účastníků dílny, čím menší budou změny mezi nimi. Člověk odsouzený mistrem platiti ztrátu za špatnou práci, bude náchylnější věřiti v nespravedlnost, nežli když byl k tomu odsouzen kolegy, nesoucími s ním stejný osud.*³⁵

2.4.4. Baťova služba veřejnosti

*Moje práce má jen jeden účel: službu životu. Jsem nadšen životem. Miluji život. Přál bych si žít jej desetkrát po sobě beze změny nebo za každých podmínek.*³⁶

Baťa se ve svém vlivu neomezoval jen na výrobní proces. Vše o co usiloval byla služba veřejnosti, aby to, co vytvořil bylo lidem k užitku. Známá jsou jeho hesla -, Náš

³³ Baťa, T.:*Úvahy a projevy*, 1990, str. 49

³⁴ Lešingrová, R.:*Baťova soustava řízení*, 2008, str. 148

³⁵ Baťa, T.:*Úvahy a projevy*, 1990, str. 51

³⁶ Baťa, T.:*Úvahy a projevy*, 1990, str. 120

zákazník náš pán“, která byla častá v obchodech ve všech zemích, kde měl prodejny. Služba musela být kvalitní, dostupná cenově i místem a doplňovat vlastní prodej.

Do této oblasti zmíněné služby veřejnosti patřily nejen firemní obchody a obchodní domy, ale také možnost kulturního vyžití, na kterém firma opravdu nešetřila. Budování kvalitních sportovišť, dětských hřišť a koupališť, které přežily do dnešních dnů nejsou ničím vyjímečným ani v Otrokovicích. K vybavenostem baťovských měst patřila také kina, knihovny, jídelny s levným a kvalitním jídlem, cenově dostupné restaurace a v neposlední řadě i prádelna. Oslovení respondenti mají dodnes v paměti, jak si v prádelně přebírali úhledné balíčky čistého prádla převázaného barevnou stužkou.

Toto všechno byl nadstandard, který firma poskytovala nejen svým zaměstnancům, ale také obyvatelům města. Není tedy divu, že se Tomáš Baťa stal v několika volebních obdobích starostou Zlína. Jak vzpomíná Jandík ve své reportáži: *Tomáš Baťa dokládá, že podnikatel, který chce sloužit veřejnostim musí se zříci skvělého postavení a pohodlného života. Musí být předním dělníkem svého závodu. Podle Baťova přesvědčení může jen tato cesta vést ke smíru, neboť každému pracovníku zabezpečí takovou míru blahobytu, jakou obecnému blahu přispívá.*³⁷

2.5. Budování nových Otrokovic – Baťova

Při výstavbě budování Otrokovic musím nutně vycházet ze situace ve Zlíně, jehož překotný rozvoj zapříčinil výstavbu nových satelitů. Mělo se jednat o další malé Zlíny, prosperující ideální průmyslová sídla vyznačující se typickou architekturou, která je jednotícím prvkem pro všechna Baťova města. Jak je Moorem ve spisu o Utopii řečeno: *Kdo zná v Utopii jedno město, zná všechna: tak si jsou vesměs podobná, pokud tomu není povaha krajiny na překážku. Mohl bych tedy popsat jen jedno a valně nezáleží na tom, které.*³⁸ Otrokovice byly jedním z prvních nově postavených měst, a jak sám Jan Antonín ve svém spise o ideálním městě napsal, určitým způsobem se na něm učil budování dalších podobných nových sídel.

³⁷ Jandík, S.: *Železní tovaryši: Sociologická reportáž o zrození nového světa*, 1938, str. 12

³⁸ Mladá Fronta. Utopie: Thomas More. *Národně vzdělávací institut* [online]. 1978 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Utopie-Thomas_More.pdf

2.5.1. Růst Zlína - návaznost na Otrokovice

Vývoj Otrokovic úzce souvisel s nedalekým Zlínem, jehož poloha mezi kopci neumožňovala další růst do okolí, proto úvodem několik vět o tomto městě. Tomášovo a Janovo vítězné tažení podnikatelským světem začalo v jejich rodném Zlíně. Na přelomu 19. a 20. století bylo toto místo malým tržním městečkem, jehož ekonomika závisela na tradičních formách obchodu a řemesel, značný význam mělo i zemědělství. Proměnu zlínského hospodářství na počátku minulého století charakterizoval hlavně přesun těžiště od řemeslné výroby směrem k továrnímu způsobu výroby. Vývoj lze vidět u firmy Baťa, stejně jako u ostatních menších zlínských obuvnických továren. Na tento růst reagovaly ekonomicky i další firmy, které využily tohoto pólu rozvoje a navázaly své podnikání na rozvoj tradičního obuvnického průmyslu.

Jednalo se zejména o rozvoj stavebnictví a peněžního průmyslu. V první fázi industrializace města určovalo rozvoj hospodářského rozvoje více firem, v závěru tohoto procesu už to byla jen firma Baťa, která byla schopna pokrýt i potřebu jiných průmyslových odvětví vlastními firmami. Baťův koncern měl nejen obuvnické, ale také strojírenské, stavební a kožedělné firmy, tím pádem byl naprosto soběstačný. Tento nebývalý rozmach umožnil nový a efektivní systém práce s novými prvky řízení, jako byla například osobní zainteresovanost na zisku. Tímto krokem Baťa povýšil podřízené na své spolupracovníky a to nejen hmotně, ale také morálně. Podnikání pro něj bylo především službou veřejnosti, národu a světu. Tento unikátní systém vyznával efektivitu a racionalitu práce a měl velký přesah do budoucnosti. Baťa říkal: *Mé dílo nemůže zaniknout a nezanikne. Tyto budovy - možná. Budovy, komíny, stroje to jsou hromady cihel a starého železa. Ale můj systém zůstane k užitku všech, kteří přijdou po nás*.³⁹

Baťa se však nespokojil jen s budováním továren. Jeho cílem bylo vystavět kulturní město, utopené v zeleni. Zformoval moderní urbánní prostor, který měl vyhovovat nejvyšším požadavkům na bydlení. Z venkovského městečka se během několika desetiletí stalo moderní město amerického typu a došlo k úplné transformaci městské struktury. Během jeho éry se dvanáctinásobně rozrostlo a došlo také ke změně struktury obyvatelstva. Drobná řemeslná výroba a trh s lokálním významem ustoupily moderní tovární výrobě. Nově se rodící město, mělo být dle významných architektů, rozděleno do funkčních zón - na bydlení, komerci, rekreaci, vzdělávání atd. Zvláště místa, kde stavby byly plně v režii firmy Baťa, dosáhla na tehdejší dobu grandiózních rozměrů.

³⁹ Baťa, T.: *Úvahy a projevy*, 1990, str. 65

Jednalo se nejen o tovární objekty, ale i stavby společenské vybavenosti jako například náměstí Práce s obchodním centrem, hotel, Velké kino, Baťovu nemocnici nebo zahradní čtvrti rodinných domků. Všechny tyto stavby slouží dodnes a dávají městu neopakovatelný ráz architektonické ucelenosti. Přímo v areálu továrny bylo postaveno moderní koupaliště, které ještě před 20 lety bylo plně funkční a využívané. Dále byly firmou Baťa vybudovány objekty škol, ubytovací zařízení se sportovním zázemím a městské lázně. Baťovi se podařilo zrealizovat to, co často bývá nazýváno utopií. Ve svém Zlíně spojil tržní kapitalismus a sociální jistoty dohromady zcela výjimečným, lidským způsobem. Můžeme říci, že přestože mnoho projektů již nestačil dokončit, bylo město, jako urbanistický a architektonický celek dokončeno. Ani za doby totality nebyla hrubým způsobem narušena ucelená architektonická tvář města, kterou jí dali čelní architekti jak zahraniční, tak čeští.

Všechny nové budovy, například univerzita nesoucí jeho jméno, nově vzniklé úřady, kostel i divadlo byly stavěny v duchu funkcionalismu, takže město je architektonicky naprosto výjimečné. Zlín dokázal svou životaschopnost i ve změněných podmínkách socialismu a neustále se vyvíjí. Původní tovární budovy jsou postupně adaptovány na sídla státní správy, úřadů, muzeí, knihoven a výstavních sálů.

Funkcionalistická architektura skýtá mnoho možností pro přestavbu a adaptaci pro nové účely využití. Zlín si tedy zachoval svůj charakter průmyslového moderního města a přes problémy, který přinesla krize má svou budoucnost, kulturu, patriotismus i nezaměnitelný genius loci. Jak se lze dočíst v publikaci o zlínské architektuře: *Baťova továrna se stala ve zlínských (místně specifických) podmínkách nejen hlavní entitou produkující sociální a prostorový řád uvnitř městského mikrokosmu, ale byla rovněž krystalizačním jádrem, z něž vzešel ve své komplexnosti unikátní industriální sloh, který vzorově ztvárnil přístup firemního prostředí k městskému stavitelství a postupně i všem architektonicko - estetickým (v rovině symbolické i společensko-politickým) komponentám soudobého městského života.*⁴⁰

Nové Otrokovice měly být zbudovány na nezastavěné ploše, to skýtalo Baťovi možnost postavit ideální průmyslové město, které nemělo v budoucnu zůstat jen osamělým satelitem s pomocnými závody. Regulační plán velkého Zlína z roku 1931 zahrnoval jen město Zlín, v roce 1934 však do Regulačního plánu území velkého Zlína byla zahrnuta i další území v podřevnickém údolí. Jednalo se nejen o Otrokovice, ale také o Prštné, Louky

⁴⁰ Horňáková, L.- Ševeček, O.: *Fenomén Baťa, zlínská architektura 1910-1960. Sociální prostorové aspekty zlínské urbanizace.* In: *Fenomén Baťa: zlínská architektura 1910-1960*, 2009, str.53

nad Dřevnicí, Kvítkovice a Malenovice⁴¹. Jak je uvedeno Ševečkem: *Mnohem silněji byla v novém plánu akcentována i role Zlína jako spádového centra širšího regionu, která měla po předpokládaném zřízení zlínského politického okresu ještě dále narůstat.*⁴²

2.5.2. Hledání nových lokalit – rozvoj Otrokovic

*Rozvoj Bařova pochází ze Zlína a tím je dána linie pro budoucí vývoj. Tato dvě města jsou předurčena k nejužší vzájemné spolupráci, k takové spolupráci, jež by proměnila dřevnické údolí, ležící mezi nimi v jedinou zahradu a středisko zaměstnanosti pro celou jihovýchodní Moravu.*⁴³ Možná ani Tomáš nevěděl, že jeho podnikání ve Zlíně bude tak úspěšné a jeho firmy se rozrostou. Počet obyvatel jeho rodného města vzrostl ze 4678 obyvatel v roce 1921 na 31000 v roce 1936. Bařa zde vlastnil nejen výrobní haly, ale vybudoval pro své dělníky i obytné domy, školy, kulturní zařízení. Město Zlín, ve kterém podnikal, leží mezi kopci a nemá velký vodní tok. Řeka Dřevnice⁴⁴ je zde nevelkou říčkou, pokud zrovna nejsou povodně, a dostupnost i v dnešním 21. století není příliš dobrá. Jednokolejní železnice a úzká cesta byly to jediné, co spojovalo Zlín s Otrokovici. Vývoj Zlína začínal kvůli špatné dostupnosti a omezeným možnostem výstavby stagnovat, což osobnost typu Bati nemohla dopustit. Zlín nemohl pojmout další výrobní závody a také trpěl nedostatkem pitné i užitkové vody. Ta byla v této době, dle pamětníků, v takovém stavu, že se koně nemohly napít z řeky Dřevnice, neboť byla znečištěna odpadem z obuvnických závodů.

Tomáš Bařa byl nucen problém řešit, aby mohl uskutečnit své další plány. Bylo potřeba najít nové prostory, nové technické zázemí. Zamýšlené pomocné závody byly náročné na místo a hlavně na vodu. Také nebylo vhodné postavit některé závody jako například kořelužny přímo ve středu krásného, nového města Zlína. Hledalo se tedy vhodné místo, s přístupem k železnici a vodě, mimo Zlín, ale přece blízko. Přestože byla ve hře i jiná města ležící na řece a hlavním dopravním tahu, jako například Uherské Hradiště, Otrokovice jasně vyhrály, byly zde velké prostory na zelené louce téměř zadarmo.

⁴¹ Vesnice v poddřevnickém údolí, které měly tvořit pásové město – Velký Zlín

⁴² Ševeček, O.: *Zrození Bařovy průmyslové metropole*, 2009, str. 149

⁴³ Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Bařova v Pamětní knize města Otrokovice. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936. Xerokopie poskytnuty paní Věrou Kramářovou, kronikářkou města. Dle časopisu Zlín, 19.6.1933 redaktor Cekota

⁴⁴ Řeka pramenící v Hostýnských horách, protéká Zlínem i Otrokovici, kde se vlévá do Moravy

Napajedelská vrchnost neměla s odprodejem tohoto území problém, protože se jednalo o močálovitě a bažinaté místo u Moravy, které bylo známé pouze množstvím komárů. Právě tady ale byl dostatek vody, kterou Tomáš Baťa pro své podnikání, rozvoj koželužen, chemického a textilního provozu potřeboval. Inspiraci pro podobu města, které mělo být zcela jiné, než všechna ostatní města na Moravě načerpal v Americe při své studijní cestě, kde jej oslovil duch funkcionalismu a fordismu. Když jsem shlédla fotografickou dokumentaci, týkající se výstavby Baťova, byla jsem velmi překvapena záměrem stavět právě na Bahňáku. Moje původní představa byla, že se jednalo o mokré louky, skutečnost však byla daleko horší. Zde se nacházely skutečně močály, kde stála celoročně voda, naprosto neutěšená krajina, pro niž název Bahňák byl velmi výstižný. Jak jsem se dočetla v Baťově ročence: *Nemožno. Na mnoha místech je rovina nižší než hladina řeky, takže půdou trvale prosakuje voda a ostatek? Ten je jednou, dvakrát i vícekrát do roka zaplavován při povodních, na jaře, když plují ledy a po každých větších deštích.*⁴⁵

Jedním z nejdůležitějších lidí v počátcích výstavby nových Otrokovic byl Josef Hlavnička, kterého nemohu ve své práci pominout. Tento výjimečný baťaman a zdatný diplomat pocházel z Lomnice nad Popelkou a po odchodu J. A. Bati do zahraničí se stal jedním z nejdůležitějších mužů ve vedení firmy. Dle dochovaných svědectví se jednalo o ředitele, který měl nejlepší sociální citění se zaměstnanci firmy. Hlavnička na svůj nástup k firmě vzpomíná následovně: *Zlín jsem spatřil poprvé v roce 1916 jako voják ve světové válce, když jsem přijel za sestrou, která byla již delší dobu zaměstnána u firmy Baťa. Později jsem dojížděl pravidelně do Zlína z Vídně, kde jsem sloužil. Již tehdy jsem slyšel od sestry mnoho zajímavého o povaze Tomáše Bati, o jeho průbojnosti a pracovitosti a toužil jsem proto dostat se po válce do Baťových závodů. To se mi také podařilo.*⁴⁶

Tomáš svou osobností dokázal přitáhnout a nadchnout lidi kolem sebe, to byl i případ tohoto ředitele. Počáteční rozhodovací proces o umístění nového satelitu absolvoval Josef Hlavnička se svým šéfem. Po prvních povodních si Baťa nebyl zcela jistý, zda bažiny, které již zakoupil, jsou to správné stavební místo a jeho rozpoložení popsal Hlavnička ve svých pamětech následovně: *V květnu 1931 seděl se mnou Tomáš Baťa na kmeni stromu, který povodeň připlavila na louku Bahňáku. Hleděli jsme na široké lány močálovitých luk, kde běhaly srnky, létali bažanti a v močálech kuňkaly žáby. Předkládal jsem šéfovi právě rozpočet na postavení tří nízkých budov: punčochárny, přádelny a výroby plsti na Bahňáku. Po chvíli mlčení mi řekl šéf: „Josefe, zde nebudeme dělat*

⁴⁵ Ročenka Baťa 1940, Redakce časopisů Zlín, Tiskárna Spol. tisk ve Zlíně, zapůjčeno p. Tichým. str. 40

⁴⁶ Pokluda, Z.: *Baťovi muži*, 2012, str. 68

prozatím nic, tu je mnoho nedořešených problémů“. To bylo ve čtyři hodiny odpoledne. Druhý den ráno mne však zavolal a řekl: „Dej sem ty rozpočty, rozmyslel jsem si to, začneme“ a podepsal postavení tří budov.⁴⁷ O tempu dalších prací vypovídá skutečnost, že v roce 1932 již bylo na Baťově do nově postavených továren přijato na sta pletářů a pletářek.

2.5.3. Otrokovice, projekt zahradního města

Charakter zahradních měst baťovského typu popisuje znalec zlínské architektury Novák následovně: *Město dostává pozvolna onu svéráznou architektonicky - urbanistickou podobu, vytvořenou rytmem skeletů železobetonových budov a cihelných kostek rodinných domků, obklopenou zelení zahrad, parků a okolních lesů. Zdařilá symbióza architektury a přírody. Nové urbanistické myšlenky se důsledně opíraly o heslo „Město v zahradách“.*⁴⁸ Baťa měl přesnou představu, jak bude jeho nový satelit vypadat, mělo se jednat o ideální průmyslové město v duchu funkcionalismu. Jak sám vždy prezentoval, nezamýšlel stavět velká anonymní města, neboť chtěl své lidi a zaměstnance vychovávat a dozírat. Uvažoval tedy nad sídly, kde fakt odosobnění nehrozí.

Otrokovice, přestože jde o místo jen 10 km západně od Zlína, se rozkládají již na rovině, v úrodné nivě řek Moravy a Dřevnice, blízko pomoravských lužních lesů. Pro budování firmy je toto místo velmi výhodné. Otrokovice provázely Tomáše i Jana celým životem. Každý jejich odjezd do Brna či Vídně v mladých letech znamenal přijet nejprve do Otrokovic, které byly určitým pojítkem s velkým světem díky železnici krále Ferdinanda, která spojovala jih Evropy s Pobaltím.

Projektem nových Otrokovic, které později měly nést Baťovo jméno, bylo tedy zahradní město, postavené na zelené louce s ucelenou architekturou, reflektující funkcionalistické principy. Projekty zahradních měst nebyly ve světě věcí novou, stejnou myšlenkou se zabýval již Ebenezer Howard na počátku 20. století. Ten pozoroval problémy, které způsobovala migrace obyvatelstva z vesnic do průmyslových center v průběhu průmyslové revoluce, ve většině zemí Evropy. Byl svědkem toho, jak tento proces vede ke vzniku chudých slumů a kolonií. To bylo také hybnou silou úsilí o vytvoření ideálního města, které by bylo koncepční, architektonicky ucelené a řešilo nové nároky na urbanismus. Zahradní město mělo zajistit všem, i nižším vrstvám jakými byli

⁴⁷ Pokluda, Z.: *Baťovi muži*, 2012, str. 69-70

⁴⁸ Novák, P.: *Zlínská architektura 1900-1950*, 1993, str. 33

dělníci, vyhovující a harmonické prostředí. *Howard se snažil vypracovat koncept, který by zejména předcházel ničení a znečišťování městského prostředí i přilehlého okolí, jak je znal z rychle se rozvíjejících a rostoucích průmyslových měst své doby, a zároveň emancipoval postavení pracující třídy.*⁴⁹

Stejně byla řešena i města v Americe, tam se také s tímto typem bydlení setkal Tomáš Baťa při své cestě za poznáním nových procesů. Dělníci Fordových závodů bydleli v pěkném prostředí, což mělo dopad na jejich pracovní výkon a strukturu celé rodiny. Průmysl v tomto typu města je soustředěn na jednom místě, většinou po obvodu města a napojen na železnici či jiné dopravní tepny. V případě Baťova i vodní cestu, aby manipulace se surovinami byla snadná a zredukovala se zatíženost obytné části dopravou. Ta je mimo tovární komplex, oddělena zelení, domky jsou stavěny samostatně, u každého je alespoň malá zahrádka, aby rodina měla dostatečné soukromí. Celý urbanistický koncept klade důraz na přirozenost, efektivnost funkčnost a praktičnost, jsou vymezeny zóny a dopravní linie. Tento typ zástavby přechází plynule v okolní krajinu, tvořenou poli a venkovem. Kromě práce a bydlení skýtá projekt zahradního města možnost kulturního a sportovního vyžití a není tedy jen urbanistickým počinem, obsahuje také sociální rozměr reformující vztahy mezi obyvateli a navozující pocit solidarity a sounáležitosti. Dalšími speciálními prvky, přítomnými v každém baťovském městě, byly velké hodiny na viditelném místě a několik tlampačů, informujících obyvatele každý den v poledne o místním dění.

Ideu zahradního města naplnili bratři Baťové v Otrokovicích v maximální míře a ani 40 let budování socialismu nenarušilo architektonickou strukturu bydlení, která je i po téměř sto letech stále využitelná a modifikovatelná. Právě takový projekt bydlení a práce splňuje požadavky trvale udržitelného rozvoje, jehož předpokladem je soulad hospodářské stránky s ochranou životního prostředí a uchování přírodních hodnot pro budoucí generace.

2.5.4. Výstavba nových Otrokovic (Baťova) - sociologický aspekt

Jak jsem již zmínila, Otrokovice byly pro Tomáše Baťu jasnou volbou. V budoucnu se měly stát největší odnoží Baťových obuvnických podniků. Jan Antonín Baťa se k záležitosti budování nových průmyslových měst vyjádřil následovným způsobem: *Proto zakládám průmyslové město na podniku takového rozsahu, kde hlava podniku může znát*

⁴⁹ Vacková, B.: *Prostor moc a utopie*, 2010, str. 150- 151

všechny své spolupracovníky, kde všichni znají všechny, právě tak jako všichni znají své místo (a mají své místo) v práci i v životě města, majíce příležitost k vzestupu podle svých schopností.⁵⁰ Hned po započetí projektu se začala malá obec měnit na významné průmyslové centrum a nárůst obyvatel byl jedním z největších v tehdejším Československu. V roce 1930 měly Otrokovice 2009 obyvatel, v roce 1938 již 8002 obyvatel a 901 domů, což lze také přičítat rozvoji průmyslu v Otrokovicích. Protože jen asi čtvrtina všech obyvatel měla v Otrokovicích domovské právo, šlo evidentně o přistěhovalce, mezi nimiž vedli co do sociálního složení početně muži (dělníci), žen bylo téměř o čtvrtinu méně.

Změna počtu obyvatel po budování Baťových závodů⁵¹

Rok (koncem roku)	Obyvatel	Počet domů
1930	2009	339
1932	3300	406
1933	3654	585
1934	4788	neuveдено
1935	5567	761
1937	6571	821
1938	8002	901

Budování závodů sebou přinášelo změnu nejen ve struktuře obyvatel obce, již zde nebyli jen starousedlíci, ale i přistěhovalci, nejen zemědělci, ale i námezdní dělníci, nejen katolíci, ale i příslušníci jiných vyznání. Ve dříve čistě katolicky orientované obci se začali vyskytovat i věřící jiných církví: *S příchodem nových občanů do Otrokovic v druhé polovině dvacátých let se situace přece jen měnila, především pak rostl počet příslušníků nekatolických církví, zvláště československé, pro něž byly od roku 1930 pořádány v sokolovně i bohoslužby. Při sčítání v roce 1930 se v Otrokovicích hlásilo ke katolické církvi 1924 občanů, k československé 36 občanů, k evangelické 19 občanů, k židovské 6 občanů, 24 dalších bylo bez vyznání.*⁵²

O konfrontaci vesnického a městského způsobu života i je možné se dozvědět z dobových materiálů. Lidé pracující u Bati, přestože byli bezzemci, žili lépe a kvalitněji, než původní zemědělstí starousedlíci: *Zvláštní napětí panovalo mezi starousedlími rolníky a nově příchozími dělníky se zcela jiným způsobem života. Rolníci se dokonce domnívali,*

⁵⁰ Svoboda, J.: *Jiří Voženilek: architekt ve Zlíně = architect in Zlín*, 2011, str. 47

⁵¹ Kolektiv autorů, *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 100

⁵² Kolektiv autorů, *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 98

*jak poznamenal kronikář, že dělníci si žijí poměrně lépe, ve skutečnosti však záleželo na tom, v jakém diferencovaném a třídním postavení stál ten či onen občan. Kronikář, místní učitel, si v této souvislosti postěžoval i na to, že na rozdíl od přímosti a srdečnosti v minulosti nastoupila nenávisť a závist, ale takové idealizace starých zlatých časů najdeme ve všech kronikách.*⁵³

2.5.5. Proces budování, splavování kopce Tresného

V Otrokovicích - Baťově šlo především o budování závodů, které byly náročné na vodu a prostor jako například koželužny, papírny, plstárny, tedy o pomocné výrobní závody. Již předem se počítalo s možností lodní dopravy po řece Moravě. To, co však na jedné straně bylo Tomáši a Janu Baťovým přínosem - vodní toky a rovina kolem Otrokovic, na druhé straně sebou neslo riziko záplav, přestože obě řeky byly již částečně zregulované. Stavba pomocných závodů započala již v roce 1930 v části Bahňák, jak rozhodl sám Tomáš: *Pomocné závody postavíme na rovině u Moravy, kolem nich vybudujeme čtvrti rodinných obydlí pro pracovníky, jejich ženy a děti, doplníme je školami a stavbami obchodní a společenské čtvrti - rozhodl T. Baťa a tak se na sklonku léta r. 1930 začalo budování Baťova.*⁵⁴

Bohužel již záhy po započetí výstavby bylo toto místo při povodni zaplaveno a nové dílo zmařeno, finanční ztráty jen za stavební materiál a dřevo dosáhly mnoha milionů korun. Bratři Tomáš a Jan se ale nevzdali, celé jejich podnikání bylo překonávání překážek a výzev. Popis události, která téměř zničila výstavbu nového města a která nastartovala nové úsilí a technické řešení podává velmi popisně městská kronika:

Následkem stálých dešťů před 28. říjnem t.r. rozvodnila se Dřevnice i Morava. Obě vylily se z břehů a krajina mezi Tlumačovem a Napajedly podobala se dravému jezeru. Dřevnice následkem mostů vystoupila z břehů a lila se dravými proudy na Kučovaninu,⁵⁵ kde poškodila vlečnou dráhu Baťovu. Na pravém břehu lila se přes hráze na rybníky hned za můstkem přes mlýnskou stoku, což nikdo nepamatuje. V dolní části rybníku protrhla hráze a valila se na Rybník. Od severu vrhala tam své kalné vody Morava přes Bahňák..

Baťova fy ze Zlína zahájila předtím přípravné práce ku stavbě velkého továrního města v počtu 110 továrních budov a některé byly již stavěny. Návaem vod začátky staveb

⁵³ Kolektiv autorů, *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 98- 99

⁵⁴ Ročenka Baťa 1940, Redakce časopisů Zlín, Tiskárna Spol. tisk ve Zlíně

⁵⁵ Místní název pro pole mezi Moravou a Dřevnicí, nyní zde stojí firma Barum Continental. V moravském nářečí znamená kučování zbavování země kořenů stromů.

*se zhroutily. Stavební materiál v ceně několika milionů zničen a odplaven. Výška vody trvala tentokráte několik dnů. Odtok z Rybníka znemožněn zavezením odvodňovacích příkopů na rybníku kvůli tam stávajícímu letišti Bařova. Záchranné práce na Rybníku řídil sám šéf závodů Tomáš Bařa. A když viděl bezmocnost, obrátil se k hoře Tresné a pravil: „Ta hora musí sem a vícekrát mě Dřevnice ani Morava nepřekvapí“⁵⁶. Dle dochovaného ústního podání byl velký šef Tomáš schopen pracovat se svými dělníky jako jeden z nich, protože nedisponoval jen duchovní, ale i fyzickou silou. Popis záplav, jak je zdokumentovaný kronikářem mi velmi připomíná situaci v roce 1997, s jejímiž následky se město potýkalo téměř 10 let. Lze si jen těžko představit kolik tvrdé práce museli Bařovi dělníky odvést, aby se s následky povodní vyrovnali během několika měsíců. Katastrofa však měla dopad nejen na firmu, ale obyvatele celého kraje: *Zátopy a povodně rozsahu katastrofálního byly po celé Moravě. Nezvyklou podívanou poskytovalo Slovácko od Napajedel až k Hodonínu. Celý ten kraj tvořil přes 50 km dravé jezero, které ničilo ovocné stromy, úrodu, podemílalo domky, odnášelo ornou půdu a tvořilo bahniska. Sta a sta rodin se muselo náhle vystěhovati a majetek ponechati dravému živlu. Povodně dokončily, co nezaměstnanost začala. Zvýšila bídu dělníků nezaměstnaných, kteří si skrovným majetek pořídili*⁵⁷*

Pro Tomáše však ani tato událost nebyla důvodem ke změně plánu, naopak byla podnětem pro nové originální řešení. Problém tohoto území spočíval v tom, že oblast Bahňáku, kde začali Bařové stavět, byla pod úrovní obou řek. Jediným způsobem, jak zabránit tomu, aby nedocházelo k neustálému zaplavování, bylo celý terén zvýšit. Unikátní řešení celého problému dostal na starost Jan Antonín, který později za tento projekt obdržel čestný doktorát technických věd na univerzitě v Brně.

Tomáš, díky své vytíženosti nemohl budování tohoto satelitu řídit sám a proto pracemi pověřil svého bratra. Samotný proces přemístění zeminy byl skutečně složitým inženýrským úkolem, když přihlédneme k tehdejším technickým možnostem, proto se jej pokusím krátce přiblížit. Nad místem, kde měl být vybudován nový Bařov, se vypíná kopec Tresný. Je to jeden z prvních kopců krásného moravského pohoří Chřiby. Úkolem, který před budovateli stál, bylo zvednout terén o několik metrů, aby mohli započít stavbu prvních továrních budov, neboť nové město mělo vyrůst na podmáčené nivě s nestabilním

⁵⁶ Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Bařova v Pamětní knize města Otrokovice. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936. Xerokopie poskytnuty paní Věrou Kramářovou, kronikářkou města

⁵⁷ Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Bařova v Pamětní knize města Otrokovice. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936. Xerokopie poskytnuty paní Věrou Kramářovou, kronikářkou města

podloží. V první fázi výstavby byla zemina z kopce Trestného svážena tak zvanými kypkárami⁵⁸, ale tento postup byl zdoluhavý, finančně náročný a zvyšování terénu nepokračovalo takovým tempem, jak si šéf představoval. Také šlo o velmi nebezpečnou práci, jak opět dokládá kronika města Otrokovic z 23. 11. 1931: *Vedle kamenolomu Bařova na Trestném bágrovala fy Bařa na zavážení Rybníku. V budce bágrovacího stroje pracovali bratři Jan a František Kubovi z Topolné u Napajedel. Vynikali zručností v ovládání velkého bágru. Dne 23. Listopadu 1931 odpoledne rozlehla se strašná rána a podebraná stráň se sřítla na stroj. K zasypané budce přiběhli dělníci z kamenolomu a po hodinové úporné práci dostali se k zasypaným. Jan měl rozdrčené obě nohy a utrpěl těžká vnitřní zranění. Při převozu do nemocnice zraněním podlehl. Františka vytáhli jako mrtvolu s rozdrčenou hlavou. Strojník Zelík těsně před katastrofou přešel na druhou stranu bagru a tím si zachránil život. Jan Kuba byl měsíc ženat a jeho manželka očekává rodinu.*⁵⁹

Následně byl tedy použit unikátní projekt splavování, který prošel několika fázemi. V počátcích procesu, ještě za Tomáše Bati v roce 1932, byla tvrdá zemina, kterou nebylo možno rozmočit vodou, odstřelována dynamitem. Později byla použita technika rozmělnění tlakovou vodou, kdy čerpadlo o výkonu 22 000 litrů za minutu hnalo vodu z Moravy do výšky 85 m na kopec Trestný, trysky pod tlakem až 40 atmosfér rozrušily půdu, která byla následně v tekutém stavu (zem i kamení) dopravována dřevěnými koryty do oblasti Bahňáku, a zde distribuována na potřebná místa. Naplavenina se usazovala a přebytečná voda byla opět odváděna do řeky Moravy. Právě voda, která byla velkým problémem tohoto území, byla využita k jeho přeměně v nové průmyslové město. Terén byl tímto způsobem navýšen o cca 4 m a z kopce Trestného bylo odplaveno 3,5 milionu krychlových metrů půdy. Tento postup přemístování zeminy (naplavování) byl znám již z dřívějších dob, ale aplikace v takovém rozsahu jako v Otrokovicích představovala skutečně mimořádně nesnadný úkol. Přemístování, které začalo v roce 1931, skončilo až o šest let později a postupně zde na původním močálu vyrůstalo město s novými objekty.

Jak se můžeme opět dozvědět z kroniky Otrokovic, byl počáteční rok výstavby 1931 pro budování Bařova velmi nepříznivý. Škody zapříčiněné povodněmi šly do milionů, finančně nákladné bylo také splavování a zvyšování úrovně pozdějšího Bařova.

⁵⁸ Fotografie těchto speciálně upravených vozů mi rovněž ukázal můj respondent pan Tichý.

⁵⁹ Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Bařova v pamětní knize města Otrokovic. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936. Xerokopie knihy poskytnuty paní Věrou Kramářovou, kronikářkou města

Kronika města Otrokovic informuje o tomto roce následovně: *Rozmach Baťových závodů, jak bylo předpověděno, se neuskutečnil. Znesnadnila to řeka Dřevnice a Morava svými zátopami na jaře a na podzim. Proto proti nim byly budovány velké ochranné hráze. Také byly budovány nové silnice k závodům a vlečka, která v měsíci září byla v provozu. Vzrůst Baťových závodů měl vliv na rozšíření obecné školy a zřízena pobočka při I. Tř. na školní rok 1931/31. Také jiné třídy usazením dělnictva Baťových závodů v Otrokovicích byly přeplněny. Ve čtyřech učírnách učilo se 7 tříd obecné školy. Škola měšťanská i obecná byly v budově č. 17a 18“.⁶⁰*

Per aspera at astra - přes obtíže ke hvězdám, nevím, zda Baťové znali tento Senekův citát, ale přesně vystihuje jejich úsilí při kolonizaci močálu u Moravy. Přes neúspěchy roku 1931 se dokázali přenést svým úsilím a prací a do konce roku 1932, tedy během pouhých dvou let výstavby Baťova, vyrostlo na bývalých bažinách nové průmyslové město. O nebývalém tempu práce vypovídá i skutečnost, že v roce 1932 stálo již v průmyslové části 27 továrních budov, bylo dokončeno 15 km silnic, začala se budovat železnice a přístav pro lodní dopravu. V tomto roce získal také Tomáš Baťa od obce Otrokovice čestné občanství, neboť jeho vliv na zavedení průmyslu do Otrokovic, které pozvedl nejen ekonomicky, hospodářsky ale i sociálně, byl nezpochybnitelný. V únoru roku 1932 také podnikl důležitou pracovní cestu do Indie, odkud se vracel opět přes „své“ Otrokovice, kde vybudoval nejen čtvrt' Baťov, ale i „zlínském“ letiště v Otrokovicích. Díky mimořádným obchodním i organizačním schopnostem se mu podařilo zajistit zdroje nákupu levných surovin, což mu umožňovalo zvýšit výrobu, snížit ceny a tím potvrdit své výlučné místo na trhu s obuví.

Dílo se tedy začalo dařit, do tohoto pracovního nadšení a tempa však přišla zpráva o smrti Tomáše Bati. Tento budovatel a myslitel odešel naprosto nečekaně 12. července 1932 v Otrokovicích na Baťově, jen několik desítek metrů od závodu, který s bratrem vybudovali. Místo dnes připomíná malý pomník v areálu komplexu bývalých továren. Pro Baťovy zaměstnance ztráta Tomáše byla zdrcující, jak mi řekl jeden z pamětníků - bylo to, jako by zemřel otec. To, co po něm zůstalo, však přetrvalo dlouhé roky a stále nabývá na aktuálnosti.

Nebývalý všestranný rozmach znamenal dříve malou zemědělskou obec něco naprosto nového. V době, kdy započalo na tomto místě výše uvedené podnikání, stály ve

⁶⁰ Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Baťova v pamětní knize města Otrokovic. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936. Xerokopie knihy poskytnuty paní Věrou Kramářovou, kronikářkou města

staré části obce ještě domy s doškovými a šindelovými střechami, průmysl zde nebyl žádný. Změny, prudké a nevídané nejen v Otrokovicích, ale také v rámci celého Československa byly oceňovány i zatracovány. *Baťova rozpínavost vyvolávala smíšené reakce. Většinou imponovala, důsledkem byl všestranný rozvoj Otrokovic a to v době hospodářské krize, některé však tento vpád znervózňoval. Ruch a neustálý lomoz mezi železniční tratí a Moravou naháněl některým starším lidem dokonce hrůzu. Když v roce 1936 chtěli „baťováci“ vyhodit a rozdrtit trhavinami téměř celý vrch Tresný a pokus se nezdařil, viděly v tom některé babičky přímo trest Boží. Podobně tomu bylo při záplavě v roce 1930. I obecní kronikář s určitou nostalgií v roce 1935 do kroniky zapsal: „Před šesti lety tichá rolnická vesnice s hospodářskými domky dýchala klidným životem svých jedenácti set obyvatelů. Dnes průmyslové město, dokončující již šestý tisíc obyvatelstva, rozrůstá se novými moderními domy a průmyslovými závody až k řece Moravě“.⁶¹*

2.6. Oblasti Baťova vlivu v Otrokovicích

Výstavbou nových Otrokovic - Baťova nevzniklo jen nové zahradní město na zelené louce a řada továrních budov. Došlo i k velkému nárůstu obyvatel a změně jeho sociálního složení. Inovační procesy se týkaly všech oblastí života. Jednalo se především o rozvoj dopravy, ať již železniční, silniční nebo letecké a novou bytovou výstavbu, neboť město potřebovalo nové lidi a ti zase nové školy, domy a obchody. Do dříve poklidné vesnice si našla místo i kultura a sport s potřebou adekvátního zázemí.

2.6.1. Baťa a vliv na dopravu v Otrokovicích

Oblast dopravy byla pro bratry stěžejní, neboť si byli vědomi jaký vliv má na obslužnost města. Tomáš si jistě pamatoval, jak jako mladý chlapec často chodil pěšky s těžkým břemenem bot na zádech i několik desítek kilometrů, což mělo v pozdější době za následek onemocnění nohou. Svůj názor na důležitost dopravního spojení vyjádřil velmi jasně: *Jsem přesvědčen, že síť dobrých, pevných silnic v transitním státě, jakým je naše republika, stane se obrovským magnetem, přitahujícím hodnoty do naší země a spolehlivým základem blahobytu všeho obyvatelstva.*⁶²

I zde, v oblasti dopravy zúročil Tomáš své americké zkušenosti. Henry Ford, jeho

⁶¹ Kolektiv autorů, *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 104

⁶² Baťa, T.: *Úvahy a projevy*, 1990, str. 93

vzor byl také jedním z těch, kteří vlastnili železnici. V roce 1931 tento krok podnikl i Tomáš Baťa a převzal železniční dráhu, směřující z Otrokovic na Zlín a dále na Vizovice. Ta byla v té době ve špatném stavu, proto se nejprve postaral o její modernizaci i obnovu vozového parku. Na této trati byla později zřízena i zastávka v Kvítkovicích. Také další komunikace, které spojovala Zlín s Otrokovicemi - cesta podél železniční trati, byla rozšířena a vybudována i stezka pro cyklisty. Otrokovice měly být určitou vstupní bránou do Zlína a Zlínského kraje a kvůli budoucímu spojení těchto provázaných míst došlo k velké modernizaci uvedené cesty. Ta ve své době to byla jedna z nejmodernějších a nejfrekventovanějších v republice. Její oficiální název zněl autostráda Baťov - Zlín, nebo Podřevnická magistrála.

Komunikace byla tříproudová, lemovaná zmíněnou železniční tratí. Originální bylo také řešení cyklistiky. Jak lze vidět na dobových materiálech podél cesty pro vozidla existoval široký pruh oddělený bílou čarou, který sloužil pro jízdu na kole. Jak vypověděl můj respondent pan Tichý, byl využíván velmi často. Toto řešení mě zaujalo, neboť otázkou cyklistiky jsem se obšírněji zabývala ve své diplomové na UTB. Tento druh osobní dopravy ze Zlína do Otrokovic je bolavým místem města dodnes. Dosud, přes různé částečné projekty, není stezka pro kola vedoucí mimo hlavní silnici dobudovaná a v současnosti nejsou již ani finance v této oblasti cokoliv zlepšit. Projekt propojení regionů Haná, Valašsko, Slovácko ztroskotat na nevykoupěných pozemcích, přes které nedovolili majitelé stezku vést.

K dalším zamýšleným plánům patřilo i vybudování silnice Brno - Vizovice. V době budování Baťova došlo také k dalšímu zregulování řeky Dřevnice a stavbě nových mostů. Po dokončení komunikací začala výstavba samotných Baťových závodů. Z nádraží byla prodloužena vlaková vlečka, pro rychlé a efektivní zásobování podniku vedla přímo až do závodů, takže suroviny nebylo třeba překládat. V krátké době vyrostl celý komplex výrobních, skladovacích a pomocných podniků, které byly vzájemně dopravně provázány, fungovala zde i vlastní elektrárna. Mezi další, ale už nezrealizované plány, patřil například pokus o vybudování centrální železnice z Prahy, České Třebové, Prostějova přes Kroměříž a Otrokovice do Zlína a odsud přes Vizovice na Slovensko. Rovněž měla být zdvojnásobena jednokolejná dráha na Zlínsko, která však není dobudována ani nyní v roce 2013, přestože se o tomto kroku nestále uvažuje. Plánována byla také výstavba nového nádraží v Otrokovicích s železnicí přeloženou těsně k Moravě. Provázáním silniční, železniční a letecké dopravy se Otrokovice měly stát jedním z nejdůležitějších tranzitních uzlů v republice.

2.6.2. Baťa a letectví

Aviatická byla velkou vášní obou bratrů Baťových, Tomáš říkával, že letectví je nejzdařilejší dítě, které lidstvo porodilo a učí člověka sloužit druhým. Jindy se zase před svými spolupracovníky vyjádřil, že by si přál, aby létal každý pošťák. Dá se říct, že tento obor byl celoživotní láskou obou bratrů, oba také vlastnili pilotní licence. Dodnes jsou v provozu na letištích mnoha zemí vidět malé sportovní letouny nesoucí značku Zlín, kterou jsou označena sportovní, akrobatická i cvičná letadla, vyrobená v minulosti v otrokovickém závodě Moravan. Historii letectví v tomto místě najdeme již na počátku 30. let minulého století, kdy se letiště přestěhovalo ze Zlína právě sem.

První firemní letoun byl firmou Baťa pořízen ještě ve Zlíně v roce 1924. Stroj typu Albatros nenesl ani poznávají značku, pouze nápis firmy Baťa. S ekonomickým rozmachem firmy došlo také k rozvoji tohoto typu dopravy a v roce 1925 již firma zakoupila další dvě letadla. Firemním pilotem se stal zkušený Jindřich Brouček. V roce 1928 však zlínské letiště přestalo dostáčet rozrůstajícímu se leteckému parku a nárokům na přepravu. O rok později bylo přestěhováno do Otrokovic, neboť Zlín, položený mezi kopci, neměl tak výhodnou polohu, ani volnou plochu jakou nabízely nezastavěné Otrokovice. Baťa tuto dopravu velmi podporoval, proto bylo jeho dalším budovatelským počinem, který ovlivnil rozvoj města, zřízení letiště, kterému dal konečnou architektonickou tvář architekt Karfík.

I v tomto kroku se však projevil obdiv bratrů k americkému způsobu budování na zelené louce a funkcionalistickému pojetí: *Snad podle amerického letiště Burbank v Kalifornii, byly postaveny hangáry (stávající budova 11 – 960m², budova 12 – 953m², budova 13 -1075 m² a budova 14 – 473m²) a budova restaurace s leteckým nádražím 787 m² (stávající jídelna) v prostoru letiště, i když na katastru Napajedel, a celý prostor letiště podle situačního plánu pozemků ze dne 3. 6. 1935 měl výměru 340033 m² a měl být zvětšen na výměru 872678m².*⁶³ Jak bylo ve firmě Baťa zvykem, na výstavbě se podílelo strojírenské, dopravní i stavební oddělení její firmy. Poloha Otrokovic s návazností na železniční i silniční spoje dala novému letišti možnost velkého využití. Budování tohoto objektu bylo pro obyvatele obce velkým překvapením, ještě před několika lety zemědělská víska, měla najednou na svém území stavbu takového významu. V roce 1931 bylo zavedeno pravidelné letecké spojení do Prahy a o rok později zřízena i radiostanice. Jak je popsáno Volejníkem: *V roce 1931 rozhodlo vedení firmy Baťa založit sesterskou akciovou*

⁶³ Volejník, J.: *Zlínské letectví*, 2009, str. 16

*společnost, která by se zabývala dopravou osob, zavazadel a nákladu všeho druhu, všemi druhy domácích a cizích letadel, v jednotlivých případech i vyhlídkovými lety. Na objednávku v tuzemsku i cizině měla se též zabývat zřizováním a udržováním letiště i všech zařízení potřebných k provozu.*⁶⁴

Zvláště v letech hospodářské krize byl tento nový způsob dopravy výhodou. Tomáš například odletěl v roce 1931 na 32500 km dlouhou obchodní cestu s cílem najít nové obchodní partnery. Tehdy již pracovala radiostanice, která spojovala pobočky Baťovy firmy po celém světě a tak mohli být o průběhu cesty jeho vedoucí informováni. Do budoucna také plánoval propojit Otrokovice s ostatními významnými obchodními centry v Evropě a zavést pravidelné letecké spojení do Paříže, Vídně, Varšavy, Kyjeva, Košic, Bukurešti, Krakova a Curychu. Otrokovické letiště bylo také místem, kde proběhlo slavnostní uvítání Tomáše Bati, po návratu z cesty kolem světa, bohužel ale i místem jeho předčasného skonu v roce 1932. Kvůli zvýšení bezpečnosti byl nad Zlínem v roce 1933 postaven světelný maják a v tomtéž roce také otevřena nová mezinárodní linka přes otrokovické letiště, spojující Amsterdam a Batavii.

O dalším rozvoji tohoto druhu dopravy hovoří 1000 lidí přepravených v roce 1933 a 150 000 nalétaných kilometrů. V roce 1934, po ukončení výstavby základních provozů, byla zahájena i stavba továrny na letadla v prostoru již postaveného letiště. Baťa chtěl, aby létání bylo dostupné všem, proto zavedl na letišti vyhlídkové lety, které mohl za nevelký poplatek absolvovat téměř každý. Firma tímto počinem chtěla vychovat mladé lidi k lásce k aviatice. Létalo se v neděli i ve všední den a poplatek byl kolem 25 korun. Ve Zlíně byla také zřízena pilotní škola, ze které se rekrutovaly dokonce i první pilotky. Také syn Tomáše Bati „Tomík“ vlastnil pilotní průkaz a na leteckých dnech v Otrokovicích předváděl své pilotní umění.

V předválečných letech se mnoho baťových mužů zúčastnilo akce 1000 pilotů republiky, s cílem opatřit si leteckou licenci pro případ, že by museli bránit svou vlast před napadením. Na válečný stav bohužel skutečně došlo a řada absolventů BŠP se zúčastnila odboje jako vojenští letci v Anglii.

Počátek konce letectví v Otrokovicích znamenal rok 1939. Po obsazení hangárů německou armádou nastal konec civilního letectví a využití letiště bylo určeno již jen pro vojenské účely. Část letadel byla převedena do Říše, část značek přemalována jak informuje Volejník: *Zastavili veškerou leteckou a spolkovou činnost, odvěkli spoustu*

⁶⁴ Volejník, J.: *Zlínské letectví*, 2009, str. 15

*materiálu, pronásledovali piloty a technický personál a pod nejrůznějšími záminkami zatýkali. Z dopravního oddělení zatkli a později popravili piloty Seluckého a Ouředníčka, radiotelegrafisty Beneše a Hůlku, mechanika Ročka i přístrojáře Krejčího.*⁶⁵ Letiště mělo pro okupanty velký význam, o čemž svědčí také velmi přísná bezpečnostní opatření v tomto prostoru, jejichž porušení se trestalo až smrtí.

Po válce již letectví nikdy takového rozmachu jako za bratrů Jana a Tomáše nedosáhlo. V roce 1946 byly letecké závody ještě součástí Baťova závodu pod názvem Zlinavion, později v roce 1953 byly přejmenovány na Moravan n.p. Otrokovice. Letiště dále sloužilo jen pro výcvik a zkušební lety. V současnosti kvůli zpřísněným bezpečnostním pokynům již není využíváno. V okolí vyrostlo mnoho firem, obytných staveb a výškových budov, tyto objekty by při případné havárii během vzletu nebo přistání byly ohroženy, stejně jako obyvatelé. Letiště samotné se stalo majetkem firmy Moravan Aviation s. r. o., a jde tedy o soukromý majetek, jehož plocha je využívána velmi sporadicky. Ze svého dětství si dobře pamatuji na letadla s označením OK, kroužící denně nad Otrokovicemi, kterým jsme s ostatními vrstevníky mávali. Typický zvuk motorů těchto letounů patřil k Otrokovickým stejně jako pravidelné pořádání leteckých dnů, které navštěvovali téměř všichni obyvatelé města.

2.6.3. Baťa a využití řeky Moravy a Dřevnice

Když Baťa využil letecké, železniční i silniční možnosti dopravy, obrátil se jeho zájem k řece Moravě - největšímu moravskému toku. Dokázal velmi dobře odhadnout možnosti, jaké mu tato řeka nabízela. Lodní doprava není sice tak rychlá jako výše uvedené, ale jedna výhoda je nesporná a to cena. Plavba je nejen velmi levná, ale také neznečišťuje životní prostředí. Firma Baťa se vždy snažila o soběstačnost ve všech směrech, proto není divu, že vlastnila důl na lignit. Ten se nacházel u Lužic na jižní Moravě a před Baťou byl další úkol, jak vyřešit jeho přepravu pro své závody v Otrokovicích a ve Zlíně. Jan Antonín nechal připravit projekt dopravy lignitu po řece Moravě, jehož vypracování iniciovalo i možnost spojit dopravu této komodity s meliorací zemědělských ploch. Nově vybudovaným plavebním kanálem, který byl po technické stránce také unikátem, o celkové délce 54 km, dokázal dopravovat uhlí až do elektrárny v Otrokovicích. *Stavba byla zahájena 16. října 1934 s podmínkou, že po zahájení stavby průplavu Dunaj - Odra může být plavební provoz na tomto kanále omezen nebo dokonce*

⁶⁵ Volejník, J.: *Zlínské letectví*, 2009, str. 32

zastaven. Veškeré práce pak skončily na podzim roku 1938. Trasa plavební cesty začínala přístavem v Otrokovicích (v Baťově) a končila u Rohatce překladištěm lignitu. Na trase vodní cesty je zrealizováno 14 plavebních komor, které jsou různě velké.⁶⁶

Stavbu financovala převážně firma Baťa, část byla hrazena ze státního příspěvku na produktivní péči o nezaměstnané. Na procesu výstavby bylo zaměstnáno až 1500 dělníků, což v době hospodářské krize bylo opravdu vysoké číslo. Způsob nákladní dopravy po Moravě byl velmi zajímavý, popsal mi jej také respondent pan Tichý. Systém plavebních komor je možné dobře poznat i nyní, při rekreační plavbě po Baťově kanálu, což jsem také učinila. Podrobněji o fungování vodní cesty vypovídá uvedený popis: *V červenci 1939 byla založena "Moravská plavební a.s. Morava", které bylo uděleno povolení k plavbě po Moravě a jejích přítocích. "Moravská plavební a.s." vlastnila 2 vlečné remorkéry (označené Baťa I a Baťa II), několik nákladních člunů s nosností 150 tun a 1 motorovou osobní loď. Plavba lodí probíhala následovně: prázdný člun byl v Otrokovicích za plavební komorou připojen za remorkér, kterým byl odtáhnut až ke komoře ve Spytihněvi. Tam byl odpojen a remorkér se vrátil zpět do Baťova. Člun byl potom zapojen za traktor (v začátcích dopravy za koňský potah) a vlečen až k plavební komoře u pevného jezu v Uherském Ostrohu. Zde byl přepojen za druhý remorkér. Ten zavezl člun do Veselí nad Moravou, kde začíná opět kanál a člun zde byl opět zapojen za traktor (koňský potah). Ten již člun dotáhnul do cíle cesty - přístaviště v Rohatci. K vyhybání docházelo buď v přístavech, nebo ve výhybnách. Překonání celé cesty z Baťova do Rohatce či naopak trvalo kolem 10 hodin za ideálních vodních stavů.⁶⁷*

Továrna měla své vlastní přístaviště lodí a ještě dnes jsou ve staré kolonii - jedné z prvních čtvrtí nového Baťova, názvy ulic jako Přístavní, i já jsem ještě pamětníkem torza jedné plavební komory. Z unikátní průmyslové památky se po povodních v roce 1997 stal sběrný dvůr. Baťa původně zamýšlel vybudovat vodní cestu takových rozměrů, aby se i velké dunajské lodě mohly dostat do vnitrozemí a nemusely zboží překládat. Nemělo se však jednat jen o využití pro hospodářské účely, ale také pro turistiku a rekreaci. V budoucnu mělo dle jeho plánů dojít ke spojení naší země s Černým i Severním mořem. Tyto vize však byly ukončeny válečnými událostmi a v současné době slouží tato unikátní technická památka pouze pro rekreační účely. Sama jsem této možnosti vícekrát využila a musím uznat, že se jedná o neobyčejný pocit, spojující prožitek z krásného okolí s technickým umem tohoto díla.

⁶⁶ Baťův kanál. [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.batacanal.cz/>

⁶⁷ tamtéž

2.6.4. Baťa a architektura

Architektura jako městotvorný prvek byla jedním z ukazatelů vývoje nové lokality. Baťova genialita a přesah myšlení byly patrné nejen ve způsobu práce a její organizaci, ale také ve způsobu, jakým přetvářel a budoval místa, kde jeho pracovníci žili. Baťovy budovy, ať již se jednalo o pracoviště nebo domy na bydlení, měly jednotnou architektonickou linii a čisté funkcionalistické zpracování. Prvním architektem, který začal spolu s Tomášem budovat nový Zlín, byl Vladimír Karfík (1901 – 1996). Jednalo se o člověka zcestovalého, který se ve své době setkal s největšími velikány architektury, jako byli Američan Frank Lloyd Wright či Adolf Loos. Kromě pobytu ve Francii, kde se osobně seznámil s Le Corbusierem, (ten později Zlín i Otrokovice navštívil) pracoval také v Americe. U firmy Holabird a Root, která se zabývala stavbami mrakodrapů, nabral cenné zkušenosti, což později velmi dobře zúročil právě ve Zlíně.

Krize, která zasáhla Ameriku počátkem minulého století a velmi lukrativní nabídka, kterou mu předložila Baťova firma, byly důvodem Karfíkova návratu do vlasti, kde mohl nabyté zkušenosti uplatnit. Byl autorem nejen továrních budov, ale i obchodních domů a takových staveb jako zlínský mrakodrap - ve své době druhá nejvyšší budově v Evropě. Tomáš Baťa byl americkou architekturou rovněž nadšen, takže spolupráce byla opravdu plodná. Vladimír Karfík projektoval také Společenský dům (později nazván Moskva), který byl postaven po vzoru amerických hotelů a na svou dobu měl nezvykle i vlastní sociální zařízení přímo na pokoji. Le Corbusier, jako jeden z nejvýznamnějších architektů té doby, byl rovněž přizván do Zlína, aby se podílel na etapě projektování. Pro velkou finanční nákladnost a výstřednost jeho vizí nedošlo k realizaci jeho projektů. Baťa se poté obrátil do řad českých a moravských architektů, kteří dokázali naplnit jeho představy.

Ve stejném funkcionalistickém duchu, jaký zde přinesli Kotěra, Karfík a později Gahura byla projektována další baťovská města a to jak v tuzemsku, tak v zahraničí. Továrny a výrobní haly byly stavěny podle standardizovaného návrhu a slouží, stejně jako domky, dodnes. Železobetonové skelety, dříve využívané jen pro továrny, začaly být využívány i pro stavbu správních a jiných budov, jak ostatně konstatuje zlínský architekt Ivan Bergmann v periodiku iDnes následovně: *Geniální, fenomenální, unikátní. Když o baťovských stavbách mluvíte s architekty, není o taková slova nouze. Všechny tovární a veřejné objekty byly postaveny podle stejného principu: železobetonový skelet složený z modulů o velikosti 6,15 x 6,15 metru, výplně z cihel, velká okna v ocelových rámech. Proč právě rozměr, který se tak špatně počítá? Tomáš Baťa si přesnou představu, jak má*

průmyslová budova vypadat, přivezl z Ameriky, kde se vzdálenosti měří ve stopách, vysvětluje Bergmann. Po svých architektech pak požadoval, aby ji přesně napodobili. Konstrukce se natolik osvědčila, že ji Baťa používal všude kromě rodinných domků. Staveb, které tímto systémem vznikly, bylo tolik, že jich takovou koncentraci nikde na světě nenajdete - zde je proto na místě použít slovo unikátní.⁶⁸

Továrny a provozy však potřebují lidi a jejich práci. Baťa neměl v úmyslu postavit jen komplex provozů, do kterých by se dojíždělo za prací, jako jsou například dnešní průmyslové zóny. Komplex výrobních budov měl být součástí jeho zahradního města se sídlištěm a domy pro zaměstnance. Místo Baťov mělo být město zahradní, plné zeleně a pracujících zdravých lidí. Aby Zlín i Otrokovice měly stejnou architekturu na světové úrovni, svěřil úkol architektonicky zpracovat plány více architektům a tak svůj názor na vzhled Otrokovic vypracoval opět i Le Corbusier. Ten navrhl, jakým způsobem by měla být jak zlínská, tak otrokovická aglomerace zastavěna, aby tvořila ucelený architektonický celek. *Ve svém regulačním návrhu rozšíření Zlína do dřevnického údolí sleduje Le Corbusier principy lineárního města, které zohledňuje potřeby dopravy, paralelně s řekou běží dopravní tepny - dráha a silnice.⁶⁹* Jeho návrh však nakonec nebyl přijat, byl finančně nákladný a také počítal s výstavbou výškových domů, což Baťa při svém požadavku na individuální bydlení neakceptoval. Stavělo se tedy podle regulačního plánu architekta Gahury, jehož návrh zvítězil.

Tento muž, stejně jako Baťa pocházel ze Zlína a vyšel z velmi z chudých poměrů. Tomáš jej dokázal nadchnout pro svoje dílo a on na jeho vize citlivě architektonicky reagoval. Vzájemně dotvářeli představy o funkcionalistické podobě novodobého satelitu, jehož se stal Gahura prvním architektem. Pozemky v zamýšlené lokalitě byly sice levné, ale podloží štěrkové, to znamenalo, že základy budov musely být prodlouženy studnami nebo piloty až k podložím. Řešil nejen obytné budovy, ale navrhl také nemocnici, školy, sakrální stavby, obchody i zlínský hřbitov. Jako jedny z prvních staveb byly v Baťově postaveny domky z červených cihel. Jednalo se o stejný typ, jaký byl postaven i ve Zlíně. Během pěti let jich zde vyrostlo na 250 a vytvořily vlastní čtvrť. Typově se jednalo o celou škálu obydlí, zmíním tedy jen hlavní dělení podle velikosti. Jednodomky byly určeny pro vedoucí pracovníky a často měli i garáž, dvojdomky a čtyřdomky pro zaměstnance podle pozice ve firmě. V obě krize, kdy ostatní firmy krachovaly a propouštěly, firma Baťa

⁶⁸ Králová, M.: Fenomén Zlín: Jak se dnes žije ve stavbách baťovského funkcionalismu. In: *Ihned.cz* [online]. 2006 [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: http://ihned.cz/c3-18289320-000000_d-fenomen-zlin-jak-se-dnes-zije-ve-stavbach-batovskeho-funkcionalismu

⁶⁹ Horňáková, L.: *Fenomén Baťa, Zlínská architektura 1910-1960*, 2009, str.211-212

nabízela dobře placené zaměstnání a jako bonus i možnost kvalitního a velmi levného bydlení. Tímto benefitem se stali zaměstnanci těsněji připoutáni k firmě. Pokud pracovník odešel, nebo byl z práce propuštěn, musel dům okamžitě vrátit, což celou rodinu uvedlo do nepříjemné situace. Bydlení tedy sloužilo jako stabilizační prvek, zaměstnanci si této výhody opravdu vážili a byla také demonstrací jejich úspěšnosti v práci.

Výstavba se neomezila jen na tovární budovy a obydlí, důležité bylo také kvalitní zázemí. Bylo zřízeno přírodní koupaliště na řece Moravě a u školy sportovní hala. Později vznikl i obchodní dům (1934) a Společenský dům (1936). K těmto stavbám poté přibylo i nové zděné koupaliště s tanečním parketem vše zasazeno do krásného okolí. Tomuto místu se brzy začalo říkat Baťova riviéra. Továrny od obytné čtvrti odděloval pás zeleně a celé centrum bylo koncipováno jako park. Jak jsem měla možnost nastudovat ve státním okresním archivu na Klečůvce, mnoho z tehdejších periodik inzerovalo Otrokovice a zvláště Baťov jako budoucí, moderní letovisko, které bude velmi navštěvované zejména kvůli moderní architektuře a kvalitnímu vyžití.

Tovární i obytné stavby byly normované, což přispívalo k ucelenému architektonickému pojetí i rychlosti výstavby. Budovy závodu měly udanou šířku, délku a také počet pater - nebyly obvykle vyšší než 5 poschodí. Tento architektonický model viděl Baťa v Americe a velmi jej oslovil: *Tovární i obytné čtvrti se vyznačovaly na první pohled patrnou architektonickou uniformitou, která v jistém smyslu signalizovala i homogenitu sociální.*⁷⁰ Z neuskutečněných plánů stojí za připomenutí například kostel, který není vybudován dodnes a vzhledem k úpadku celé oblasti nejen ekonomické ale i morální již zřejmě nikdy nebude. Projekt kostela od Josefa Karfíka byl nakonec zrealizován v Baťovanech - Partyzánském. Z opravdu funkcionalistických klenotů, kterými tento architekt přispěl ke vzhledu města, je třeba vyzvednout již výše vzpomenutý Společenský dům (1936) na Baťově, který autor zhodnotil jako své nejlepší dílo a který dnes patří ke kulturním památkám.⁷¹ Baťa své budovatelské síly nekoncentroval pouze na výstavbu nového Baťova, ale také přispěl ke zlepšení vzhledu původních Otrokovic. Například půjčil zcela bezúročně částku 250 000 Kč, na vydláždění cesty přes starou část obce a pomáhal vystavět také komunikace nové, nebo zavést kanalizaci. Rovněž zapůjčil finance na novou měšťanskou školu ve starých Otrokovících. Měl v plánu, po vybudování svého Baťova, napřít další také na původní rolnickou obec a i zde finančně vypomoci při stavbě

⁷⁰ Horňáková, L., Sedláčková, R.: *Fenomén Baťa, Zlínská architektura 1910-1960*, 2009, str. 46

⁷¹ Kniha nazvaná *Vzpomínky*, jejímž autorem je Prof. Ing. Arch. V. Karfík má na titulní straně jednu velkou fotografii - Společenský dům v Otrokovících ve tvaru třílísté vrtule jako poctu letectví.

důležitých objektů.

Druhou světovou válkou a následným čtyřicetiletým budováním socialismu však všechny plány skončily. Baťa z celého velkolepého plánu výstavby této lokality stihl vybudovat pouze průmyslové objekty, školy a určité sociální zázemí v nově postavené části města. Projekt ředitelských vilek a obytných budov, které měl opět navrhnout největší architekt 20. století Le Corbusier na kopcích nad Otrokovicemi, zůstal nenaplněn stejně jako mnoho dalších vizí.

2.6.5. Baťa a školství

*Při své práci neměl jsem na mysli vybudování závodu, ale lidí. Vybudoval jsem člověka, aby byl výkonnější a lépe sloužil zákazníkům a on potom vybudoval závod.*⁷²

*Chceme-li vykonat v životě velkou práci, musíme hledat cesty, jak vybudovat velkého člověka. Malý člověk - malá práce, velký člověk - velká práce.*⁷³

Tomáš a Jan Antonín Baťovi si byli velmi vědomi významu vzdělávání. Stejně jako ve Zlíně, kde si vychovávali nové mladé lidi v Baťových školách práce, také v Otrokovicích věnovali této oblasti velkou pozornost. Hned po přílivu nových lidí do obce, byla během jednoho roku postavena nová měšťanská škola, aby pojala nápor nových žáků. *Byla to moderní budova za 620 000 Kč (vedle ní tzv. učitelský dům za 120 000 Kč), v níž bylo devět tříd, kreslárna, tělocvična, dílna, kabiny a kuchyň s jídelnou.*⁷⁴ Tuto školu navštěvovalo v roce 1936 již 318 žáků. Protože ani tato kapacita nebyla pro rozvíjející se Otrokovice dostačující, začala firma Baťa stavět přímo v nové čtvrti Baťově další vzdělávací zařízení. První škola baťovského typu otevřela své brány v roce 1935 a pojala 436 žáků, v roce 1938 byla otevřena i škola měšťanská. Tyto školy byly baťovské nejen funkcionalistickou architekturou, ale i způsobem výuky. Byly nazývány jako školy pokusné a pracovalo se zde novými pedagogickými a didaktickými metodami.

Firma Baťa dokonce uvažovala i o vyprodukování školského filmu, jako moderního vyučovacího prostředku. Jak důležitým bylo školství shledáváno lze usuzovat i podle osobní zainteresovanosti šéfa do problematiky: *Tomáš Baťa dal vypracovati návrhy na stavbu jednoduchých a účelných školních budov pro malé obce. Později byly vypracovány*

⁷² Baťa, T.: *Úvahy a projevy*, 2002, str.95

⁷³ Baťova soustava řízení. In: *Řízení firmy Baťa* [online]. [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: <http://www.bata.websnadno.cz/Batova-soustava-rizeni.html>

⁷⁴ Kolektiv autorů: *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 111

*plány a rozpočty na školy větší. Tak například v Prštém u Zlína byla postavena škola o 5-ti třídách s ostatními místnostmi nákladem Kč 480.000,-. V Otrokovcích - Baťově byla postavena škola měšťanská s 9 učebnami, 3 kabinety, kreslírnu, tělocvičnou, dílnou pro ruční práce chlapecké, cvičnou jídelnou, ředitelnu a sborovnu za Kč 610.500,-. Vysoké náklady a neúčelnost provedení školních budov v jednotlivých obcích jsou způsobeny tím, že každá obec je nucena stavět individuálně. Doporučujeme, aby stavby škol v celém státě byly typisovány a jednotlivým obcím dány k dispozici úplné plány a rozpočty pro ně nejvhodnější.*⁷⁵

Baťa však měl na zřeteli nejen školství základní a měšťanské, ale i odbornou přípravu pro své výrobní závody. Ta se vyznačovala především tím, že studenti, které nazýval mladými muži a ženami, se museli podrobit internátní výchově. Fenomén internátního vzdělání vznikl před mnoha stoletími a byl praktikován již ve středověkých kláštrech. Tento způsob formace mládeže umožňuje dozírat a vychovávat nejen během samotného studia, ale během celého času stráveného v instituci. Jedinec si neosvojuje pouze učební látku, ale je schopen tímto způsobem převzít i nové formy chování, jednání a myšlení. Zvláště ve vesnickém prostředí, jakým byly i Otrokovice, bylo nutné vychovávat průmyslového člověka širším, komplexnějším způsobem. Proto i zde byly zřízeny internáty a firemní školy, aby integrace mladých lidí byla co nejefektivnější, jak je řečeno Thompsonem: *Máme za to, že vzdělávací systém pomáhá integrovat mladé lidi do ekonomického systému prostřednictvím strukturální shody jeho sociálních a výrobních vztahů. Struktura sociálních vztahů ve vzdělání studenty navyká na kázeň na pracovišti a navíc rozvíjí typy osobního chování, způsoby sebe prezentace, představu sebe sama a sociálně - třídní identifikaci, které jsou rozhodujícími součástmi adekvátního výkonu práce. Přesněji řečeno, sociální vztahy ve vzdělávání - vztahy mezi pracovníky administrativy a učiteli, učiteli a žáky, žáky mezi sebou a žáky a jejich prací - kopírují hierarchickou dělbu práce.*⁷⁶

Již v letech 1931 až 1932 byl v Otrokovcích vybudován výzkumný ústav koželužský a o rok později zde vznikla první odborná škola, se zaměřením na tento obor. Po dlouhou dobu byla jediná tohoto druhu v celém Československu. Pro tuto instituci byla později postavena zvláštní nová moderní budova. Zpočátku měly Baťovy vzdělávací ústavy statut škol bez práva veřejnosti a byly určeny pouze pro pracovníky koncernu, to se ale později změnilo. S rostoucími potřebami nového průmyslového města na vzdělaný personál byly

⁷⁵ Baťa, T.: *Zlínské školství: Z názorů Tomáše Bati a J.A. Bati na výchovu*, 1934, str. 12-13

⁷⁶ Kenneth, T.: *Klíčové citace v sociologii*, 2004, str.152-153

postupně zaváděny i další studijní obory, jako například oddělení strojnické, textilní, stolářské, dvouletá mistrovská škola a vyšší čtyřletá škola. Baťa školství bezprostředně řídil a studium na jeho školách mělo daná pravidla. Nechtěl vychovávat jen odborníky po stránce pracovní, ale také kladl na mladé lidi morální nároky. Jak vzpomínají bývalí studenti koželužské školy: *Uční byli přijímáni v patnácti nebo i ve čtrnácti letech do mladomužského poměru na učební dobu čtyř let s povinnou docházkou do odborné školy. Přednostně brali chlapce z chudých venkovských rodin, protože tyto děti byly zvyklé od dětství pracovat a nemohly se vrátit domů, kde čekalo několik dalších dětí.*⁷⁷

*Odborné školství závodní zdokonalíme dalším prohloubením organizace školy koželužské, chemické a textilní, jak toho vyžaduje moderní způsob výroby. Praxe v závodech je podstatnou součástí vyučování, aby spojení školy s dílnou bylo co nejužší.*⁷⁸

Uchazeči odborných škol se rekrutovali z celého Československa a byli ubytováni v internátech, které pro ně firma Baťa vybudovala. Samozřejmostí bylo nošení uniformy, kterou tvořilo sako i kalhoty modré barvy a pokrývka hlavy brigadýrka. Bylo požadováno, aby studenti chodili čisti a upravení. Při odchodu z internátu na pracoviště, museli mladí muži povinně projít kolem vychovatele, který vzhled kontroloval. Pokud nebylo něco v pořádku, vrátil jedince zpět. Stejně nároky byly kladeny i na pořádek v internátě, jak se lze opět dočíst v almanachu absolventů koželužské školy: *Místnost byla vybavena i osmi dvojposchodovými postelemi, a tak zbylo kousek místa sotva pro jeden stůl a čtyři židle. Dřívější vychovatelé nekompromisně vyžadovali vzorně napastovanou a vyleštěnou podlahu, uložení osobních věcí do komínků v úzkých vestavěných skříních, bezvadně ustlanou postel. Sebemenší nepořádek se přísně trestal. Samozřejmostí byly i společné odchody na večere ve čtyřstupech se zpěvem na rtech. Při takové praxi asi neměli absolventi školy nastupující do základní vojenské služby problémy s dodržování pořádku a disciplíny, na což si v současné době stěžují velitelé, kteří přijímají dnešní brance.*⁷⁹

Výplata byla každý týden ve středu, pro studenty, stejně jako pro ostatní pracovníky. Mzda se předávala ve výplatním sáčku i s páskou, nebylo však možné, aby s ní mladý člověk disponoval podle libosti, jak opět vysvětluje absolvent koželužské školy: *Musel ji donést svému vychovateli, který zkontroloval výplatní pásku, ponechal mladému muži částku na zakoupení stravenky na příští týden, částku na zaplacení školného a ubytování a pár korun kapesného. Zbytek mu uložil na jeho osobní konto. Z konta směl vybírat mladý muž jen na žádanku podepsanou vychovatelem. Zboží si mohli kupovat jen v obchodním*

⁷⁷ Hamšíková, A.: *50 let Koželužského školství v Otrokovicích (1933-1983)*, 1983, str. 21

⁷⁸ Baťa, T.: *Zlínské školství: Z názorů Tomáše Bati a J.A. Bati na výchovu*, 1934, str. 21

⁷⁹ Hamšíková, A.: *50 let Koželužského školství v Otrokovicích (1933-1983)*, 1983, str. 63

*domě fy Baťa, a to na schválenou kreditku. Volně disponovali jenom s kapesným.*⁸⁰

Dalším, do té doby neznámým zařízením, byly dvě mateřské školy, které se staly nutností pro předškolní výchovu. Byly otevřeny v roce 1938 a když uvážíme, že celkový počet takových zařízení ve zlínském okrese byl 10, jedná se v původně zemědělské obci o revoluční krok. Jednou byl Tomáš Baťa požádán Mezinárodní obchodní komorou o projev, kde měl objasnit, jak vybudoval svůj podnik a přivedl jej k rozkvětu. Na tuto výzvu odpověděl: *Při své práci neměl jsem na mysli vybudování závodu, ale lidí. Vybudoval jsem člověka, aby byl výkonnější a lépe sloužil zákazníkům a on potom vybudoval závod.*⁸¹

2.7. Smrt Tomáše, pokračovatel díla Jan Antonín Baťa

Mnoha z výše uvedených počínů se však už Tomáš Baťa nedočkal. Svě město Baťov už v plném lesku neviděl, zemřel nečekaně a tragicky v roce 1932. Zahynul spolu se svým pilotem Jindřichem Broučkem, při letecké nehodě, když ve svém osobním letadle Junkers F13 letěl do Švýcarska. Měl se zde se zúčastnit otevření nové pobočky (v té době měla firma Baťa pobočky již ve více než 60-ti státech) a také navštívit svého syna a zjistit, jak si pracovně v cizině vede. Startoval jako vždy z firemního letiště v Otrokovicích. Byla hustá mlha, neboť samotné letiště leží blízko soutoku Moravy a Dřevnice. Dodnes, když je v okolních městech již jasno, Otrokovice jsou ještě dlouho v mlze. Pilot Brouček chtěl start letadla oddálit a poukazoval na špatnou viditelnost. Tomáš Baťa byl však netrpělivý a chtěl odletět co nejdříve, protože byl v Curychu již očekáván. Dle vyšetřování ztratil pilot v husté mlze orientaci a chtěl se vrátit. Bohužel však při přistání zavadil o elektrické vedení a stroj se zřítil z výšky asi 30 metrů k zemi. Oba pasažéři byli na místě mrtví.

Tato zpráva otřásla celým zlínským krajem. Nehoda byla důkladně vyšetřována a dobový tisk, tuzemský i zahraniční, jí věnoval přední stránky svých periodik. Vedení závodů převzal bratr Tomáše Bati, Jan Antonín a práce pokračovaly i nadále ve stejném duchu. Jak jsem slyšela od svých respondentů, přestože lidé byli odchodem svého šéfa velmi zaskočeni, a prý i plakali, práce v jeho továrnách se ani na okamžik nezastavily. To byla ta největší pocta, jakou by si Tomáš mohl přát...

Přesnější popis události nám zprostředkovává opět městská kronika: *Zaměstnanci Baťových závodů v Otrokovicích krátce po 6 hod. ranní slyšeli rachot motorů, který se stával nepravidelným a náhle ustal. Vzápětí uslyšeli rachot a pád k zemi. V předtuše*

⁸⁰ Hamšíková, A.: *50 let Koželužského školství v Otrokovicích (1933-1983)*, 1983, str. 21-22

⁸¹ Baťa, T.: *Úvahy a projevy*, 1990, str. 95

*neštěstí vyběhli z dílen a běželi k místu neštěstí. Bylo asi 100 m od papírny. Zde se jim naskytl hrozný pohled na roztráštěné letadlo, pod jehož troskami našli svého šéfa, téměř bez života. Pilot Brouček byl mrtev. V ruce svíral volant letadla. Letadlo se rozbilo na tři kusy. Zadek se oddělil zvlášť. Kabina, v níž byla zavazadla, zůstala neporušena. Vrtule se roztráštily v půli. Předpokládá se, že pilot zpozoroval elektrické vedení nad Bahňákem a snažil se mu v poslední chvíli vyhnouti a při tom stalo se neštěstí. Dle jiných zavinila to mlha a špatný stroj. Bezduché a zkrvavené tělo Bařovo bylo odvezeno. Tragický skon Bařův vzrušil celý Zlín, okolí, celou republiku i cizinu. Jen v Bařových závodech pracovalo se jako jindy. Ani smrt šéfa nesměla mít vlivu na jejich výkon.*⁸²

Město, které Tomáš Bař a jeho věrný pomocník bratr Jan Antonín vybudovali, mělo nést od roku 1933 na Tomášovu počest jméno Bařov. Obecní zastupitelstvo požádalo nadřízené úřady o přejmenování obce a Jan Antonín se zavázal, že město jako celek, nejen nový Bařov, ale i staré Otrokovice, vybuduje tak, aby byly nejkrásnějším městem v celém Československu. Část starousedlíků nebyla tímto počinem nadšena, neboť historie vesnice sahala až do 12. století. Přejmenování bylo nakonec umožněno za války v roce 1939, krátce po ní však opět městu odňato. Označení Bařov se dodnes používá jako název jedné z částí Otrokovic. Po smrti Tomáše pokračovaly práce dál svým tempem, bylo vybudováno mnoho podniků a zřízeny další školy a instituce. Co nedokázala zmařit ani smrt Tomáše Bati, to dokázala válka a změna doby.

2.7.1. Otrokovice za druhé světové války

Nebývalý rozmach Otrokovic byl naprosto ojedinělý v rámci celého Československa. Trvalo jen několik let, aby se dříve malá zemědělská obec stala druhým nejdůležitějším střediskem Bařova koncernu, hned po centrálním Zlíně. Vlast se zmítala v hospodářské krizi a všude přibývalo nezaměstnaných. Šlo o období všeobecného hospodářského úpadku v zemi, ale firma Bařa a její projekty se rozvíjely a rozrůstaly. Tento vývoj však nakonec, po mnoha prosperujících letech, přervala válka.

Nacistická vojska vstoupila na území Otrokovic 15. 3. 1939. Obsazeny byly nejen školy a úřady, ale i Bařovy závody, internáty a pochopitelně strategické letiště. Válka sebou přinesla mnoho strastí a útrap pro obyvatele obce, ať už to byly dávky, které bylo

⁸² Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Bařova v Pamětní knize města Otrokovic. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936. Xerokopie knihy poskytnuty paní Věrou Kramářovou, kronikářkou města. Zápis ze dne 12.7.1932 - Bařův tragický skon.

třeba odvádět, nucené práce nebo strach z udávání⁸³. Jan Antonín Baťa musel opustit zemi a odejít do exilu. Jeho nástupcem v době války se stal Josef Hlavnička, který pomáhal tuto lokalitu budovat již od začátku. Němci dosadili do vedení firmy své lidi a agenty. Nový ředitel Baťova koncernu zvládal tento velmi složitý úkol jen díky svým vrozeným diplomatickým schopnostem a podpoře lidí.

Zpočátku se ještě dařilo některé plány rozvoje uskutečnit. Realizovala se například již zmíněná lodní doprava lignitu z Ratíškovic do Otrokovic, po nově vybudovaném plavebním kanálu. Postupně však možnosti rozvoje slábly, až zůstalo jen několik oblastí, které souvisely přímo s válkou. Němci zabrali otrokovické letiště, kde prováděli výcvik svých pilotů a tím odřízli město od spojení se světem. Jako vždy za války, velmi upadl společenský a kulturní život. Mladí lidé se však přesto snažili žít plným životem, proto se alespoň věnovali sportu.

Jeden z mých respondentů byl přijat do pracovního poměru ve firmě právě v čase druhé světové války a mohl mi tedy poskytnout o této době množství velmi zajímavých postřehů. Popisoval těžkou dobu a složitou situaci v závodě. Zvlášť vyzdvihoval osobnost Josefa Hlavničky, známého svou empatií k podřízeným. I jiné zdroje jej hodnotí jako vynikajícího člověka a obratného diplomata: *Během druhé světové války, v nepřítomnosti Jana Antonína Bati, zodpovídal za každodenní chod podniku. To bylo v situaci, kdy Němci dosadili mezi ředitele svého pověřence pro válečnou výrobu, nelehké postavení vyžadující nesmírnou odvahu. Spolu se svými kolegy Čiperou, Vavrečkou a dalšími se Josef Hlavnička podílel na činnostech, které musely být obratně tajeny před okupační správou.*⁸⁴

Byla to funkce sotva záviděníhodná ve chvíli, kdy Němci dosadili do podniku svoje plnomocníky, jednoho jako ředitele, jiného jako pověřence pro válečnou výrobu, již muselo všechno ustupovat, a navíc pod stálým dohledem malé, ale záškodnické skupiny zlínských Němců. I když bylo vlastní rozhodování o podniku větším dílem vyňato z jeho pravomoci, bylo tu na 35 000 zaměstnanců ve Zlíně a v několika dalších závodech, které přímo podléhaly zlínskému vedení, a tedy i odpovědnost za ně. A také za další lidi, kteří ve Zlíně hledali a našli před okupací existenci a útočiště. Hlavnička této povinnosti neuhýbal. Byly v podniku desítky jednotlivců, kteří znali Hlavničkovu působnost za války např. ve věcech, které se musely dít tajně, ve skrytu před Němci, protože se s ním na nich podíleli; a mnohem větší počet jiných, pro něž se to dělo, když se ocitli v tísní všeho druhu - až po

⁸³ Ve SOkA Zlín, pracoviště na Klečůvce, kde se nachází archiv sociálního oddělení fy Baťa, jsem taková udání a hlášení i s fotografií nepohodlných osob pročetla

⁸⁴ Vila Josefa Hlavničky. In: *SlavneVily.cz* [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://www.slavnevily.cz/vily/zlinsky/vila-josefa-hlavnicky>

přímá osobní nebezpečí. To vše a ještě mnoho jiného, co s převzetím řízení podniku za války padlo Hlavničkově „do klína“, vyžadovalo nesporně nervy a velký kus odvahy.⁸⁵

Mám pocit, že Otrokovice tomuto člověku hodně dluží. Byl vynikajícím odborníkem a vizionářem, vzpomeňme jen jeho úsilí s jakým spolu s Tomášem a Janem Antonínem plánovali nové město na zelené louce. Především však byl člověkem s velkým srdcem, který za okupace zachránil mnoho životů. Doufám, že i on se jednou dočká své pamětní desky v tomto městě.

2.8. Poválečný vývoj

Po osvobození Rudou armádou v květnu roku 1945 nastalo období, které přineslo postupný úpadek tohoto velkého díla, přestože zpočátku vše nasvědčovalo tomu, že se Jan Antonín vrátí a rozvoj bude pokračovat. Předpoklady k této projekci budoucnosti byly velmi dobré. Kvůli válečné výrobě v chemických závodech a strategickému letišti nedošlo k vážnějšímu poškození závodů okupanty, dokonce nebyla poškozena ani důležitá elektrárna. Sami zaměstnanci měli nesmírný zájem, aby se vše co nejdříve vrátilo do původního pořádku. V tomto okamžiku se osvědčilo to, co Baťové do lidí vložili a k čemu je disciplínou vychovali. Během rekordních dvou měsíců se podařilo obnovit provoz téměř ve všech závodech. Baťovi vyškolení pracovníci dokázali na obnově firmy, která jim poskytovala živobytí, pracovat i 16 hodin denně a zaučovat přitom ještě nové pracovníky. Ihned po válce začaly přicházet nové objednávky na dodávky obuvi. Stejně zdatně si při obnově počínaly i letecké závody, které dokázaly rychle odstranit následky bombardování a zavést novou výrobu cvičných letadel.

2.8.1. Osud Jana Antonína

Šéf Jan Antonín, který musel uprchnout na začátku války 13. 3. 1939 do zahraničí, se do vlasti již nikdy nevrátil. Nově nastupující komunistické vedení se všemožně snažilo tohoto výjimečného člověka zdiskreditovat, aby mohli provést konfiskaci firemního majetku. Byl obviněn z kolaborace s nacisty a dokonce mu byl odebrán i čestný doktorát, přesto však nerezignoval. Jak se sám vyjádřil v dopise, který poslal z Brazílie: *Odsoudili jste mne za podivnou vinu. Podle zpráv mých obhájců rozsudek říká toto: J. A. Baťa se*

⁸⁵ Josef Hlavnička. In: *BataStory.net* [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/milniky/josef-hlavnicka>

odsuzuje, že se veřejně neprohlásil stoupencem zahraniční vlády za války. Kdo z vás, vážení soudcové z povolání i z lidu, se za války veřejně prohlásil za stoupence zahraniční vlády? Ti z Vás, kdož jste žili ve vlasti, v protektorátu, máte za to, že to po Vás nikdo ani chtít nemohl. Můžete namítnout, že já jsem v protektorátu nežil... Avšak právě jako vy, měl jsem ve vlasti desítky příbuzných, tucty osobních přátel a na padesát tisíc spolupracovníků.⁸⁶

Za místo svého dalšího pobytu si zvolil Brazílii, kde dodnes žijí jeho potomci. Zde pokračoval v neúnavném díle. Opět, stejně tak jako v Otrokovicích, zakládal nová města na zelené louce, stavěl školy, továrny a kostely. V roce 1957 byl navržen na Nobelovu cenu za mír. Jeho heslem bylo „Pravda vyjde na povrch, jako olej na vodu“. To se však stalo až o mnoho let později zásluhou jeho rodiny. V roce 2007 byl rehabilitován a odměněn za přínos v odboji za II. světové války.

2.8.2. Převzetí závodů novou vládou

Nastupující vláda komunistů přebrala postupně moc nejen v Baťových závodech, ale i v obci. K celkovému znárodnění došlo 24. října 1945, jak v Otrokovicích, tak ve Zlíně. Firma byla přejmenována na Baťa, národní podnik. Tento krok, kterým byl zabrán největší kapitalistický podnik v celém Československu, měl na budoucnost rozvoje Otrokovic a celého kraje velký politický i hospodářský dopad. Uvedený akt znamenal negaci všeho, v co dělníci v továrnách věřili a čemu je Baťa učil. Komunistům šlo o naprostý rozchod s tradicemi batismu a tak byl celý tento proces konfliktní a vyhraněný. Již v této době se začaly podniky potýkat s nedostatkem financí i surovin. Proti novému komunistickému vedení a změnám ve společnosti byla i zemědělská část obce, která chtěla chránit zájmy hospodařících rolníků, živnostníků a podnikatelů. Politická situace v obci skončila následovně: *Na podkladě volebních výsledků se konala 2. 7. 1946 ustavující schůze obnoveného národního výboru. V třicetičlenném plénu měli komunisté 14 zástupců, národní socialisté 7, sociální demokraté 5 a lidovci 4. Novým předsedou byl zvolen Jaroslav Fiala (KSC).*⁸⁷ Baťovy podniky existovaly s novými pozměněnými názvy až do února 1948. Poté byly obuvnické závody nazvány Svit a toto jméno nesly až do svého postupného rozpadu po roce 1992. Letecké závody pracovaly nadále pod názvem

⁸⁶ Novák, F.: Tomáš Baťa hájil u soudu svého strýce, soud obnovil proces. In: *Ihned.cz* [online]. 2007 [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://zpravy.ihned.cz/lehke-zpravy/c1-21476680-tomas-bata-hajil-u-soudu-sveho-stryce-soud-obnovil-proces>

⁸⁷ Kolektiv autorů: *Otrokovice (dějiny a současnost)*, 1981, str. 162

Zlín, později Let a nakonec Moravan. Po vítězství komunistické strany v obci, byl Baťov v roce 1946 přejmenován opět na Otrokovice. Místní část se nazývala opět Bahňák, což byl původní historický název tohoto místa. Rozpuštěny byly organizace, které se staly novému režimu nepohodlné. SK Baťov, Skaut, Junák, Orel, Sokol - veškerá sportovní činnost byla přesunuta pod organizaci SSM. V roce 1948 byly také, dle nového regulačního plánu, připojeny Otrokovice a další obce podél dolního toku Dřevnice k velkému Zlínu. Kvůli naprostému rozchodu s tradicemi batismu byla do Prahy vypravena delegace věrných přísluhovačů, přijatá prezidentem Klementem Gottwaldem, která požadovala vytvoření nového městského celku, který od roku 1949 nesl jméno prvního poúnorového prezidenta - Gottwaldov.

Genialitu Baťova systému však nemohla popřít ani nastupující politická garda, jak jsem mohla zjistit od svých respondentů i jak píše Lešingrová: *Baťův systém byl v Baťových závodech do značné míry využíván až do roku 1951, ale v mnohém již deformovaně. Po vytvoření ředitelství Československých závodů kožedělných a gumárenských bylo v roce 1946 přijato rozhodnutí, aby v podřízených závodech byl uchován a v nových závodech zaveden baťovský systém pod názvem „Systém podnikového hospodaření“ (dále jen SPH). V říjnu 1951 byl systém SPH vedením státu prohlášen za nežádoucí a nesocialistický. Byl nahrazen sovětským systémem nazvaných Chozrasčot (v překladu zkratka pro hospodářský rozpočet). Šlo v podstatě o kombinaci dvou zásadních a zcela odlišných koncepcí hospodářské činnosti: baťovské, jako systému samostatného tržního hospodaření a přímé účasti pracovníků na dosažených výsledcích, a sovětské, jako formy pouhého plánování ukazatelů a formálního soutěžení.*⁸⁸

Poté již následovalo socialistické budování, skutečnost, již si sama pamatuji jako dobu nedávno minulou. K úspěšným podnikatelským počínům státu během socialismu lze přičíst postavení pneumatikárny Rudý Říjen, n. p. Většina závodů bývalého koncernu Baťa pracovala stále, ale pod jinými názvy a s jiným výrobním programem. Budovy a stroje byly tak dokonalé, že vydržely 40 let bez větší údržby, architektura nadčasová a sofistikovaná (cihly, beton, sklo), takže ani po dlouhé době neztratila na zajímavosti a funkčnosti. Po sametové revoluci se situace změnila ve všech oblastech života. Mnozí lidé vkládali velké naděje v možnost, že by Baťovi potomci mohli převzít opět firmy a výrobu do svých rukou. Bohužel čtyřicetileté dědictví socialismu bylo pro novodobé podnikání nepoužitelné, což situaci s bývalými závody ještě zkomplikovalo. Rudý Říjen,

⁸⁸ Lešingrová, R.: *Baťova soustava řízení*, 2008, str. 43

transformovaný nyní do firmy Barum Continental s. r. o., se stal prosperující firmou a vlajkovou lodí celého německého koncernu. Hůře se však vedlo koželuhům a chemičce na Baťově. Komplex závodů, který kdysi Baťa vybuřoval, převzala firma Toma s. r. o., která zde pronajímá prostory jiným subjektům a poskytuje i služby s pronájmem spojené. Výrobce letadel Moravan, kterého ještě já pamatuji jako prosperující podnik, skončil v konkurzu a zastavil svou činnost úplně. Ve většině případů zkrachovalých podniků šlo jen o vytunelování firem a vyvedení majetku (akcií), který ještě zůstal. Jak zcela jinak si představovali Tomáš a Antonín podnikání a kolik nejrůznějších těžkostí museli překonat, aby na bývalém bahnitém močále postavili svůj Baťov. Nesčetněkrát se museli potýkat s nepříznivými okolnostmi a znovu jít do boje, aby své vize uhájili. Pokud bylo třeba, šli se svými dělníky i manuálně pracovat. Jaký kontrast s novodobými podnikateli, kteří záměrně firmy, ke kterým náhodně přišli, vytunelují a o další osudy podniku a zaměstnanců se nestarají.

2.8.3. Otrokovice a Baťův odkaz dnes

Tomáš a posléze Jan Antonín Baťovi měli na rozvoj Otrokovic naprosto zásadní vliv. Nová část města, kterou bratři vyrvali přírodě a na které postavili nové, moderní, funkcionalistické, zahradní město budoucnosti, se rozvíjelo rychlým tempem. Původní obec ovlivnili výstavbou škol a domů. Lidé z obce vyměnili práci v zemědělství za práci v průmyslu. Celý mikroregion začal prosperovat, okolní vesnice získaly nové spádové místo s kvalitními školami, obchody, lékařskými službami i možností zaměstnání. Bohužel, druhá světová válka zasadila tomuto růstu silnou ránu, přesto ještě po válce firma začalo opět fungovat, i když mnoho závodů bylo přesunuto jinam. Otrokovice však nadále zůstaly městem koželuhů a odborné školství tohoto typu bylo jediné v Československu. To však skončilo po sametové revoluci. Z důvodu celkového úpadku obuvnického průmyslu a dovozu levných surovin ze zahraničí byla masová výroba velmi omezena. Koželužská škola, jediná v republice začala nabízet jiné studijní obory a změnila název na střední průmyslovou školu.

Současné Otrokovice jsou průmyslovým městem, které drží při ekonomickém životě Barum Continental s. r. o., výrobce pneumatik. Firma s německým vedením a německou technologií je největším zaměstnavatelem ve městě a nikdo ani nechce domyslet, co by se stalo, kdyby přesunula své aktivity do jiné země. Původní Baťovy podniky zanikly zcela a to zejména na Baťově. Jak jsem již předeslala, v současnosti vlastní objekt bývalých

Baťových závodů firma Toma a. s., která vznikla delimitací podniků Svit Zlín a specializuje se na pronájem prostor pro soukromé podnikání a developerskou činnost. Velká část podnikání společnosti je zaměřena na služby pro subjekty podnikající v areálu, kterých je v této lokaci zhruba 130. Při povodních v roce 1997 byl právě tento objekt jedním z nejvíce postižených míst a teprve v minulých letech byly dokončeny hlavní sanační práce spojené s likvidací následků povodní. Během této přírodní katastrofy ukázala řeka Dřevnice po dlouhých desetiletích opět svoji sílu a vrátila se do původního koryta: Oblast, kterou Baťové vybudovali, byla zatopena několikametrovou povodní a mnozí lidé sotva stačili opustit své domovy a zachránit životy.

Dobrym znamením je fakt, že i po povodních zde zůstala menší firma, zabývající se zpracováním kůží, obyvatelé Otrokovic by si jistě přáli, aby ožila opět výroba, kde by lidé našli smysluplné zaměstnání. Výhodou objektu je existence železniční vlečky, kterou sem nechal Tomáš Baťa zavést, aby doprava z nádraží v Otrokovicích byla co nejrychlejší a nejlevnější.

Změn k horšímu doznaly nejen průmyslové objekty, ale také budovy, především Společenský dům, kdysi architektonický skvost z dílny architekta Karfíka. Z celého objektu dýchá zanedbanost, v přízemí je několik obchodů, vietnamské oděvy, herna a již několik měsíců zavřená čajovna a prodej sudových vín. V dalších patrech restaurace se nachází služby jako kosmetika a masáže. Z přední strany je snaha udržet alespoň fasádu v pořádku, pohled ze zadní strany je však žalostný. Bez financí a oprav bude stav každým rokem horší. Přitom se jedná o jedinou architektonickou památku na území města.

Co zůstalo a rozvíjí se, je doprava. Město se stalo tranzitním uzlem, byly zde vybudovány nové komunikace, obchvat města i napojení na dálnici. Také železniční doprava je na vysoké úrovni, bylo kompletně zrekonstruováno nádraží a zastavují zde i vlaky Intercity a Eurocity. Otrokovice jsou také přestupním bodem pro směr Zlín a Uherské Hradiště. Rovněž došlo k opětovnému oživení Baťova kanálu, který má už pouze rekreační využití. Jeho návštěvnost každým rokem stoupá, neboť se jedná o unikátní technickou památku, jejíž návštěva hodně vypoví o velkém umu budovatelů. Co se nepodařilo v Otrokovicích udržet je funkční letiště, velkou lásku Jana a Tomáše Baťových, přestože to byla první stavba, kterou začali v této lokalitě budovat. Dnešní stav je takový, že okolí plochy bylo zastavěno výškovými budovami, takže z bezpečnostního hlediska není možné, aby zde startovala nebo přistávala letadla. Rovněž se nekonají letecké dny, které si ještě jako dítě pamatuji, a které probíhaly již za éry bratrů Baťových. Důvodem je malá vzdálenost diváků od předváděcí plochy a také krátká dráha letiště.

Co však dosáhlo nebývalého rozmachu je gumárenský průmysl, který do tohoto regionu přinesli také bratři Baťové. Gumárenství bylo jedním z učebních i profesních oborů ve firmě. Pro své záměry v této oblasti dokázal Tomáš získat naši úspěšnou automobilovou závodnici Elišku Junková, která pro něj pracovala jako obchodní zástupkyně. Současná společnost Barum Continental s. r. o. rází mnohé z hesel Tomáše a Jana, transparenty s baťovskými hesly je možno vidět na provozech a dílnách. Není také náhodou, že Tomáš Baťa junior tento podnik vícekrát navštívil a zvláště po revoluci byl nápomocen bývalému vedení v některých manažerských otázkách. Otrokovice doznaly od roku 1939, kdy byl nucen Jan Antonín firmu nuceně opustit, mnoho změn. Jsem si však jistá, že jako odkaz dnešku zůstává pracovitost lidí, kteří zde žijí a pracují v průmyslových podnicích, kterých je zde na původně malou zemědělskou obci velké množství. Disciplínu, kterou Baťa vyžadoval od svých lidí už již od mládí a kterou opravdu ve všech pádech skloňovali mí respondenti, museli obyvatelé Otrokovic osvědčit ještě v roce 1997, kdy po mohutných povodních zůstalo celé město dlouho pod vodou.

Odstranění škod a následná revitalizace celého území stálo nejen mnoho peněz, ale také duševních sil obyvatel města. Morava, stejně jako v začátcích Baťovy firmy, se vylila ze břehů a Dřevnice se dokonce vrátila do svého původního koryta... Opět voda, bláto, zničené domy. Jako by se tento kousek země, původní louka na levém břehu Moravy stále bránil a zkoušel trpělivost a pracovitost lidí. Firma Baťa měla vliv na Otrokovice nejen vybudováním architektury, továren a výrobních hal, ale také utvořením nově přemýšlejícího, pracovitého a disciplinovaného člověka.

2.9. Kolektivní paměť Otrokovice-Baťova

*Kolektivní paměť sahá do minulosti jen po určitou mez, která je pro různé skupiny různě vzdálená. Za touto mezí již nemá na události a osoby přímý vliv. Avšak právě k tomu, co je za těmito mezemi, se upírá pozornost dějin.*⁸⁹

Při setkávání s pracovníky firmy Baťa i při pročítání pamětí a sociologických studií, jsem měla pocit určité nevědomé sounáležitosti a vnitřní zaměřenosti s těmito lidmi. Můj první telefonický kontakt ohledně získání respondentů byl s panem Jabůrkem, bývalým Baťovým mladým mužem. Ten mě požádal o zaslání mých požadavků elektronickou poštou, neboť měl jiné povinnosti, slíbil mi však odpověď do druhého dne. Uvědomila jsem si, že člověk, kterému se blíží 90. narozeniny, ovládá nejnovější komunikační

⁸⁹ Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*, 2009, str. 158

technologie a odpověď jsem měla skutečně druhý den k dispozici. Nasměroval mě rovněž na další respondenty v Otrokovicích, kteří byli stejně vitální, přesní, disciplinovaní a na svůj věk „mladí“. Při rozhovoru s nimi si člověk vůbec neuvědomoval skutečnost, že probíráme události staré 80 let. Jak často slyšíme od starých lidí stesky na to, co bylo a co se nevrátí, zdraví, špatnou dobu, tito lidé byli jiní.

Když jsem se zeptala, čím to je, kde se bere tento společný rys, dostalo se mi odpovědi - disciplína, výchova, snaha jít dál, pracovat nejen pro sebe, ale pro druhé, hrdost na svou práci a firmu. Pochopila jsem, proč si bratři Baťové vychovávali své spolupracovníky sami již od mládí, investovali do školství, nových systémů, podporovali sportovní aktivity, stavěli bydlení pro mladé rodiny, obklopovali mladé lidi moderní funkcionalistickou architekturou. Tvořili tím způsobem nového člověka již od jeho nejtělejšího dětství, jak definuje Halbwachs: *Každý předmět, s nímž se setkáváme a jeho místo v rámci celku nám připomínají určitý způsob bytí společný více lidem. Když podrobně rozebíráme tento soubor věcí a zaměřujeme se na jeho jednotlivé části, je to, jako bychom analyzovali mysl, v níž se mísí vlivy mnoha různých skupin.*⁹⁰

To, co Baťa naučil lidi v mladém věku, jim zůstalo po celý život jako vklad, který se věkem a životními zkouškami úročí. Výchova nového jedince neprobíhala jen ve školách. Vše co obyvatelé obklopovalo i prostředí v němž žili, bylo plné novosti a podnětů pro mysl mladých lidí. Společným životem v internátech v nich vyrostl pocit sounáležitosti a solidarity se spolupracovníky a firmou. Tento socializační proces byl velmi důležitý, neboť jak definuje Assmann navazující v této otázce na Halbwachse: *Paměť v člověku narůstá teprve v průběhu socializace. Tím, kdo má paměť, je sice vždy jednotlivec, avšak jeho paměť získává tvar v kolektivu. Výraz kolektivní paměť proto nesmíme chápat metaforicky. Kolektivy sice nemají žádnou paměť, avšak určují paměť svých příslušníků. Vzpomínky, a to i osobní, vznikají pouze díky komunikaci a interakci v rámci společenských skupin.*⁹¹ Tento způsob života, práce a životního stylu nebyl pro všechny, mnozí takový přerod neunesli a z tohoto procesu odešli.

I po mnoha letech se bývalí mladí mužové setkávají, mají vlastní klub absolventů, sbírají baťovskou literaturu, zřídili knihovnu v Baťově vile. Tímto chováním odkazují nevědomky na kolektivní vědomí sounáležitosti ke skupině, se kterou mají společnou minulost, vzpomínky, soubor postojů. Vědomí, které vzniklo v průběhu vzájemné koexistence a pospolitosti, při trávení volného času, sportu, práci a nesoucí v sobě i nadále

⁹⁰ Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*, 2009, str. 186, 187

⁹¹ Assmann, J.: *Kultura a paměť*, 2001, str. 36

odkaz a symboliku. Zlín je všemi vnímán jako baťovské město, tvořící ucelený architektonický systém, honosící se univerzitou nesoucí jméno zakladatele Tomáše Bati. Stojí zde i památník obou bratrů, Tomáše i Jana Antonína. Jejich odkaz je zde hmatatelný na každém kroku, ptala jsem se však, jaké je kolektivní vědomí Otrokovic? Mají nějakou historickou paměť? Stačilo pouhých 10 let budování ideálního zahradního města k tomu, aby jeho obyvatelé cítili příslušnost k tomuto místu a sounáležitost s odkazem bratří Baťů? Jak vnímají baťovskou architekturu dnes?

Otázky, kterou jsem si kladla, byly zodpovězeny při stavbě nového hotelu, který měl architektonicky dotvořit náměstí Otrokovic. V soutěži zvítězila funkcionalistická koncepce z červených cihel, železa a skla, která jakoby vyrostla z baťovských tradic. Přestože stojí v bývalém centru starých Otrokovic, obklopená panelovými domy, koncepčně naprosto zapadá do okolí. Fasády okolostojících revitalizovaných domů mají velmi často kombinaci cihlové a bílé barvy, jako by samotní obyvatelé cítili, že to je právě ta nejlepší volba pro Otrokovice. Také fontána dotvářející náměstí před hotelem Koloseum je jednoduchá, funkcionalistická a velmi praktická.

Nově vznikající stavby jako domy pro seniory v Otrokovicích - Baťově jsou rovněž postaveny ve stejném stylu.⁹² Tehdy jsem pochopila nadčasovost architektury, kterou v Otrokovicích Baťa postavil a přesah jejího poselství do dnešních dnů: *Tím se vysvětluje, proč prostorové představy hrají tak významnou roli v kolektivní paměti. Místo obývané skupinou není jako tabule, na níž lze psát čísla a kreslit obrazce a pak je smazat. Obraz tabule nemůže připomenout to, co na ni bylo napsáno, protože tabule je lhostejná k číslům na ní a na stejné tabuli lze reprodukovat libovolné množství různých obrazů. Avšak místo si uchovává otisk skupiny a naopak. Proto lze veškeré počínání skupiny vyjádřit v pojmech prostoru a jí obývané místo není ničím jiným než propojením těchto pojmů.*⁹³ Nejedná se však jen o architekturu, Barum Continental s. r. o., zavedl opět některé baťovské způsoby informovanosti pracovníků. Velké ukazatele ve výrobních halách jak se plní plán v kusech a procentech, hesla „Pomoz si sám“, „Den má 86 400 vteřin“ a jiné jsou jasná, srozumitelná a nadčasová.

V Otrokovicích žiji 45 let, je to můj domov. Když jsem byla malé dítě, prezentovala se pohlednice města malým náměstím s kostelem svatého archanděla Michaela. Později po zbourání velké části staré obce, se prezentovaný obraz změnil na socialistické symboly a

⁹² Ortodoxní baťovci mi sdělili, že budova, i když vypadá jako baťovská, musí mít sloupky 6,15 m od sebe, podle toho prý poznají i to, kdy budova vznikla, tak mi snad definici „baťovská architektura“ prominou

⁹³ Halbwechs, M.: *Kolektivní paměť*, 2009, str. 188

panelová sídliště. Název Baťov, který měl být za minulého režimu zcela zapomenut, stále přežíval v ústním podání. Baťa a jeho systém byly očerňovány, ale prostor zahradního města žil dále svým životem a v něm lidé, potomci původních pionýrů, kteří toto místo postavili na bažinách.

Jedna z dnešních pohlednic města zobrazuje sochu Tomáše Bati uprostřed parku obklopeného jeho funkcionalistickými stavbami a musím přiznat, že při jejím zhlédnutí jsem pocítila něco jako tichou radost, protože řečeno slovy Maurice Halbwachse: *Každá tvář a každý detail tohoto místa mají samy o sobě význam srozumitelný pouze členům skupiny, neboť každá část prostoru, jež obývá, odpovídá jinému aspektu struktury života společenství, alespoň v tom, co je v něm nejstabilnější.*⁹⁴

*Ve skutečnosti to, co trvá nebo zdánlivě trvá, je vztah mezi určitou hmotnou daností či rozvržením, formou či obrysem skupiny nebo její činnosti, promítnuté do prostoru, a myšlením a základními představami společnosti: je to postoj skupiny vyplývající z jejích vztahů k věcem. A proto nelze říci, že prostor považujeme za trvající jen tomu, že mu skupina vtiskla svou pečeť, stvořila jej k obrazu svému a má jej v paměti. Neboť skupina sama může trvat a vzpomínat si jen do té míry, do jaké se opírá o toto stabilní uspořádání prostoru a spojuje s ním své vzpomínky.*⁹⁵

⁹⁴ Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*, 2009, str. 188

⁹⁵ Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*, 2009, str. 226

3. EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části práce jsem se zabývala rozhovory s respondenty a rovněž je zde můj osobní vstup do dané problematiky. Jejím obsahem budou nejen tři rozhovory, ale také mé osobní vzpomínky na prarodiče i zprostředkované informace mé rodiny. Důležité pro pochopení Baťovy doby jsou rovněž dokumenty, které se mi podařilo získat ze Státního okresního archivu na Klečůvce, kde je v současnosti uložena celá kartotéka sociálního oddělení firmy Baťa. Mými respondenty byli pan Jiří Tichý (ročník 1928) a pan Karel Halberštát (ročník 1934), které jsem požádala o sdělení jejich osobních zkušeností s baťovskou dobou. Díky jednotnému systému výuky, výchovy a vzdělávání a provázanosti Zlína a Otrokovice, byly zkušenosti téměř stejné, přestože jeden z respondentů pracoval přímo v Otrokovicích a druhý ve Zlíně. V rozhovorech jsem se snažila sledovat především osobní zkušenosti a pocity tehdejších mladých lidí i systém výchovy, který při výchově uplatňován. Některé z informací, které respondenti sdělili, mají již sami také jen z ústního podání, protože pamětníků, schopných podat o době, z lidského pohledu dávné, je již velmi málo. Posledním respondentem byla paní Hana Vlachynská (ročník 1973), která bydlí na Baťově a podala velmi zajímavé informace týkající se každodennosti a sousedských vztahů tohoto místa.

Důležitým pramenem, jak jsem již výše předeslala, bude i osobní zkušenost mé rodiny, jmenovitě babičky Františky Gajdůškové ze Svárova (ročník 1914), která pracovala ve firmě ještě pod vedením zakladatele Tomáše Bati a babičky Marie Lacigové z Kvítkovic (ročník 1905). Přínosným pro mě bylo také zkoumání osobních dokumentů, jako jsou pracovní knížky mladých lidí, pohledy, pozvánky na prvního máje, oficiální formuláře firmy pro přijímání pracovníků a další písemnosti. Rovněž jsem v archivu na Klečůvce zkoumala archiv města Otrokovice, kde je mnoho využitelných údajů, jimiž jsem si potvrzovala to, co mi respondenti o budování města sdělovali

Ptáme-li se po vlivu bratrů Baťových na rozvoj města Otrokovice, je nezpochybnitelné, že kromě vybudování nového města, průmyslu, infrastruktury bylo nejdůležitějším počinem vybudování člověka „baťovce“. Právě tento proces přetváření mladého člověka z vesnického prostředí a zažitých schémat chování a práce na mladého sebevědomého podnikatele jsem se snažila v této části práce co nejvíce reflektovat.

3.1. Metodologie výzkumu

Pro svou práci jsem zvolila kvalitativní metodu výzkumu. Povaha zkoumaných jevů tento způsob přístupu vyžadovala, protože se nejednalo o kvantitativní nebo statistické zkoumání. Při rozhovorech s respondenty jsem použila metodu polostrukturovaného rozhovoru, u vzpomínek mé rodiny metodu narace, jak je detailněji uvedeno dále v mé práci. Dochované archivní dokumenty jsem zkoumala klasickou historickou metodou. V dnešní době žije jen velmi málo respondentů, kteří mohli podat relevantní informace k danému tématu. Protože jsem však v rozhovorech zkoumala nejen samotné Otrokovice a Baťov, ale také fakt, jak výchova působila na mladé lidi obecně, mohla jsem použít i informace baťovců ze Zlína. Jak mi respondenti sdělili, Zlín byl centrem, kde se musel zapracovat každý, i když byl později zařazen na další pracoviště v jiných městech. Zajímalo mě především, jak na nové adepty zapůsobil nový životní styl ideálního průmyslového města, v té době naprosto ojedinělého v rámci celé Evropy a co jim dala polovojenská disciplinovaná výchova a jak ji vnímali.

3.1.1. Výzkumné otázky

Bádání se týkalo následujících výzkumných otázek:

- 1/ Co bylo motivem bratrů Baťových pro stavbu nových satelitů?*
- 2/ Jakým způsobem budovali nového člověka, obyvatele průmyslového města?*
- 3/ Co je obsahem kolektivního vědomí občanů Otrokovic?*
- 4/ Splňují Otrokovice a Baťov principy trvale udržitelného rozvoje?*

Tomáš a Jan Antonín měli na rozvoj města Otrokovic naprosto zásadní vliv. Z nevelké vesnice, zabývající se pouze zemědělstvím, dokázali vybudovat za několik málo let město nové a v rámci celého státu naprosto unikátní. Nešlo jen o architekturu, která byla moderní a pro tuto oblast Moravy i dobu neobvyklá a nadčasová. I školství fungovalo na zcela jiných principech, než bylo doposud běžné. Bratři Baťové, v okamžiku kdy budovali Otrokovice, byli již finančně natolik zabezpečeni, že nemuseli pracovat vůbec. Provozy ve Zlíně by jim zcela určitě stačily na pohodlný život. V materiálech, které jsem prostudovala, nebyla zmínka o nákladných dovolených, nebo nadstandardním užívání si života. Snad jen dovolené a rekreace v Luhačovicích, kam si mohl zajet každý z dělníků pracujících u Baťů, jsou na dobových fotografiích zdokumentovány.

Zajímalo mě tedy, co bylo hnací silou Tomáše a Jana Antonína, pro hledání nových lokalit. Studium materiálů a rozhovory s lidmi jsem nabyla přesvědčení, že bratři Baťové, jako věřící lidé, skutečně měli na mysli především blaho svých bližních. Někdy jim bylo vytýkáno, že zaměstnávali především mladé lidi, disciplína byla tvrdá, nevyhovující lidé byli propouštěni, ale musíme si uvědomit, do jaké doby je jejich příběh situován. Firma Baťa prošla obdobím první světové války, následovala celosvětová krize a následný rozmach podnikání ukončila druhá světová válka. Přesto bylo v Československu jen málo tak prosperujících závodů, které by svým pracujícím poskytovaly vysoké mzdy a celou řadu zaměstnaneckých výhod. Zisky z prodeje však šly na další rozvoj firmy, budování měst nebo jako prémie zaměstnancům. Připomenulo mi to již Maxem Weberem popisovanou odloženou spotřebu. Stejně jako Tomáš a Jan Antonín nedávali na odiv své bohatství a peníze investovali do další výroby, i jejich pracovníci byli již od studentských let vedeni k šetrnosti, neutrácení a investicím do budoucna. Právě křesťanská víra, tvrdá, ale skromná výchova v rodině, smysl pro čestnost a nesmírná systematická veškerých činností byly zdrojem násobení jejich ekonomického bohatství a nepodlehnutí představě o své výjimečnosti.

Nový jedinec nebyl vychováván jen jako síla pro výrobní závody. Mladé lidi zaměstnával Baťa také z toho důvodu, aby jim umožnil našetřit dostatek finančních prostředků na vlastní podnikání v pozdějším věku. Proto také dbal na ekonomickou gramotnost mládeže, která jim tento start pomohla uskutečnit. Často k nim také promlouval ve svých projevech tímto způsobem: *Až vy mladí podnikatelé, dopracujete se ve svém podnikání k bohatství a moci, pamatujte na slova Kristova: „Ten, kdo nejmocnějším chce z vás býti, ať jest služebníkem vašim.“ Pamatujte, že vaše síly, vaše schopnosti patří veřejnosti. Pamatujte, že majetek, obíhající peníze ve vašem závodě, mají pro vaše spolupracovníky tutéž důležitost, jako asi krev ve vašem těle pro vás.*⁹⁶

Při rozhovorech s Baťovými bývalými spolupracovníky mě překvapilo, jak jsou na svůj věk činorodí a jak stále žijí ideály, které si přes svůj vysoký věk uchovali. Práce, disciplína a činorodost, to i po letech byla jejich hesla. Jak se podařilo Tomáši a Janu Antonínovi vychovat takové lidi? Při studiu děl Maxe Webera nebo Michela Foucaulta mě překvapovalo, jak dva lidé, pocházející z těch nejskromnějších poměrů v zapadlém koutu Moravy, dokázali pracovat a myslet dle filozofů, jejichž díla nikdy nečetli, nebo kteří v době rozvoje firmy Baťa ještě nežili. Zvláště kapitola týkající se disciplíny, v knize

⁹⁶ Baťa, T.: *Úvahy a projevy*, 1990, str.120

Dohlížet a trestat, kde jsou popisovány kategorie jako princip maximálního využití, organizace disciplinárního prostoru, organizace pozitivní ekonomie a jiné, mě poučila o genialitě obou bratrů, neboť tyto principy uvedli beze zbytku do praxe své firmy.

Další otázka, kterou jsem si položila, se týkala stále trvajících zájmu obyvatel tohoto koutu Moravy o svého „velkého ševce“. Zájem o Tomáše a Jana Antonína přetrvává dodnes a nejde jen o nějakou nostalgii nebo sentiment po starých časech. Nejsou to jen budovy a architektura, které se pro svou nadčasovou funkčnost namnoze stávají kulturními památkami. To nejdůležitější co vybudovali, byl člověk, vychovaný od mládí v pracovním duchu, disciplíně a řádu, dle starého latinského přísloví: „*Serva ordinem et ordo servabit te*“ (zachovávej řád a řád zachová tebe)⁹⁷. Bratři Baťové vykonali a rozmnožili své velké dílo především díky schopnosti a pracovitosti lidí, které se sami vychovali. Jejich struktura řízení je tak nadčasová, že je využitelná dodnes, protože je pravdivá v tom co říká a k čemu směřuje. I vlastní syn Tomáše „Tomík“ prošel stejnou výchovou a internáty jako poslední mladý muž z vesnice. Baťa svému systému a tomu co dělal pro druhé věřil, proto mu také věřili ostatní. Ve vzpomínkách mnoha lidí figurují bratři Baťové jako otcové, kteří vychovávají a dozírají na růst svých podřízených, které nazývali spolupracovníky. Dokázali jít příkladem, tak jako poslední dělník razili na kontrolní lístky, když byla povodeň a bylo potřeba každé ruky k záchraně díla, byli schopni chopit se lopaty a pracovat. Jejich způsob získávání moci nad lidmi byla jejich vlastní disciplína. Proto i dnes, tam kde Baťa působil, zůstalo vědomí sounáležitosti s tímto odkazem a tradicí.

Poslední otázkou, kterou jsem si ve své práci položila, bylo, zda je v tomto původně dokonalém průmyslovém městě možnost trvale udržitelného rozvoje pro budoucnost. Postavit domy a továrny, které za 80 let budou nepoužitelné, místo opuštěné, a životní prostředí zničené jistě není cílem žádného vizionáře, jakými Baťové bezpochyby byli. Zkoumala jsem tedy možnosti prosperity Otrokovic a jejich využitelnost pro nové projekty. Perspektiva tohoto místa, je největší ve čtvrti Baťov, právě kvůli nadčasovosti, komplexnosti a provázanosti koncepce ekonomické, společenské i přírodní. V dnešní době je opět na vzestupu zájem o bydlení ve zdejších rodinných domcích, dnes většinou zrekonstruovaných a upravených dle požadavků doby.

Díky možnosti růstu do okolí byly na Baťově vybudovány nové bytové domy i domovy pro seniory, to vše architektonicky sladěné s původní zástavbou. Tovární haly jsou sice často nevyužité, ale díky existujícímu silničnímu a železničnímu spojení, kdy přímo

⁹⁷ Připisováno sv. Augustinovi

z otrokovického nádraží je možné funkční vlečkou zaslat náklad do areálu závodů, mají stále velkou konkurenční výhodu. To vše je velkou devizou pro další možné zakládání podnikatelských subjektů. V současnosti se do zdejší lokality přesouvá i firma Mitas, která dosud sídlila v areálu podniku Barum Continental. Dalším projektem, který bude brzy uskutečněn, je výstavba nákupního centra, rovněž v baťovském architektonickém duchu. Významným dílem, které bylo nedávno ukončeno a předáno veřejnosti je velký sportovní areál s kompletním zázemím, právě tento druh využití volného času zde má velkou tradici. Suché poldry vybudované jako ochrana před povodněmi slouží jako vycházková trasa s lavičkami. Blízkost chřibského pohoří skýtá velké vyžití pro cyklistiku. Největší devizou tohoto místa je tedy, jak jsem již uvedla, možnost růstu tohoto sídla do okolí, schopnost absorbovat nově příchozí obyvatele i podnikatelské subjekty a pocit, že se nacházíte v místě plném zeleně. To vše bez negativ, které přináší velké městské aglomerace.

3.2. Polostrukturovaný rozhovor

Pro svůj empirický výzkum jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, neboť právě tato metoda mi pomohla získat množství relevantních informací. Jak je řečeno Hendlem: *Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami sestává z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět. Pružnost sondování v kontextu situace je omezenější než v jiných typech rozhovorů. Tento typ rozhovoru se používá, když je nutné minimalizovat variaci otázek kladených dotazovanému. Redukuje se tak pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturálně lišit.*⁹⁸ Stanovila jsem tedy otázky, na které jsem chtěla získat odpověď a které bylo třeba položit, abych měla podklad pro svůj výzkum. Snažila jsem se ale dát prostor také volnému vyprávění, ze kterého další otázky vznikaly.

*Minimem tohoto druhu rozhovoru je pevný seznam otázek, které je třeba předložit. Jinak má tazatel volnost, pokud jde o formulaci a pořadí otázek i o rozsah odpovědí. Otázky v rozhovorech musí stejně jako v dotazníku odpovídat myšlenkovým záměrům výzkumu. Jsou výsledkem podrobné analýzy výzkumného problému.*⁹⁹

Se svými respondenty jsem si vždy předem dohodla čas i místo, které jim vyhovovalo. Rozhovory začínaly vždy nejprve neformální rozpravou o postupu mé práce, výměnou informací o knihách a dokumentech, které se mi podařilo dohledat, protože to je

⁹⁸ Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, 2005, str.73

⁹⁹ Lamser, V.: *Základy sociologického výzkumu*, 1966, str. 114

oblast o kterou se pan Tichý i pan Halberštát stále zajímají. Pořadí otázek jsem se snažila přizpůsobit respondentovi, aby i pro něj mělo logický rámeček.

3.2.1. Rozhovor s panem Jiřím Tichým

Kontakt na pana Jiřího Tichého jsem získala od bývalého Baťova mladého muže, pana Svatopluka Jabůrka ze Zlína. Pan Tichý, přestože pochází z Brna, prožil celý svůj aktivní život v Otrokovicích, kde od svých 15 ti let pracoval ve firmě Baťa, později i v nastupujících subjektech původní firmy. Koželužské práci zůstal věrný celý život. V dnešní době se stále aktivně zajímá o dění kolem sebe, setkává se s bývalými baťovci, pořádá výstavy a akce, které souvisí s dějinami Otrokovic. Poskytl mi velmi cenné informace ohledně Baťových pomocných závodů v Otrokovicích, průběhu jejich budování, přes válečná léta až po dnešek. Je také autorem několika publikací týkající se historie města. Souhlasil s písemným zaznamenáním svých vzpomínek, ať už vlastních, nebo zprostředkovaných.

Pan Tichý bydlí dosud ve starší části města Otrokovic a rozhovory byly zapisovány u něj doma. Respondent vlastní také mnoho dokumentů o zmiňované době, jako knihy, almanachy, pozvánky na prvního máje, fotografie. Dal mi také svolení k vyzvednutí svých archivních materiálů ze státního archivu v Klečůvce, kde je v současnosti umístěn archiv sociálního oddělení firmy Baťa.

Tazatelka: Dobrý den, mohl byste sdělit něco bližšího o sobě a Vašich začátcích ve firmě?

Respondent: Jmenuji se Jiří Tichý a narodil jsem se v roce 1925 v Mladé Boleslavi. Když jsem trochu povyroست, tak jsme se odstěhovali do Brna. V roce 1943, když mi bylo 15 let, jsem sám odjel do Zlína a ucházel jsem se zde o studium a práci. Protože válečná situace byla špatná, zkusil jsem se dostat na školu v Otrokovicích, byla to jedna z mých posledních možností. V té době se zde zakládala koželužsko-chemická škola, vyučovalo a pracovalo tu mnoho velmi významných lidí. Chtěl bych jmenovat především pana Dr. Voláka, který zde rozjel novou technologii a měl velkou zásluhu na rozvoji školství na Baťově. Začínal jsem jako obyčejný řadový učeň, ale dostal jsem se až do mistrovské školy, protože jsem byl nejlepší koželuh. Potom jsem si dal rok pauzu se školou, ale protože jsem se chtěl dál vzdělávat, šel jsem dále na chemickou školu. Baťa dokázal pro své školy získat velmi dobré pracovníky a neváhal je shánět i v Praze. Například pan Landa, který pro Baťu

pracoval, vyrobil jako první v Otrokovicích závodech syntetický kaučuk, což byl tenkrát skutečně velký objev.

Tazatelka: Jak jste vnímal Otrokovice - Baťov, když jste přijel z Brna?

Respondent: Otrokovice byly vesnice v polích, odkud se za prací chodilo do Zlína. Mě toto prostředí, takové selské, bylo cizí. Otrokovice byly významné jen železnicí, která byla postavena v roce 1888. Mně se tady ale velmi líbilo, protože tu byli velmi družní a příjemní lidé. Ne jako dnes, tehdy byla jiná doba. Když jsem přišel na Baťov, byla tam velmi dobrá parta lidí z Čech, Moravy, Slovenska i z Jugoslávie. Baťa si uměl najít i vyučít lidi a sám dělat také boty. Ve Zlíně a Otrokovicích byl také jiný pracovní duch než v Brně, odkud jsem přišel. V Otrokovicích byl sport, výborní veslaři a rohovníci, byl tu také obchodní duch, pracovalo se nově, všude se zlepšovalo, byly zde nové stroje. Já jsem se například osobně znal s Emilem Zátokem, který byl jedním z nás, běhali jsme spolu po hřišti. Emil dělal kaučukové směsi na auta. V době krize byl nedostatek míst a začít u Baťů pracovat jako dospělý zaměstnanec, znamenalo nejprve se osvědčit v roční přípravné práci. Takoví adepti pracovali ve speciálních táborech u Zlína v Lutonině,¹⁰⁰ kde stavěli železniční trať Vizovice-Valašská Polanka. Ti, kteří obstáli, poté dostali zaměstnání v Baťových závodech.“

Tazatelka: Máte nějaké zprostředkované informace o budování Otrokovic - Baťova?

Respondent: V Otrokovicích se začalo budovat v roce 1930 metodou naplavování. Dříve tady byly jen močály, dokonce se tradovalo, že zde jedna pasačka nešťastnou náhodou při pasení utopila krávu, tam, kde je teď Společenský dům byl 16 m hluboký močál. Baťa tu chtěl stavět i kostel, ale právě kvůli močálům nemohl. Když přišla povodeň, tak voda spláchla šest budov a jezero bylo až k Tlumačovu¹⁰¹. Zpočátku budování Otrokovic, kdy ještě nebyli vyučení koželuhové, jezdili odborníci z Třebíče každý týden do Baťova autobusy, než byli noví lidé vyškolení v Otrokovicích. Bylo to těžké, ale byla krize a byli rádi, že mají práci. Jak jsem říkal, práce to byla těžká, stavělo se na močálu. Nejprve se vozila hlína z Tresného pomocí aut, ale potom se začala splavovat. Voda s hlínou se hnala dřevěnými koryty až na místo, kde se stavělo. Celý ten systém byl vysoký

¹⁰⁰ Tento pracovní tábor byl zřízen za vedení firmy J.A. Baťou. Je mu věnována zajímavá publikace o pracovních podmínkách a stylu řízení

¹⁰¹ Vesnice cca 5 km severně od Otrokovic

šestnáct metrů, normálně pod ním projelo nákladní auto¹⁰². Koželužny a tovární budovy nebyly moc vysoké, tak se stavělo na normálním navezeném podloží. Ta půda se ale pořád hýbala, sklad kůží třeba klesl až o jeden metr. Vysoké budovy a školy stavěl Baťa na pilotech, to byly betonové kruhy a tím se zpevnilo podloží, aby se budovy neprobořily.¹⁰³ Pro obyvatele Otrokovic to bylo něco fascinujícího, chodili se prý na to v neděli dívat. Byla tenkrát krize, třicátá léta. Tak byli rádi, že budou mít práci. Lidé, kteří se přihlásili na práci při splavování, měli zajištěné místo ve fabrice.

Tazatelka: Práce musela být velmi náročná, vidíte?

Respondent: Musím Vám říct, že Tomáš a Jan byli velmi chytrí. Jak museli mít vše pod kontrolou a zkalkulované, dokázali to také při pracích na Baťově. Splavování bylo fyzicky nesmírně náročné, aby se vědělo, kolik zeminy se splavilo, měl Baťa vybrané laboranty, kteří dvakrát denně, ráno a odpoledne, zjišťovali měřením hustotu vody, která tekla z Tresného. Nádobka, do které dělali odběry, byla kalibrovaná, vzorek musel mít alespoň 30% hlíny, aby byl jako vyhovující. Podle toho se zjistilo, kolik hlíny se z kopce splavilo a vypočítána mzda. Baťa jako první zavedl ve své firmě kalkulanty. Vše, co dělal, muselo být číselně podloženo. To se mi zdálo krásné - to že umí vše racionálně zdůvodnit. A také se pracovalo i v noci. Nedávno jsem mluvil s otrokovickým pamětníkem, panem Zíškem, který měl 99 let, bohužel ale nedávno zemřel. Ten mi říkal, že se na splavování pracovalo celodenně. Doslova mi říkal, že voda hrčela z kopce pořád i v noci.

Tazatelka: Takže kontrola pracovníků byla důsledná.

Respondent: Ano, to byla, i toho díla. Pamětníci mi říkali, že Tomáš ještě před osudným odletem do Curychu kontroloval, jestli splavování pokračuje plynule a jestli voda odtéká správně zpět do řeky. Víte, aby to naplavování bylo plynulé muselo téct jako potok samospádem a tím se ušetřila energie. Baťa měl kvůli tomu každý týden poradu, a když se neplnilo, byli odpovědní vedoucí na indexu.

¹⁰² Svě vyprávění o této stavbě dokládá pan Tichý autentickými fotografiemi z procesu splavování. Konstrukce splavovacího zařízení byla tak velká, že pod ní jezdila velká nákladní auta

¹⁰³ I tento postup dokládá pan Tichý fotografickým materiálem, šlo o betonové skruže umístěvané vedle sebe, aby se stavby neprobořily do bažin

Tazatelka: Byl jste takzvaným mladým mužem, můžete říct něco bližšího ke školství na Baťově?

Respondent: Už v roce 1925 prý vyhlásil Baťa po celé republice, aby se mladí lidé hlásili k němu do škol. Školství v Otrokovicích založil až Baťa. Proces začal v roce 1933, to byli první mladí mužové přesunuti ze Zlína. Jednalo se o 3. ročník, aby doplnili školu. Do prvního a druhého ročníku byli vzati noví lidé. Baťa ty, kteří se k němu dostali, vyučil řemeslu a pokud to šlo dobře, mohli dále studovat na vyšších školách.

Tazatelka: Bylo obtížné stát se mladým mužem a posléze zaměstnancem u firmy Baťa?

Respondent: K přijetí do Baťovy školy bylo potřeba splnit testy. Ještě dnes jsou v archivech Svitu ve 22. budově tyto doklady k nahlédnutí. Zájemců bylo vždy více, než mohlo být přijato, přijata byla asi desetina. Zkoušky byly písemné z matematiky, zkoumala se pozornost, inteligence a další. Kdo byl přijat, musel odejít na internát, i když bydlel třeba v tom samém městě. Bylo potřeba, aby byl pod určitým odhledem a režimem, který byl pro všechny stejný. Žáci Baťovy školy práce se nazývali „mladí muži“ a žáčky „mladé ženy“ a od ostatních se odlišovali tím, že nosili stejnokroje. Nejprve se vysvědčení z Baťovy školy práce neuznávalo státem, ale to se později změnilo. Baťa nepotřeboval titul na stole, ale člověk musel umět, hodnotil lidi podle práce. Já jsem skládal tovaryšské zkoušky v roce 1946.

Tazatelka: Můžete říct něco bližšího k uniformám?

Respondent: Uniformy jsme nosili a byli jsme na to hrdí. Měli jsme kalhoty, košili, čepici a kabát, kupovat jsme si to museli sami. Měli jsme jen jednu, tak jsme si na ni dávali velký pozor. Když jsme chodili na vycházky, tak jsme byli také v uniformách. Na rukávech jsme měli našité stužky, první ročník jednu, druhý ročník dvě a třetí tři, kdo byl absolvent, měl nad těmi stužkami ještě vlnovku, to jsme mu pak záviděli. Říkalo se, že Baťa uniformy převzal z anglického školství. Jinou uniformu jsem dostal v roce 1945, to jsme jako Baťovi mladí muži jeli na sokolský slet do Prahy, dostali jsme modré kalhoty, manšestrový kabát a měli jsme samozřejmě označení firmy Baťa.

Tazatelka: Vzpomenete si dnes ještě na některého ze svých učitelů?

Respondent: To víte, že ano. Velmi mi utkvěl v paměti Dr. Volák, nejprve pracoval u Bati ve výzkumu, ale uvolil se stát se ředitelem první chemické školy. Ten mě tu chemii naučil, takže jsem později vše dobře zvládl. Nebo například Miroslav Tomíšek, bývalý mladý muž, ten se stal zase učitelem koželužství.

Tazatelka: Můžete popsat ubytování a život na internátu?

Respondent: Ubytování jsme byli na světnicích po 18-ti lidech, ale vycházeli jsme spolu dobře. Byl zvolen kapitán světnice a volila se i samospráva světnice - služba, která dohlížela na pořádek, ta se měnila po týdnu. Zejména v prvním ročníku někteří chlapci nedbali na pořádek a hygienu, třeba proto, že k tomu nebyli vedeni z domova. S takovými jsme si ale rychle poradili, hodili jsme je pod studenou sprchu a vícekrát to neudělali. Také jsme měli na světnici takového chlapce a vychovali jsme ho. Plat jsme měli jedenkrát týdně a ubytování i se stravou. To ubytování bylo také něco jiného, nového, představte si, došli jsme do místnosti na internátě, všude teplo a nikde kamna, bylo zde horkovzdušné vytápění, u stropu byla díra a tou šel teplý vzduch na celou etáž, žádné nošení uhlí, ale tento čistý způsob. Byly takto vytápěny i vrchní patra baťovských domků.

Tazatelka: Takže docela tvrdý denní režim?

Respondent: Program dne byl následující. V šest hodin ráno budíček pomocí zvonku, který budil celé patro. Potom se šli vychovatelé podívat, jestli skutečně všichni vstali. Běželi jsme za internát na rozsvičku, v zimě v létě v krátkých kalhotách, potom jsme se museli umýt, upravit, uklidit pokoj, protože pořádek se budoval, prošli jsme kontrolou u vchodu, že jsme dobře ustrojeni a potom honem na snídani do starého obchodního domu a později na Společenský dům, kde se vařilo pro Baťovy mladé muže. Oběd byl ve 12 hodin v závodní jídelně a ve 13 hodin jsme byli zpět v práci. Odpoledne jsme potom chodili do školy. To už byla válka, ale pořád to bylo něco víc, než měli v té době ostatní. To víte, doma to byla bída a utrpení. Prádlo jsme si mohli nechávat prát ve fabrice. Za to jsme platili nepatrný poplatek. Tam se dávalo prát každý týden, věci jsme si předem označili našitou značkou, nebo symbolem, aby se neztratilo.

Tazatelka: O víkendech jste zůstávali na internátu?

Respondent: V neděli bylo volno a jezdilo se na návštěvy domů, tedy ten kdo to neměl moc daleko. Návštěvu ale musel povolit vychovatel, to byl pracovník závodu a zkušený člověk. Pokud měl někdo prohřešek, tak domů nemohl. Na Společenském domě bylo také kino, hrály se filmy s Oldřichem Novým, Natašou Gollovou. Tancovat se nemohlo, protože byla válka. V neděli se tam dělaly i bohoslužby.

Tazatelka: Co znamenala ve firmě Baťa disciplína?

Respondent: Disciplína byla kázeň nebo vyžadování poslušnosti ve všech směrech, to je například ve výchově v pořádku a podobně. Lidem to ale nevadilo, protože nebyla práce a Baťa jim dal perspektivu. V Otrokovicích nebyla jiná možnost zaměstnání, jenom ženy mohly chodit prát sedlákům a muži pracovat na poli. U Bati měli dobré výdělků, mohli se učit novým věcem a dostali naději na samostatné bydlení. Dokonce i chlapi, kteří byli z Otrokovic, s námi museli žít v prvním ročníku na internátě na Baťově. Byli kousek od domova, ale aby se s námi sžili, měli potřebný výcvik a získali určitý řád, museli s námi chodit i na společné vycházky a učit se ukládat šaty jako ostatní. Občas utíkali večer domů a my jsme jim potom otevírali okna, když se vraceli, vždycky nám z domu donesli něco dobrého. To se samozřejmě nesměli vychovatelé dozvědět. Kdo nedodržel disciplínu, ten byl potrestán. Například když několik mladých mužů jeho do Uherského Hradiště za děvčaty a neměli souhlas vychovatele, tak byli propuštěni.

Tazatelka: Baťa měl všude svá hesla hlásající morálku a vztah k práci, vzpomenete si na některá?

Respondent: To víte, že ano. To bylo opravdu všude. Na obchodním domě, na hotelu, ve škole, v továrně velkými písmeny, zdaleka viditelné. Baťa velmi často používal heslo „Nevzdělance poznáš rázem, bezohledně plive na zem“, to prý převzal od Masaryka. Jinak bylo časté „Bez práce nejsou koláče“, „Lidem myšlení, strojům dřinu“, „Pomoz si sám“. Pro Otrokovice bylo typické „Koželuhu, drž se luhů“, protože tu byly koželužny.

Tazatelka: Jaký byl dohled a kontrola nad lidmi ve firmě Baťa?

Respondent: To byla někdy až šikana, na WC se třeba musel člověk hlásit u vedoucího, že jde na záchod, aby za něj dal náhradníka k pásu. V Otrokovicích byl jiný druh výroby, já jsem to na koželužně nezažil, ale byly tu i jiné výroby, například textilní a tam si na to ženy občas stěžovaly. U kruhu prostě nesměl nikdo vypadnout. Baťa jako první udělal záchody, které byly dole otevřené, aby bylo možné kontrolovat, jak dlouho se kdo kde zdržuje. Každý pracovní úsek byl rozdělen na menší úseky a soutěžilo se, kdo je lepší. Vedoucí měli nad mladými lidmi kontrolu i tím způsobem, že nováčka nebo mladého pracovníka dostal vždy někdo pod patronát, prostě někoho pověřili, aby na něj dozíral a radil mu. Já jsem například dělal na mokré dílně. To je výroba usní z kůží. Koželužský proces se dělí na výrobu holiny a činění prováděné v mokré dílně, předúpravu a konečnou úpravu no a na mokré dílně na mě dohlížel pan Vlček, staral se o mě a radil mi. Každý měl takového svého patrona, starší pomáhali mladším, tím vznikala solidarita. Kontrola a dohled tedy byla neustálá. Vše bylo plánované, například byl předpoklad, že se musí udělat 600 ks kozinek, to se odvádělo kontrolorovi a když některé byly vyřazeny kvůli špatné kvalitě zpracování, srazili člověku prémie. Když pracoval špatně učeň, tak také dostal srážku ze mzdy, ale protože musel ze svého platu vše poplatit, tak mu třeba zakázali vycházky, ale trest samozřejmě dostal. Když takový mladý muž neplnil dobře své povinnosti, tak se mu to psalo i do knížky, dostal trestné body a zaznačilo se to i do kartotéky že třeba neposlouchá, špatně pracuje. Takové hodnocení se v knížce provádělo každý měsíc. Také když si mladý muž chtěl něco koupit, musel mu to povolit vychovatel, schválit investici a chlapec musel donést šek a doložit, kolik co stálo. Kdo utrácel, tak to nebylo dobře, Baťa chtěl, aby lidé spíše šetřili. Kontrolu mladých mužů a žen dělala někdy i sama šéfova manželka Marie Baťová, dokud ještě žila. Dostala třeba hlášení, že si vychovatelé neví rady, omladina se jim někde schází, tak provedla kontrolu. To bylo ještě za Tomáše Bati, prý byla i dvakrát v Otrokovicích. Pro vychovatele, který nezvládl své chovance, to byla velká ostuda a postih.

Tazatelka: Mohl byste podrobněji popsat proces přijímání nových pracovníků?

Respondent: Příjem nových lidí, i když pracovali v Otrokovicích, probíhal ve Zlíně. Já jsem přišel z Brna a sám jsem se vydal do Zlína na sociální odbor. To byla budova před zlínským mrakodrapem, ta už tam dnes není, tam jsem se přihlásil o práci. Chtěl jsem být gumařem, ale volné místo tenkrát bylo jenom v oboru koželuh. Ve Zlíně jsem také nikoho

neznal, tak jsem musel jít do Otrokovic do koželužny. Na sociálním odboru se mě úředník zeptal, proč chceme u Baťa pracovat, že je třeba udělat vstupní testy. První týden jsem měl zapracování ještě ve Zlíně, to se mi tenkrát zdálo jako velkoměsto, třebaže sám jsem byl z Brna. Tady byl úplně jiný duch. Pamatuji si například, že když jsme chodili na jídlo na zlínskou tržnici, tak tam byl běžící pás s jídlem nebo i ubytování bylo něco jiného, Zlín jako město mě opravdu ohromil, ta modernizace a všechno.

Tazatelka: V čem byl Zlín jiný, pocházíte z Brna, což je také velké město.

Respondent: Ale tady ve Zlíně se mi to zdálo jako velkoměsto. Úplně něco jiného než co jsem viděl. Ohromilo mě to, ta modernizace a všechno tady. Velké kino pro 300 lidí, nové moderní. V Brně na Cejlu, odkud jsem přišel, jsme měli staré kino, kde byly obyčejné stoličky směrem k jevišti. Když se začalo promítat, tak jsme si je jen otočili k plátnu, se Zlínem se to nemohlo v ničem rovnat. Třeba i to stravování, které jsme tu měli na tržnici, pásy s jídlem a přitom byla válka a všude nedostatek. První týden bylo zapracování ve Zlíně, tam jsme se stravovali na tržnici. My jsme si brali z pultu jednotné jídlo za 3 koruny. Mohli jsme si vybrat jen přílohu a polévku. Potom jsem přešel do Otrokovic, protože měli volné místo jen na koželuha. Tady jsem už zažil i ten pocit vlastní hodnoty, že už něco jsem, že si mě váží jako budoucího pracovníka.

Tazatelka: Takže Zlín byl takový středobod celého procesu?

Respondent: To bylo centrum všeho. Otrokovice byly na Zlín ve všem navázány. Účtaři jezdili na 21 budovu - mrakodrap s výkazy. Denně jel z Otrokovic 3x autobus do Zlína, od hlavní brány. Tam jeli ti účtaři i marodi s kontrolkama¹⁰⁴. Já jsem někdy jezdil i na kole. Vedle cesty byla pěkná cyklostezka. Taky jezdila lokálka mezi Zlínem a Otrokovicemi.

Tazatelka: Vraťme se ještě k přijímacímu procesu, v čem spočívaly přijímací pohovory?

Respondent: Pohovory a přijímání pracovníků trvaly 3 dny, byla kontrola fyzické zdatnosti, ale také psychotesty. Ještě dnes jsou na Klečůvce v archivu uloženy kartotéky firmy Baťa, kde jsem si našel všechny svoje materiály, které jsem u firmy Baťa měl, i ty

¹⁰⁴ Kontrolní lístek na který se razil příchod a odchod do práce u tzv. hodin.

přijímací pohovory tam byly. Po vstupu byla člověku založena zdravotní karta, kde byly zapsány všechny jeho nemoci a úrazy. Pokud měl přijímací doktor podezření na nějakou nemoc v rodině, tak uchazeč nebyl přijat. Testy byly na 10 listů, hodnotily se znalosti, například otázky všeobecných vědomostí, jako kdo je náš prezident, potom početní, ale takové jednoduché, spíše na úsudek, potom na fyzikální zákony, jako jak je poháněna parní lokomotiva a tak. Ty zkoušky nebyly těžké, já jsem předtím udělal v Brně zkoušky na Obchodní akademii, ale kvůli mnoha uchazečům jsem nebyl přijat, tady to nebylo o nějaké gramatice. Spíš, pohotovost, úsudek a reflex. Třeba dali uchazečům příští záplatu, aby se zjistilo, jak jsou zruční. Taky se zkoumalo, kdo má pole, finance, jaké má vyznání a osobní věci jeho rodiny. Baťa chtěl vědět, odkud člověk pochází. Pokud měl někdo příbuzné nebo rodiče v kriminále, tak takové nebral, nebo když měl někdo v rodině vrozenou vadu, tak to také ne.

Tazatelka: Nevadilo to některým uchazečům?

Respondent: Asi některým ano, ale já jsem byl rád, že mě vzali, vyplnil jsem, co bylo potřeba.

Tazatelka: Jan Antonín na počest zemřelého bratra zřídil kolej pro budoucí ředitele, můžete k tomu říct více?

Respondent: Tuto elitu mezi studenty zavedl až Jan Antonín Baťa, na počest zesnulého bratra Tomáše. Byli to vybraní lidé, kteří byli nadaní a studovali na vyšších školách. Připravovali se na vedoucí funkce, proto měli ještě tvrdší režim než mladí muži. Měli sami speciální internát zvaný Tomášov - z něj byla později udělána nemocnice. Tito chlápci se zaměřovali především na obchod, byli dobře jazykově vybaveni. Nosili kvalitní obleky, cylindry, rukavice a teprve v továrně se převlékali do pracovního oděvu. Mezi sebou mluvili cizími jazyky, disciplínu měli ještě přísnější.

Tazatelka: Po vyučení jste ještě dále pokračoval ve studiu?

Respondent: Do školy jsme chodili 3 roky, potom jsme se vyučili a udělali tovaryškou zkoušku a dále při práci jsme studovali vyšší školu koželužskou. Po jejímž absolvování se člověk stal absolventem Baťovy školy práce. Tím se také zařadil mezi ty, kteří se mohli

dostat z internátu na svobodárnu. To byl velký rozdíl. Zatímco na světlici na ubytovně bydlelo 18 chlapců, tady jen 2, což byl velký komfort. Za ubytování se platilo jen 25 Kč týdně a to jsme již vydělávali mezi 180 až 300 korunami týdně, podle náročnosti práce.

Tazatelka: Jaké bylo uplatnění mladých žen u firmy Baťa?

Respondent: Mladé ženy začaly u Baťů až později, v koželužně samozřejmě nepracovaly, to byla velmi těžká práce. Většinou byly v kanceláři, účetní, mzdovky, v Otrokovicích dělaly v textilce. Mladé ženy se učily dva roky a studovaly převážně, jak jsem řekl, textilní obory. Měly také své svobodárny a internáty, těm se říkalo babinec. Jejich studium mělo stejnou strukturu jako studium chlapců, dělaly přijímací pohovory i zkoušky. Učily se ale také vařit, šít a podobně. Vdané ženy Baťa nezaměstnával, protože razil heslo, že muž u Baťů musí vydělat tolik, aby zajistil rodinu a žena že má dělat mužovi zázemí a starat se o děti. Jinak ale ženy podporoval, dokonce byli pilotkami, absolvovaly pilotní školy, ale jak se vdaly, tak se většinou věnovaly rodině.

Tazatelka: Můžete popsat situaci za druhé světové války?

Respondent: Ano, v tu dobu jsem přišel, tak si na situaci velmi dobře pamatuji. V tuto době se k Baťům hlásilo velké množství mladých lidí, Baťa měl výjimku a kdo u něj dělal, nemusel do Říše, byli tedy zájemci z celé republiky. Proto jsem nakonec musel do koželužny do Otrokovic, jinde nebylo místo, ale vůbec toho nelituji. Vedení firmy bylo v té době německé, podnik zabrali. Byla zavedena výroba pro vojenské účely, jako například akumulátorové skříně. Do míst, kde se dělaly vojenské věci, jsme nesměli chodit. Tam dělali lidé, kterým se říkalo „vlajkaři“, ti sympatizovali s Němci. Ve 46. roce potom museli odejít, nosili na rukávech bílý pásek, aby se vědělo, o koho jde. Za druhé světové války samozřejmě i někteří lidé pracující u firmy Baťa byli popraveni. Například František Kalous, pracovník v ilegalitě nebo Ing. Emil Mazal, který byl učitelem, ten poslouchal na svobodárně zakázanou rozhlasovou stanici. Byl to velký odborník školy chemické a byla ho škoda. Také zemřel Ferdinand Kalous, vedoucí karbidky, zúčastnil se odboje a když jel v únoru 1945 do Holešova, byla ve vlaku razie, deset lidí vyvedli a zastřelili, týden ti lidé leželi v poli, než je pohřbili. V Otrokovicích byla posádka asi dvaceti Němců. Byla pro ně důležitá letecká výroba, tak to si hlídali. Dokonce mívali před Společenským domem v Otrokovicích, kousek od fabriky, ranní apel, potom se to zrušilo a nastupovali jinde, lidé

je nenáviděli. Byla to zlá doba. Vzpomínám si na jednu příhodu, kdy gestapo dělalo kontrolu ve výrobě kaučuku, jestli se tam neskrývají hledaní lidé a zaměstnanci rozlili po dílně divinil¹⁰⁵, který když zoxiduje, tak bouchá. A gestapáci se tak báli, že z dílny utekli.

Tazatelka: Byl v té době nedostatek na trhu s potravinami?

Respondent: Byl hlad a to i na dědinách. Chodila spousta žebráků do Otrokovic, protože tam lidé vydělávali a Baťa také zakládal obchodní domy, kde bylo levné jídlo. Pro nezaměstnané tam bylo jídlo za polovinu, aby přežili. Žebráci chodili pravidelně. U Baťů bylo něco víc, než měli ostatní. Doma byla bída a utrpení. Někteří chlapi, když přišli k Baťům, byli kost a kůže. Někdy jsme také mívali hlad, tak abychom vyžili, tak jsme si nechali v dílně trochu cukru. Ten se používá jako oxidační činidlo při výrobě koželužských břechek a my jsme si ho vyčistili na odstředivce přes plachetku a tak jsme si pomáhali. Sodovka, cukr a rohlík, to bylo naše jídlo. V neděli se nevařilo a tak jsme chodili k paní Jiřině, ta pracovala v hostinci za Moravou. Ta nám na dědině uměla sehnat za poloviční lístek jídlo i s masem, například králíka.

Tazatelka: Jan Antonín ale už za II. světové války v čele firmy nestál...

Respondent: Ne, ten byl v Brazílii, musel odejít, místo něj řídil firmu Josef Hlavnička.

Tazatelka: Četla jsem, že to byl velmi schopný, ale i vstřícný ředitel...

Respondent: Ano, na toho vzpomínám i po těch letech s radostí. To byla nejdůležitější osoba při výstavbě Baťova. Byl příjemný, vzdělaný, měl správné chování, pro lidi měl pochopení a věřil jim, přitom se vypracoval od základů. Víte, ono Baťovi na titulu nezáleželo, na stole směli mít úředníci napsané na kartičce jen své jméno, bez titulu... říkal, co umíš, se brzy dozvím. Josef Hlavnička byl velmi schopný a dobrý diplomat, musel umět vyjít s Němci. Měl v Otrokovicích svůj jednodomek a moje známá, paní Hradilová, když s dětmi v průběhu války dělala sbírku pro Červený kříž, tak zaklepali také u Hlavničeků. Tam jim dali nejen peníze, ale také buchtu a hned zavolali dalším svým vedoucím, aby se zúčastnili. Je to již sedmdesát let, ale na to si dodnes pamatuje. Byl také velkým propagátorem sportu. Pamatuji se, že když měli veslaři slavnostní zahájení na řece Moravě,

¹⁰⁵ Nenasycený uhlovodík složka používaná při výrobě umělého kaučuku

šli jsme z továrny od pomníku Tomáše Bati přes celý Baťov až k loděnicím a on s manželkou a svými syny s námi.

Tazatelka: Po vystudování jste již pracoval jako plnohodnotný koželuh, jaké byly pracovní podmínky ve firmě Baťa?

Respondent: Plat byl dle práce. Výdělky byly dobré, práce osmihodinová. Chodili jsme na směny ranní, odpolední i soboty. Je pravda, že u Baťů se vybírali jen produktivní pracovníci, na toto on byl tvrdý. Pokud byl někdo delší dobu nemocný, tak brzy šel. V té době byl prostě problém se udržet, byla krize, potom válka, mnohdy nebylo ani co jíst. Ale odborníci, kteří se vypracovali, na tom byli dobře“. Pokud byl někdo nemocný nebo invalida, tak ho u Baťů nezaměstnali. Když člověk onemocněl, byl vyřízený. Jestli byl někdo třeba 3x za rok nemocný, tak musel odejít. Dostal papír, že nemůže vykonávat těžkou práci a musel odejít bez odstupného. Některé práce byly velmi náročné a těžké, třeba činění nebo leštění, to mohli dělat jen zdatní lidé, ale byla velmi dobře placená.

Tazatelka: Zdravotní péče u Baťů byla ale na dobré úrovni?

Respondent: Do nemocnice se jezdilo do Zlína. U brány závodů na Baťově ale byla také ošetrovna, zdravotní středisko, ještě předtím tady byli místní lékaři. Za ošetření se neplatilo. Nikdo ale nechtěl marodit. Lidé nemoci jako chřipky přecházeli. Já jsem v koželužně dostal třeba zánět na nohou a kluci mě museli nosit z internátu na hotel na jídlo. My jsme měli v koželužně jen trenky, triko a holínky, onemocněl jsem z chladu. Dříve jsme neměli žádné ochranné oděvy. Potom mi doktor napsal lázně v Napajedlích. Ale i tak byla péče u Baťů na vyšší úrovni než kdekoliv jinde. Měli jsme například skříňky na oblečení, to jinde nebylo.

Tazatelka: V čem byl hlavní rozdíl mezi bydlením v internátu a v baťovském domku v Otrokovicích?

Respondent: Domky byly z červených cihel, stejné jako ve Zlíně, které navrhl architekt Kotěra. Kdo chtěl domek, musel mít rodinu. Potom si mohl o dům zažádat. Byly různé typy domů od čtvrtdomků a dvoudomků, ty byly pro pracovníky s rodinami, až po celodomek. Na ten měl nárok jen vedoucí. Kdo si podal žádost, došel na řadu asi za rok,

protože pohyb lidí byl velký. V domcích se nesmělo nic chovat, žádné zvířata jako králíci a slepice, za to byla pokuta. Bylo tady už i splachovací WC a také vytápění, vše moderní. Kdyby někdo porušoval dlouhodobě řád, jak domek užívat, mohl o něj i přijít a být vystěhován. I na to chodily inspekce a kontrolovaly, jestli se vše dodržuje a využívá tak, jak má.

Tazatelka: Můžete říct, jaký byl pracovní systém u firmy Baťa?

Respondent: Baťa vyžadoval pracovitost a disciplínu. Při vstupu do firmy se razilo na kontrolky a razíval i šéf Baťa, tak jako poslední dělník. Důležitý byl systém odvádění, kdy jedna dílna odváděla svoji práci dílně druhé, takže se muselo pracovat v co nejlepší kvalitě. Kdybychom chtěli postoupit svoji práci dál a nebyla by kvalitní, tak by ji nepřevzali. Tak se zamezovalo zmetkovosti při výrobě. Každý také musel znát účetnictví, kolik co stojí, kolik stojí jeho práce a práce druhých. Oddělení si mezi sebou práci prodávala, zboží se odvádělo a nakupovalo. Baťa jako první zavedl kalkulanty, kteří měli všechno pod dohledem. Zmetkovost, plýtvání, to se netrpělo. Když někdo něco pokazil, tak se mu to strhlo. A pokud měl někdo pořád zmetky, tak se s ním rozloučili, dílna na něj nemohla doplácet.

Tazatelka: Byla stanovena pravidla i pro bezpečnost práce?

Respondent: Ta měla velký význam, kontrolovalo se hlavně bezpečnostní zařízení, v roce 1944 jsme už dostali i pracovní oděvy, které se praly a opravovaly v prádelně. Každý pracovní úraz se musel hlásit. To si vzpomínám, bylo heslo „Bezpečnost při práci se vždy vyplácí“. Zvláště v koželužnách, kde se dělá s chemikáliemi, se muselo dávat pozor. Já si vzpomínám, jak mi jednou chlapci o narozeninách dali hobla, měli ruce od chemikálií a mě potom slezly vlasy.

Tazatelka: V čem byli, podle Vás, rozdílní Tomáš a Jan Antonín Baťovi?

Respondent: Mezi Tomášem a Janem byl podle mě velký rozdíl, Tomáš byl tvrdý jak na sebe tak na druhé. Nebylo jednoduché jej pochopit a vyjít s ním. Jeho tvrdost na sebe se projevovala i v jeho skromnosti. Mezi lidmi měl větší kredit. Uměl vyvést lidi z těžké situace, například za doby krize zařídil, aby se neplatilo clo a tím zachránil výrobu. Měl za

sebou kvalitní lidi, kteří mu věřili a šli za ním. Jan byl jiný, vím, že se například nechtěl spokojit s obyčejným domem, jaký měli ostatní vedoucí pracovníci, ale chtěl vilu. Na rozdíl od Tomáše byl náročnější hlavně na druhé a neměl již takový kredit jako Tomáš. Dále se také zkompromitoval podle mě za doby druhé světové války. Říká se, že když se Tomáš osudného rána zabil, již večer se Jan snažil řídit podniky a to se mi nelíbí. Jednou přijel Tomáš Baťa do Malenovic¹⁰⁶ za jedním svým vedoucím, kterého potřeboval večer nutně v práci a ten pan Měrka zrovna skládal cihly a řekl, že to nemůže nechat takto ležet před domem. Tomáš si sundal sako a začal mu pomáhat takovým tempem, že za chvíli byli hotovi a mohli jet do závodu řešit problém. Já si myslím, že Jan by toto nikdy neudělal. Toto mi vyprávěl syn pana Měrky, který pracoval jako vedoucí v klišárně. Taky mi říkal můj známý pan Zíšek, který již zemřel, příhodu s Janem. Tento můj známý pracoval ještě v pracovním táboře na Lutonině¹⁰⁷ a jednou tam Jan přijel a chtěl ukázat chlapům, jak mají pracovat, vzal krumpáč a zarazil jej hluboko do slínovice¹⁰⁸ a pět chlapů mu ho muselo pomoci vytáhnout, nebyl špatný, ale nebyl to Tomáš...

Tazatelka: Měli Tomáš a Jan Baťové sociální citění?

Respondent: Ano, to určitě, o lidi se starali více než jiní zaměstnavatelé. Dříve před válkou například na prvního máje dovezl banány a pomeranče pro děti zaměstnanců. Byla zábava, vlastní hudba, ta se skládala z mladých mužů. Lidé byli rádi a bylo to jen pro zaměstnance, pro jiné ne. Také se staral o to, aby lidé měli vyžití sportovní. Když se budovaly Otrokovice, tak se stala nehoda, kdy dva chlapci skočili z mostu do Moravy, když se šli koupat a utopili se. Zabořili se do bahnitého dna řeky, proto dal pro děti vybudovat zděné koupaliště. On sám byl z velmi chudých poměrů, tak chtěl dát i dětem nemajetných rodičů šanci na vzdělání. Nebudoval jenom fabriky, ale vždycky i to zázemí, kina, kostely, podporoval kulturu, to dřív nebylo samozřejmé. A dobře platil, každý, kdo dělal u Baťů, Vám řekne, že platy byly nadprůměrné.

¹⁰⁶ Malenovice jsou obec mezi Zlínem a Otrokovice

¹⁰⁷ Obec ve Zlínském kraji, kde byl umístěn pracovní tábor pro stavbu železnice Vizovice-Púchov. Ti, kteří zdárně prošli tímto procesem měli nárok na místo v Baťových závodech

¹⁰⁸ Krajský výraz pro jíl

Tazatelka: Jaká byla situace po válce, po znárodnění?

Respondent: Víte, ten systém byl tak dokonalý, i když kázeň byla tedy téměř vojenská, že ani po znárodnění neupadl. Baťova vnitropodniková soustava se přetransformoval do takzvaného SPH systému¹⁰⁹. V té době probíhala delimitace Baťova koncernu a jednotlivé výroby se přemísťovaly ze Zlína třeba do pohraničí. Ve Varndorfu se začaly dělat punčochy v Elite Varnsdorf, dříve se dělaly v Otrokovcích, do Třebíče se přesunuly textilní dílny, strojírenství zase naopak do ZPS.¹¹⁰ Aby přesun výroby byl co nejhladší, vznikl po znárodnění tento SPH systém, znamenal socialistické podnikové hospodářství, byl to vlastně Baťův systém řízení, ale pod jinou hlavičkou. A tady to SPH se zavádělo do všech nových výrob. Vždycky se vybrali odborníci, kteří takovou akci zajišťovali a garantovali, že vše se provede správně. Ti tvořili skupinu několika lidí, ve které byl vedoucí, kalkulant, účetní. Tento tým zaškolil místní a zavedl do nastupující firmy přejmenovaný baťovský systém. Někteří z těchto lidí potom v takovém delimitovaném podniku zůstali a dohlíželi na to, jak se plní. A nejednalo se jen o obuvnictví, tito SPH odborníci fungovali v celém národním hospodářství a mnoha odvětvích. Až od roku 1953 bylo toto zavádění z politických důvodů zastaveno.

Tazatelka: Jak vidíte Baťům odkaz v Otrokovcích dnes?

Respondent: V dnešní době, sama to vidíte, jsou v Otrokovcích nevyužitě haly a prostory po Baťových podnicích. Baťa věnoval spoustu práce a námahy, aby to tu vybudoval. Vždyť to, co tam stojí je vybudováno na bažinách, které byly nevyužitě. Dříve to byl unikátní projekt, splavování kopce Trestného bylo na tu dobu velmi sofistikované řešení. Představte si, že tam, kde dodnes stojí prosklené budovy, byly bažiny šestnáct metrů hluboké. Splavování kopce Trestného byla opravdu těžká práce. Baťovi se zpočátku nedařilo a první budovy spláchla povodeň v roce 1930, ale nevzdal to. No a vidíte, v dnešní době je to mrtvá zóna, myslím, že tam fungují jen dvě malé koželužny a Barum tam má sklad pneumatik. Mělo by se víc pracovat na možné revitalizaci. Náš národ se nezlepší, pokud nezačne pracovat. Problém naší vlády je, že se nic nedotáhne do konce.

¹⁰⁹ SPH, zkratka pro socialistické podnikové hospodaření

¹¹⁰ Závody přesného strojírenství v Malenovicích

3.2.2. Rozhovor s panem Karlem Halberštátem

Kontakt na pana Karla Halberštáta jsem dostala rovněž od pana Ing. Svatopluka Jabůrka ze Zlína. Tento respondent nastoupil do firmy Baťa v době historického předělu, kdy se lámala historie a vlast se vydala na cestu budování socialismu. Zajímalo mě především, jak mladí lidé bývalé Baťovy továrny tyto skutečnosti vnímali a k jakým událostem docházelo. Překvapilo mě zejména to, že dokonalost systému využila nová vládnoucí třída pro svůj prospěch, protože nezbylo než uznat, že nic dokonalejšího neznají. Způsob práce, praktikovaný ve Zlíně, byl velmi osvědčený při zavádění nových výrobních procesů. Tento respondent také spojil svůj život s Otrokovicemi a dlouhá léta pracoval jako redaktor podnikových novin ve firmě Barum Continental. Kromě své činnosti v klubu absolventů Baťovy školy práce je také čestným občanem města Otrokovic a signatářem dokumentu 2000 slov. Právě historický rok 1948/1949, kdy do firmy nastupoval, přinesl změny také do města obuvi. Zlín byl přejmenován na Gottwaldov, firma Baťa dostala název Svit, ve vedení podniku se objevili noví lidé. Zavedená organizace práce a zejména výchova pracujícího dorostu se však hned neměnily. Vypráví o tom jeden z tehdejších mladých učňů, Karel Halberštát.

Tazatelka: Dobrý den. Mohl byste říci něco bližšího o sobě a o vašich začátcích u firmy?

Respondent: Pocházím z Ústí nad Orlicí a počátkem roku 1949 se mi dostala do rukou kniha „Ve městě tisíce ševců“. Tam jsem si přečetl, jaké je to u firmy Baťa, zaujal mne popis moderního způsobu života a možnost uplatnění. Rozhodl jsem se, že tam nastoupím přesto, že rodiče měli o mém budoucím povolání jiné představy. Chtěli, abych byl automechanikem. Poslal jsem proto do Svitů přihlášku a obratem dostal několikastránkový dotazník, kde jsem měl zaškrtnutou vybranou profesi.

Tazatelka: Čím Vás kniha zaujala natolik, že jste se rozhodl v tak mladém věku opustit domov a odejít do vzdáleného města?

Respondent: Kniha velmi poutavě popisovala práci u firmy Baťa. Měla jednak tiskovou a jednak obrazovou část, kde bylo hodně fotografií a to mě upoutalo. Kniha již není nikde k sehnání, sám bych se na ni opět rád prolistoval a zhodnotil dnešním pohledem. Bylo tam nejen město se svou působivou architekturou, tolik odlišnou od běžných historických měst,

ale například i takové detaily jako dopravníky mezi budovami firmy, které mě natolik zaujaly, že si je pamatuji dodnes. Také zde byl zdokumentován systém vnitropodnikové dopravy, která spočívala v tom, že americké nákladní auto značky Dodge bylo upraveno jako tramvaj s krytou střechou, ale ostatní strany volné, bez nějakého vnitřního uspořádání. Tento vůz jezdil od mrakodrapu až na konec areálu několikrát během směny. Kdo chtěl této dopravy využít, mávl na řidičku a ona zpomalila, aby zaměstnanec mohl naskočit. I takový detail dokázal v očích mladého patnáctiletého chlapce zatraktivnit fabriku.

Tazatelka: Co všechno obsahoval dotazník pro nováčky firmy?

Respondent: Kromě běžných nacionálií jako jméno, datum a místo narození, školní docházka a další tam byla nabídka řady povolání. Vybral jsem si profesi gumaře a zaškrtnl i dvě náhradní - kuchař a číšník. Bylo mi sděleno, že mám přijet k přijímacímu řízení. Tak jsem se počátkem srpna 1949 objevil s nezbytným kufrem na 4. chlapeckém domově, spolu s dalšími adepty ročníku 1934. Už druhý den nás čekaly přijímací formalities. Tedy pohovory, lékařské prohlídky v tehdejší starém sociálním ústavu a psychotesty. Pamatuji si, že ještě než jsme byli oficiálně přijati k firmě, stali jsme se členy odborů.

Tazatelka: Můžete říci něco bližšího o psychotestech?

Respondent: Obsahovaly početní úkony, odhady, úsudky i praktické úkoly. Například jsem musel do otvorů rychle se otáčejícího válce vhadzovat dřevěné kostky. Otvory měly různý tvar a můj výkon se hodnotil počtem vhozených kostek v časovém limitu. Další technická úloha mne čekala u vodní nádrže s ostrůvkem uprostřed. Pomocí dvou krátkých desek jsem se měl dostat na ostrůvek „suchou nohou“.

Tazatelka: Jak na vás město, tehdy již Gottwaldov, zapůsobilo?

Respondent: Znal jsem již Prahu, ale zde bylo všechno jiné. Moderní město plné zeleně, parků a typických cihlových domků. Zaujal mne mrakodrap, Obchodní dům, Velké kino, samozřejmě internáty a v ulicích trolejbusy.

Tazatelka: Jaký byl systém ubytování mladých mužů?

Respondent: Bydleli jsme v internátech, které firma postavila většinou ve třicátých letech. Systém zůstal stejný jako za Bati, tedy rozdělení na tábory, družiny a světnice. Tábory měly své vychovatele, na světnici nás bydlelo šestnáct. Byl to polovojenský systém, kdo jej nedodržel, byl vychovateli a také kolektivem přiveden k pořádku. Já jsem ten systém předvídal, tak mi to nevadilo. Jak jsem řekl, na světnici nás bylo šestnáct a měli jsme nad sebou vedoucího, tři světnice tvořily družinu, nad kterou bděl vychovatel, tři družiny tvořily tábor, nad kterým bděl také vychovatel. Vše bylo dobře organizované a strukturované.

Tazatelka: Můžete blíže popsat světnici, na které jste bydlel?

Respondent: Ano, měli jsme tam osm kovových postelí ve dvou řadách a s lůžky nad sebou. Postele byly v jedné řadě, z druhé řady bylo okno, mezi postelemi stály židle místo nočního stolku. Šířka světnice byla typicky baťovská - vzdálenost dvou nosných sloupů (6,15m tj. 20 stop, koncepce všech baťovských budov kromě rodinných domků).¹¹¹ Na jedné straně bylo okno, na další vestavěné skříně na oblečení. Skřínky byly necelých 50 cm široké. Nad nimi ještě prostor pro větší věci, dole místo na boty. Jedna část byla vyčleněná pro úklidové a čisticí prostředky. Na přípravu do školy jsme měli učebnu na etáži.

Tazatelka: Ze kterých částí republiky se mladí muži rekrutovali?

Respondent: Vzpomínám si, že hodně chlapců bylo ze Slovenska, ale i z dalších částí republiky. Například náš vedoucí světnice Ladislav Faistaver pocházel z Krkonoš, Jarda Sejkora byl od Chocně, tedy téměř můj krajan, ale dost jich bylo také ze Slováků, od Hodonína až po Zlín. Většinou byli z ne příliš bohatých rodin. Bylo tam i několik Zlíňanů a ti museli být ubytováni na internátě stejně jako my, na víkend však mohli jít domů.

Tazatelka: Jak jste spolu vycházeli?

Respondent: Velmi dobře. Například Jaromír Knesl – Zlíňan, nás ve volných chvílích seznamoval s městem, nebo další z místních, Zdeněk Kalvoda, nás bral na nedaleké Zboženské rybníky, kde jsme se chodili koupat. Později, to už jako studenti průmyslovky,

¹¹¹ Tento typ standardizovaných staveb byl využíván nejen pro tovární, ale i veřejné a správní budovy

jsme mohli chodit i do restaurací jako například na Monako na Myslivnu nebo do Společenského domu. Večer v neděli jsme však museli být zpět na internátě. V tuto dobu také končil výdej večeří v naší jídelně na Obchodním domě v 5. etáži. Protože tam mnoho jídla zůstávalo, mohli jsme si je vzít, což jsme většinou nikdy nevynechali. Dokonce i Zlíňané se tam při nástupu na internát zastavovali.

Tazatelka: Můžete popsat váš učňovský den u firmy?

Respondent: Ráno jsme snídali v Obchodním domě, kde byla v jedné etáži velká společná jídelna. Potom jsme šli buď do práce, nebo do školy. Náš ročník gumařů měl vlastní pracoviště s gumárenským kruhem a šicím úsekem. Výrobní plán byl nižší, (vyráběli jsme gumáky welingtonky) než jaký měli v běžných dílnách. Pohyb dopravníku určovali mistři nebo instruktoři, pokud ke konci směny hrozilo, že nebude splněn plán, dopravník se zrychlil. Po obědě nás čekaly hodiny v odborné škole.

Tazatelka: Jaké obory se studovaly?

Respondent: Byla jich celá řada a mezi těmi hlavními byla nepsaná hierarchie. Na čele byli budoucí strojaři a elektrikáři, následovali pletáři, potom gumaři a ševci. Koželuzi se připravovali v Otrokovicích, kde také bydleli. Vzpomínám si, že když nás v prvních přijímacích dnech ubytovali provizorně ve 4. internátě, byl zde nápis „My jsme ševci, kdo je víc“. To pro mě bylo překvapením, protože já jsem měl být gumařem. Vysvětlili mi, že zde bydleli obuvníci, kteří nám museli uvolnit lůžka. Gumaři se ještě dělili na gumaře při výrobě obuvi, to byli tak trochu ševci a gumaři pneumatikáři. Nejprve jsme bydleli společně na 6. chlapeckém domově, později se ti od pneumatik přestěhovali do vlastního internátu na Třídě 3. května. U pneumatikářů se vyskytovali výraznější osoby hlavně ve sportu. Měli název KEZ - kolektiv Emila Zátopka, byli pak jakousi elitou, především svým zaměřením na sport.

Tazatelka: Byla i v této době vyžadována disciplína jako za existence Bat'ovy firmy?

Respondent: Ano, samozřejmě. Disciplína, dohled a kontrola byly všudypřítomné. Já jsem naštěstí věděl, do čeho jdu. Pocházím z rodiny, kde jsem byl na dodržování pravidel zvyklý. Ráno u východu z internátu kontrolovali vychovatelé zevnějšek a stačilo, aby byl

utržený knoflík nebo špinavé boty a jedinec musel jít zpět. Z internátu se šlo na obchodní dům na jídlo, tak kdo se musel vracet, nestihl třeba snídani, ale do továrny musel přijít včas. Byli i jedinci, kteří tušili, že by kontrolou neprošli tak skákali z okna tělocvičny v přízemí, aby se vyhnuli vychovateli.

Tazatelka: Nevníмали jste jako mladí lidé tento dohled a kontrolu nějak negativně?

Respondent: Ne, ten režim většině z nás nevadil. Na internátě a při společenském životě nás kontrolovali vychovatelé, v dílně sledovali jak kvalitně a rychle pracujeme mistři a instruktoři. Soutěže v pořádku a čistotě byly permanentně. Po našem odchodu z internátu do práce vychovatelé chodili na pokoje a hodnotili čistotu podlahy, ustlané postele, měli jsme dvě deky, ne peřiny a ty musely být srovnány do hranolu v nohách postele. Jednou týdně jsme se střídali při pastování podlahy. Byly zde i uklízečky ale ty uklízely jen společné prostory. Pokud přišel někdo po večerce, byl ihned na vrátnici zapsán a na druhý den proběhlo hlášení vychovateli. Návštěvy například na ženských internátech, které byly přes park, nebyly dovoleny. Při tolika mladých lidech ve městě bylo dodržování pravidel důležité.

Tazatelka: Byla ještě ve firmě Baťovská hesla, jak je známe ze starých fotografií?

Respondent: Pamatuji si hesla vyvedená téměř metrovým černými písmeny na bílé zdi kolem areálu. Ale kdy se tyto nápisy začaly měnit na „budovatelské“ jsem nesledoval.

Tazatelka: Měly tyto zhmotnělé myšlenky dle Vás vliv na výkon nebo chování pracovníků?

Respondent: Jak to bylo u dospělých zaměstnanců, nemohu posoudit. My učni jsme byli motivováni hodnocením v dílně a u vychovatelů. Vzpomínám si, že o tom jak si vedeme, byli informováni i rodiče.

Tazatelka: Jaký to byl pocit učit se a pracovat u firmy?

Respondent: Byl jsem na to hrdý a věřil, že jsem si vybral správně. Můj ročník byl jedním z posledních, který nosil uniformy. Na levém rukávě jsme však už měli nášivku Svit. Firma nás učně vybavila i dalších ošacením, samozřejmě také obuví. O tom jsme měli

záznamy v kartotéce, doplnění šatníku povoloval vychovatel. Jako kapesné jsme dostávali týdně necelých padesát korun ve staré měně. Díky zaopatření, které nám firma v té době poskytovala, nám to většinou stačilo. Také proto, že naše nároky byly tenkrát jiné, než mají mladí lidé nyní.

Tazatelka: Takže uniformy zůstaly?

Respondent: Ano i my jsme nosili uniformy. Sloužily spíše jako společenský oblek, byly hnědé a baret červený. Na rukávech jsme měli, stejně jako dříve baťovci, našité stužky podle toho, který jsme byli ročník. Velitel měl nad emblémem ještě stříbrnou pásku navíc. Za Baťu byly uniformy jiné, modré sako, šedé kalhoty a brigadýrky. Když jsem nastoupil jako učeň, tak vyšší ročníky ještě tyto uniformy nosily, vyfasovaly se naposledy někdy začátkem roku 1948. Nikomu to nevadilo a prostě v nich již dochodili. Tím, že měli ještě baťovské uniformy se odlišovali, bylo vidět, že to jsou již mazáci. Nás již přestali oslovovat mladý muži, mladá ženo a byli jsme prostě učni.

Tazatelka: Můžete říci něco bližšího o SPH systému (systém podnikového hospodaření) v nastupujícím podniku Svit?

Respondent: Jednalo se o systém „socialistického podnikového hospodaření“, který vycházel z dřívějších zásad baťovského hospodaření podniku, jen dostal jiné označení. Později byl vyhodnocen jako politicky nevyhovující a přejmenoval se na chozrasčot.

Tazatelka: Jak jste vnímal z politického hlediska tyto zlomové roky?

Respondent: Politické věci se nás jako mladých učňů příliš nedotýkaly, ani vychovatelé nereagovali nějak na nové nastupující situaci, soustředili jsme se hlavně na práci. Vím však i z vyprávění starších, že v této době hodně skalních baťovců muselo opustit nastupující firmu Svit. Dodnes jsou mezi námi svědkové, kteří viděli, jak byli bývalí ředitelé vyváděni až za bránu. Vedoucí na nižších postech měli na starosti úsek nebo dílnu, ti většinou zůstali a více či méně se novým podmínkám přizpůsobili. Záleželo na každém, jak se k tomu postavil. Ale jak jsem řekl, přechod byl pozvolný.

Tazatelka: Jaké bylo kulturní a sportovní vyžití mladých lidí v této době?

Respondent: Hlavní sportoviště bylo na stadionu u elektrárny, tam byla atletická dráha, fotbalové hřiště, tenisové kurty, běhal tam také Emil Zátopek. Dále zde bylo Velké kino, tam se nepromítaly jen filmy, například zde probíhaly boxerské zápasy, závody cyklistů na válcích, nad kterými byl velký ciferník s ukazatelem rychlosti. Velké akce se odehrávaly zde, protože divadlo nestačilo kapacitně. Na internátě již vznikaly svazácké pěvecké soubory, kde se začaly zpívat písně o Stalinovi, nebylo jasně ještě nic řečeno, ale toto podhoubí budoucího směru se již začalo projevovat.

Já jsem se zajímal o letectví a schůzky leteckého kroužku jsme měli na hotelu Moskva v prvním patře. Letectví bylo stejně jako za Bati preferované a já jsem měl k letectví vztah, protože můj otec byl v Ústí nad Orlicí v aeroklubu. Také za Bati byl projekt 1000 pilotů republiky, na který Tomáš Baťa a Baťovi mladí muži přispěli.

Tazatelka: Kdy jste poprvé zaregistroval Otrokovice? Jak na Vás zapůsobily?

Respondent: V Otrokovicích jsem byl poprvé, když mi bylo 19 let, během školení účetních na Společenském domě. Předtím jen na leteckém dnu na letišti, neměl důvod jsem sem jezdit. Proti Zlínu to byl opravdu veliký rozdíl, jednotlivým prvkem byly jen červené domky a výrobní budovy. Baťovské stavby krátce po válce byly pořád funkční, plavební komory a tak dále, jen lodě již po nich nejezdily. Společenský dům - Karfíkova funkcionalistická stavba se mi moc líbil. Byl promyšlený a moderní. V té době jezdily po Otrokovicích často ještě koňské povozy, ale on již viděl do budoucnosti a nechal vybudovat krásné velké dodnes fungující parkoviště již v roce 1936. Otrokovice na rozdíl od Zlína byla vesnice, kromě Společenského domu tu byly jen obchodní dům, továrna a kolonie baťovských domků. Byly zde umístěny Baťovy pomocné závody, hlavně koželužny, kde byla práce náročná, těžká a také pracovní prostředí nebylo nejlepší.

Tazatelka: Jak se Váš život odvíjel dále?

Respondent: Po ukončení vojenské služby jsem zůstal ve Zlíně a pracoval ve funkci gumárenského mistra, později jako redaktor v okresních novinách. Kvůli angažovanosti v obrodném procesu v roce 1968 a také proto, že jsem podepsal 2000 slov a nesouhlasil se vstupem vojsk, jsem musel z této pozice v listopadu 1970 odejít.

Nastoupil jsem do tehdejšího národního podniku Rudý Říjen v Otrokovicích na své původní pracovní zařazení jako gumař. Nesměl jsem pracovat ani na pozici mistra, přestože jsem měl s vedením lidí zkušenosti. V roce 1971 jsem se přestěhoval i s rodinou do Otrokovic, žiji zde již tedy více než 40 let. Nebyl jsem sám, kdo byl tímto způsobem persekvován za činnost v roce 1968, takových nás bylo v podniku několik desítek. Ještě ani v roce 1986 jsem nesměl z politických důvodů pracovat jako redaktor firemních novin, nastoupil jsem ale do laboratoře mechanických zkoušek, kvůli zdravotním důvodům.

Tazatelka: Revoluce ale tuto situaci určitě změnila, já jsem po svém nástupu do firmy v roce 1994 již měla Vaše jméno spojeno s firemními novinami Barumu Continental.

Respondent: Ano, v roce 1991 mně tehdejší ředitel Pavel Pravec nabídl, abych se vrátil k novinářině, konkrétně do redakce firemních novin. Jako redaktor jsem měl na starosti výrobu a později i rozsáhlý obchodní úsek. To mi umožnilo poznávat naše obchodníky a pneuservisy prakticky v celé republice a dostat se do povědomí mnoha lidí.

Tazatelka: Můžete říci, kdy a při jaké příležitosti jste se s Tomášem Baťou juniorem setkal?

Respondent: Poprvé to bylo hned po revoluci ve Zlíně, kam přijel společně s tehdejším místopředsedou vlády Valtrem Komárkem. Blíže jsem ho poznal zásluhou již zesnulého ředitele Barumu Continental, pana Pavla Pravce. Ten s ním byl po roce 1989 v úzkém kontaktu a baťovské formy řízení začal uplatňovat v praxi. Nemyslím tím jenom vnější prvky. Například se nebál poslat ředitele divizí do Japonska, aby se tam učili novým způsobům práce. Jistě znáte „kaizen“. (Každý nově příchozí pracovník je s tímto způsobem práce, který je založen na šetření s časem, racionalitě a efektivitě seznámen ještě před nástupem do provozu a skládá písemné zkoušky.)¹¹² Vzpomínám si, že na popud „Tomíka“ obnovil pan Pravec na Zlínsku i Rotary klub. Barum, později Continental, navštívil Tomáš Baťa junior ještě několikrát, jednou přijel do Zlína dokonce v uniformě plukovníka kanadské armády. Pokud šlo o pracovní stránku věci, bylo vidět, že je to manažerský odborník a má za sebou desetiletí ve vedoucích funkcích. Byl schopen a také ochoten dávat rady a doporučení. Nešlo však jen o pracovní setkání. S „Tomíkem“ jsem se setkával i při společenských událostech a nabídl mi i tykání. K našemu setkávání docházelo většinou ve

¹¹² Jako pracovník této firmy jsem tímto procesem také prošla, proto jen zde blíže popisuji

vile Tomáše Bati ve Zlíně, také při jeho životních jubileích. Jednou jej dokonce oblékli známí do valašského kroje.

Tazatelka: Navštěvuje v současnosti někdo z Baťových potomků Otrokovice, nebo konkrétněji firmu Continental?

Respondent: Rodina Tomáše Bati navštěvuje Česko pravidelně, hlavně při prvomájových oslavách. Přijíždí vdova po Tomáši Baťovi paní Soňa a také její dcery. Měl jsem možnost setkat se i s jejím synem Thomasem Batou, který nyní stojí v čele jejich rozsáhlé firmy a také s vnukem, opět Thomas, zastupujícím firmu v Chile. Nikdo z nich však v Otrokovicích už řadu let nebyl. A co říci na závěr? Rozhovor s paní Hanou Malotovou mi umožnil vrátit se ve vzpomínkách o více než půl století zpět. Znovu si vybavit (a mnohdy ne lehce), děje a události, někdy i zapomenutá jména, výhry a prohry, postoje vlastní i jiných lidí. A také ten baťovský duch, který na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století stále ještě vládl v učňovských dílnách a v internátech. Tam jsme se my mladí, kteří se poprvé vydali do světa, učili pracovitosti, kázni, odpovědnosti za sebe i za druhé, smyslu pro kolektiv. Tedy vlastnostem, které jsem pak nejednou uplatnil v dalším životě.

3.2.3. Rozhovor s paní Hanou Vlachynskou

Rozhovor s paní Hanou Vlachynskou vznikl takříkajíc šťastnou náhodou. Po dokončení prvních dvou rozhovorů jsem stále měla pocit určité nedokončenosti a neucelenosti empirické části. Vydala jsem se tedy na Baťov s úmyslem najít v domově pro seniory co možná nejstaršího respondenta, který by k mé práci přispěl svou výpovědí. V parku před domem Senior (nová stavba s baťovskou tváří z cihel a skla) jsem potkala svou budoucí respondentku, kterou osobně znám již delší dobu. Seděla na lavičce se svým manželem a její děti běhaly kolem sochy Tomáše Bati. Na dotaz co je u nich nového mi sdělila, že měli možnost stěhování do velkého a krásného domu v Halenkovicích¹¹³, ale jsou prý „milovníci Baťova“, takže nabídku odmítli. Po chvíli rozhovoru jsme se rozloučily, protože ještě musela nakoupit a dojít k lékaři, ale jak sama řekla, vše lze

¹¹³ Halenkovice jsou vesnice zhruba 3 km od Otrokovic s mnoha krásnými výstavnými domy, položená na kopci nad Otrokovicemi

stihnout, protože obchody i zdravotní středisko jsou jen pět minut pěšky, což je výhoda. Pochopila jsem, že pro mou práci není nutné najít co nejstaršího baťovce, ale třeba právě tuto mladou ženu s rodinou, jejíž pohled na problematiku bude ideálním završením této části práce. Rozhovor byl pořízen v mém bytě, kde mě paní Hana navštívila.

Tazatelka: Dobrý den, můžeš se v krátkosti představit?

Respondentka: Dobrý den, jmenuji se Hana Vlachynská. Narodila jsem se ve Zlíně, bydlela jsem tam dlouho na Lesní čtvrti, což je taky baťovská čtvrť, nyní žiji v Otrokovicích, ve čtvrti Baťov, jsem vdaná, mám čtyři děti a je mi 40 let.

Tazatelka: Kde jsi vyrostla? Můžeš toto prostředí Lesní čtvrti ve Zlíně více přiblížit a charakterizovat?

Respondentka: Z této čtvrti pocházela již moje maminka, která se zde přistěhovala v dětství ve svých čtyřech letech. Potom zde zůstala bydlet jako vdaná ze začátku i s babičkou a dědečkem dohromady, což se potom muselo změnit. Poté se bratr odstěhoval, dědeček umřel. Babička se nakonec také přestěhovala do vlastního bytu.

Tazatelka: Jaké je bydlení v baťovském domku? Máš vzpomínky z dětství na toto prostředí?

Respondentka: Velice příjemné, čtvrť je nedaleko centra města, pěšky tam dojdeš za 15 minut, okrajová pět minut u lesa, proto Lesní. Domky jsou sice malé, ale my jsme bydleli v půldomku, což znamená, že jsme měli domek napůl se sousedy. Bylo to ale velice příjemné bydlení. Měli jsme svoji zahrádku, kterou jsme hojně využívali a hned jak se oteplilo, tak veškeré domácí práce se přesunuly sem na zápraží. I příprava oběda, škrabání brambor. Často jsme trávili čas se sousedy společně, kamarádili jsme se, rodiny se znaly a pomáhali jsme si. Prostě velice příjemné prostředí plné zeleně, v přátelském duchu. Samozřejmě, každý soused má své povahové zvláštnosti, ale lidé se vzájemně respektovali.

Tazatelka: Víím, že po provdání jsi se odstěhovala do Otrokovic, potom zpět do Zlína a na obou místech jsi bydlela v panelovém domě. Jaký byl přechod z baťovského domku do jiného typu bydlení? Co tě tady překvapilo příjemně, nepříjemně?

Respondentka: Nejprve jsem bydlela na sídlišti Trávníky v Otrokovicích, to bylo ve dvaceti letech a tam mi ten přechod nepřišel až tak šílený. Sídliště Trávníky je posazené hodně v zeleni, navíc jsme bydleli ve čtyřpatrovém domě a bylo to tam stejné, že jsme se setkávali se sousedy venku na lavičce a popíjeli kávu. Na druhou stranu je to už více anonymní, ale i tak nemá člověk to soukromí, nemá tu zahrádku, i když malinká tak hodně znamená. Po pěti letech jsme se stěhovali na Jižní svahy do Zlína, protože v Otrokovicích jsme měli jen dvoupokojový byt. Sídliště Jižní svahy je panelové sídliště bez zeleně, betonové, vysoké domy, anonymita. Je tu ale slyšet každý šelest, stupačkou je možné poslouchat celé rozhovory, což bylo i zde. Na Trávníkách to bylo taky, ale protože jsme se kamarádili a znali se sousedy, nebylo to zas tak hrozné jako na Jižních svazích. Taky jsem si všimla, že vychovávat děti v tomto prostředí je těžké. Já jsem měla zkušenost z dětství, my jsme měli vyžití venku, byli jsme party kamarádů a přitom jsme byli pohromadě s rodiči. V anonymním prostředí je těžké dávat dětem správné podněty, aby z nich vyrostli správní lidé. Na sídlišti je sice pískoviště, ale v létě, když je 30°C, všude beton, bez zeleně, tak je to jako rozpálená horká plotna, v horkém počasí jsme vyjížděli mimo. Jezdili jsme k babičce na Lesní čtvrť do půldomku, kde si děti hrály. Není se co divit, že děti v pubertě na Jižních svazích, když jsem jela s kočárkem, po nás i házeli kameny, jinou lepší zábavu si nenašli, anonymita, nezájem sousedů, zde nemůže vyrůst zdravý člověk.

Tazatelka: Po této zkušenosti ses přestěhovala zpět do Otrokovic, do baťovské čtvrti, bylo to záměrné?

Respondentka: Zezačátku to nebylo záměrné, jediné co jsem si ujasnila, bylo, že bych se chtěla vrátit k tomu, co jsem zažila v dětství. Nechtěla jsem, aby moje děti vyrůstaly v takovém otřesném panelovém prostředí. Nejdříve jsme chtěli stavět dům, ale později protože v 97. roce zde byly záplavy, tak spousta lidí, kteří neměli na opravu domku, se jej rozhodla prodat. Když jsem zjistila, že taky jde koupit dokonce jednodomek ve čtvrti Baťov, tak jsem zajásala. Vzpomněla jsem si na moje dětství. Taky tady bydlí i moje teta, kterou jsme v dětství navštěvovali, takže jsem zdejší prostředí znala. Připomínalo mi Lesní čtvrť ve Zlíně, na kterou jsem zvyklá.

Tazatelka: V jakém stavu jste dům koupili?

Respondentka: Domek byl zdevastovaný, již před záplavami sedm let neobývaný a po záplavách tři roky neopravený. Čekala nás totální rekonstrukce, střechy, rozvody, kanalizace, výměna oken. Takže jsme si domek uzpůsobili k obrazu svému

Tazatelka: Bylo jedním z faktorů tvého rozhodnutí, že to byla čtvrt plná zeleně, jakou jsi znala z dětství? Výhled z okna ne na panelové domy, ale zeleň pozvolně přecházející do volné krajiny?

Respondentka: To hrálo roli jednoznačně. Bylo to tu podobné Zlínu. Dobrá dostupnost do města, fungující MHD, všude se dostaneš i pěšky, je tu blízko příroda a vyžití. Bydlíme blízko koupaliště a tenisových kurtů.

Tazatelka: Na tvém bydlení mě překvapilo, že se jedná o jednodomek. Vím, že Baťa stavěl hodně čtvrtdomky, půldomky, ale jednodomek je i na Otrokovice rarita. Můžeš mi tento typ přiblížit?

Respondentka: Baťa stavěl až 70 typů různých domků, to vím i ve Zlína. Čtvrtdomky pro dělníky, půldomky pro úředníky nebo prodavače z jeho obchodů. Jednodomek byl určen pro učitele. Protože v podstatě ve vedlejší ulici je škola, gymnázium, takže ten domek byl původně určený pro učitele.

Tazatelka: Jaké typy sousedských vztahů vznikly v této čtvrti po záplavách? Dříve zde byli starousedlíci, sousedský život, nadstandardní vztahy, lidé se znali i z pracovního prostředí. Nyní je zde mnoho nových tváří. Jsou tyto vztahy srovnatelné s tím, co bylo dřív?

Respondentka: Myslím si, že je to velice podobné. Lidé jsou hodně svázaní, už to sice není Baťův podnik, ale Barum zaměstnává hodně lidí a to je taky spojuje. Takže se poznávají, setkávají a seznamují, jedni přátelé seznamují druhé přátele, takže ty přátelské vztahy se navazují a fungují, to zůstalo. Chodíme spolu grilovat, jeden den u jednoho, druhý den u druhého. Společně chodíme na procházky na Žlutavy¹¹⁴, společně plavat na koupaliště, šterkoviště, chlapi chodí hrát i tenis a fotbal to je velmi spojuje. S našimi

¹¹⁴ Žlutava je vesnice nad Baťovem, vzdálená asi 2 km.

nejbližšími sousedy, žádné zásadní problémy neřešíme, neznamená to, že když s nimi vždy nesouhlasím nebo mají individuální životy je to problém, respektujeme se. Když je potřeba, sousedé si pomůžou, takže ta vzájemnost přetrvává dodnes.

Tazatelka: Lze říct, že toto prostředí, ve kterém nyní žiješ, má dobrý vliv na výchovu dětí a formuje osobnost? Že jedinec odsud nevyroste v solitér, který není schopný vyjít s jinými lidmi?

Respondentka: Rozhodně, to byl také jeden z velmi důležitých důvodů, proč jsem se pro toto bydlení rozhodla a k tomuto typu bydlení se chtěla vrátit. Jak jsem již předeslala, jsem naprosto přesvědčena, že bydlení v panelovém domě je nevyhovující pro rodiny s dětmi. Vede právě k těmto problémům, že vyrůstají osamocení jedinci a tady je to opravdu úplně jiné. Na ty děti je svým způsobem dohled, i od sousedů se dozvím, co děti dělaly nebo nedělaly. Většinou ale mají tendenci trávit čas s námi, neodtrhávají se od rodičů, domluví se několik sousedů a jdeme i s dětmi na procházku na Žlutavu, nebo spolu plavat. Aktivitu děláme dohromady. Když potkáme něčí dítě a zdá se nám, že dělá něco nesprávného, tak ty rodiče informujeme, takže ty děti jsou pod dohledem a jsou si toho vědomé, ale jsou zde spokojené. Určitě jsou rády, že tu mají takové vyžití a jsou semknuté. Cítí se být součástí toho společenství.

Tazatelka: Mají podle tebe Otrokovice svůj genius loci? Je tu něco víc, než jen funkcionalistické budovy? Když jsem mluvila se staršími osobami, tak ten pocit měli a vyzdvihovali přátelství a spolupráci. Je tady ten duch baťovského místa ještě znát?

Respondentka: Když se zamyslím, tak musím uznat, že doopravdy je. Když se staví satelity, taky vznikají společenství, ale je to takové umělé. Přece jenom ty lidi tady za baťovské éry sdružovalo více, měli společnou práci, děti se znaly, byly to hlubší vztahy. Přátelství se tady mnohdy navazuje od mateřské školy. Navíc Baťa opravdu chtěl, aby jeho lidé mohli relaxovat v příjemném prostředí zeleně, aby měli sílu na další práci. Ti, co tady žijí v baťovských domcích, tak to oceňují. Přestože domky, co se týká velikosti, sice už nevyhovují dnešním standardům a lidé si je musí opravovat dle doby, tak si cení bydlení v těchto domcích, protože se tu cítí dobře.

Tazatelka: Tímto se dostáváme k další otázce. Po povodních nastalo plošné opravování domků, to je pochopitelné, ale baťovská čtvrť ztratila vzhled a jednotnou architekturu tím, že si každý opravil domek podle sebe. Někdo tento postup napadá, jiný považuje tento krok za správný.

Respondentka: Po záplavách byli lidé pyšní na Baťu, protože stavěl tyto domky na krátkou dobu a chtěl je později přestavět. Přežily však mnohem delší dobu, a i jako celé Otrokovice, tři týdny záplav, tři týdny stání ve vodě. Což nevím, jestli by každá stavba dokázala přežít. Lidé si vzpomínali na Baťu s velkou úctou k tomu, co vybudoval, protože domy přežily povodně. Sice byly nutné opravy a tady to narazilo, protože už nebylo možné prostě nechat jen cihly. Nevyhovuje to tepelným normám, takže je nutné zateplovat. Památkáři ve Zlíně nutí všechny opravovat ve stejném stylu. Vzhledem k tomu, že tu byla velká tragedie a lidi přišli o všechno, tady město přistoupilo k tomu, že nechalo lidi opravit domky dle jejich možností. Je na každém, jak citlivě kdo přistupuje k architektuře. Když lidi neměli na cihlové zdi, snažili se alespoň cihlovou omítkou to nahradit jako imitaci. My osobně, jsme kombinovali cihlu s omítkou, abychom pozvedli to, co architekti v Otrokovicích zamýšleli a zůstali věrní odkazu, protože se nám tento typ domku líbí.

Tazatelka: Můžeš srovnat Otrokovice a Zlín? Víím, že každé srovnání pokulhává. Zlín je ucelený architektonicky, kdežto v Otrokovicích je jedna baťovská čtvrť. Ve Zlíně jsem vždy cítila patriotismus a hrdost, je možné určité srovnání v této oblasti?

Respondentka: Také jsem patriot a hlásím se k tomu. Líbí se mi zeleň, široké ulice, u nás v rodině je baťovský odkaz podporovaný a já se snažím to také předávat, velmi oceňuji, co zde Baťa vybudoval. Cítím se jako jeho potomek, přestože jsme nebyli rodina. Lidé ale cítí, že byli součástí něčeho většího, Zlín je velmi příjemné místo na bydlení. Oproti tomu Otrokovice jsou více průmyslové. Mají tři části Kvítkovice, to je část, kde byla stará zástavba, nyní je pěkná, opravená, a myslím, jsou zde nové domy a že se zde také dobře bydlí. Další část vznikla v komunistické éře výrazně panelová, sídliště Trávníky je mnohem příjemnější díky zeleni, než sídliště Střed, které je hodně panelové a více mi připomíná sídliště Jižní svahy ve Zlíně. Potom přejedeme přes starou zchátralou baťovskou průmyslovou zónu, kde je velmi znát zub času. Bohužel ji převzali zčásti soukromí majitelé, a je na každé firmě jak s tímto majetkem nakládá. Přes toto se přejede na překvapivě pěkný Baťov a všichni návštěvníci, kteří přijíždějí, jsou příjemně překvapeni, že je zde taková příjemná zahradní čtvrť.

Tazatelka: Navštěvovaly tvoje dcery školy na Baťově? Je zde základní škola, gymnázium, dříve i koželužská škola, školka, tedy celý komplex postavený bratry Baťovými.

Respondentka: My bydlíme na ideálním místě. Protože máme školku hned vedle domu, školu 5 minut od domu, školku navštěvovaly, Mánesovu školu taky, gymnázium ne, ale spousta dětí tady ano. Na koželužskou školu chodil můj manžel.

Tazatelka: Zdá se, že na tak malou čtvrť měl Baťa vše promyšleno, kvalitní vzdělání, obchody, školy od mateřinky až po střední vzdělání, práci v jenom místě.

Respondentka: Ano toto je zde výhoda, vše je po ruce. Velmi dostupné i pěší chůzí. To na tom bydlení velmi oceňujeme, vlastně máme vše v dosahu vše, co potřebujeme, nemusí se nikam jezdit.

Tazatelka: Každý, kdo zde bydlí, zaregistroval, že se v této lokalitě staví nové obchodní centrum. Jsou zde i další nové stavby jako dům Senior a jejich architektonickou tvář je baťovský styl. Cihly, sklo, funkcionalismus. Vidíš v tom určité historické vědomí Otrokovic? Že se máme k čemu vracet a z čeho čerpat?

Respondentka: Ano mně se to velice líbí a jsem toho zastáncem. I ve Zlíně, když se něco staví, snaží se navazovat na tuto architekturu. Myslím si, že i Otrokovicím toto moc sluší a mělo by se v tom pokračovat.

Tazatelka: Několik let zpět se dotvářelo v Otrokovicích náměstí. Opět byla vybrána stavba v baťovském duchu. Do panelového sídliště ale zapadla výborně. Dá se říct, že je to architektura do jakéhokoliv prostředí?

Respondentka: Je to úžasná, nadčasová městská, zástavba, souhlasím s tím. Líbí se mi.

Tazatelka: Jsme obě z Otrokovic, není nám lhostejná budoucnost tohoto místa. Je dle tvého názoru rozvoj, který Baťa započal, udržitelný ekonomicky, sociálně i po stránce životního prostředí?

Respondentka: Myslím, že ano a zastupitelé se snaží pokračovat v tomto odkazu. Rekonstruoval se třeba Baťův kanál, ten má velký ohlas u všech, za teplého počasí se hodně využívá, člověk se může dostat z Otrokovic až do Strážnice.

Tazatelka: Jak vnímáš v Otrokovicích dopravu? Každý, kdo cestuje po Moravě, musí projet Otrokovicemi, jsme dopravní uzel.

Respondentka: Vnímám to tak, ale lidé na sídlišti Střed, tak pro ty je to hodně nepříjemné. Jsem zastánce obchvatu, je zde velký průmyslový podnik Barum, takže se město se nevyhne zácpám a přetížení. Zlín je velmi svázaný MHD s Otrokovicemi, což je dobře, protože jako zlínský patriot zde mám stále přístup. Jsou to dva svázané organismy.

Tazatelka: Kde chceš vidět Otrokovice za deset let, aby se naplnily vize bratrů Baťových o ideálním průmyslovém městě v zeleni?

Respondentka: Byla bych ráda, kdyby se pokračovalo velmi citlivě v rekonstrukcích, kdyby se našli investoři, kteří by vrátili původní tvář Společenskému domu.¹¹⁵ Tím že se dostal do rukou soukromníků z Prahy, kteří nemají cit k tomuto odkazu, došlo k necitlivým opravám a zásahům na této budově. Město nemá tady možnost to ovlivnit. Byla chyba, že v porevoluční euforii to pustili a nyní nemají prostředky, jak ovlivňovat, aby se udržel Baťův odkaz, aby tato významná stavba byla důstojnou budovou, ne jako dnes spousta heren, spousta vietnamských obchodů a velmi necitlivě zde bylo zasaženo. Stejný případ obchodní dům, opět pražský majitel, myslím, že toto je na škodu. Toto nejsou lidé, kteří by byli věrni tomu odkazu a které by to trápilo. Berou to jako budovu, ale zdejší lidé jsou na toto pyšní, ale chátrání těchto budova a necitlivé zásahy do architektury netěší žádného z obyvatel. Kdyby bylo možné to nějakým způsobem zlepšit. A pokračovat v rekonstrukci průmyslové zóny, kdyby se našlo nějaké využití chátrajících továrních budov a život na Baťově pokračoval v tomto duchu.

¹¹⁵ Společenský dům, jedna z nejlepších staveb arch. Karfika vůbec, je kulturní památkou, v poslední době v katastrofálním technickém stavu, po necitlivých úpravách.

3.2.4. Hodnocení rozhovorů

Požizování rozhovorů patřilo k jedné z nejdůležitějších a pro mě osobně nejzajímavějších částí mé diplomové práce. Čas strávený se svými respondenty považuji za oboustranně přínosný. Rozhovor s panem Tichým vznikl v průběhu šesti měsíců, kdy jsem za ním docházela. Vždy při ukončení jedné části jsme se domluvili, jak bude strukturováno další dotazování, aby si můj respondent mohl osvěžit vzpomínky. Také byl velmi ochoten poskytnout fotografický materiál a jiné podklady. Respondent vypovídal velmi spontánně, nebál se říci svůj názor, nebo jmenovat osoby, kterých se zážitky týkaly. Vzhledem k tomu, že se dodnes zajímá o své bývalé spolupracovníky a historii Otrokovic obecně, byly informace jím poskytnuté velmi zajímavé a autentické.

Druhý z respondentů pan Halberštát byl pro mou práci přínosem z toho důvodu, že jeho vyprávění postihuje dobu na přelomu let 1948/1949 a dále. Jedná se o zlomové roky, kdy se Baťovy myšlenky a životní způsob začaly pozvolna ztrácet z běžné každodennosti lidí. Nastupující nová vládnoucí třída viděla v Baťově způsobu výchovy sebevědomých lidí hrozbu pro svou politiku. Respondent také mohl podat svědectví o nastupujícím ekonomickém systému, který z batismu vycházel a byl použit pro svou propracovanost pod jiným názvem. Pochopila jsem, že lidé, přestože tušili velké změny, si jejich dosahu pro budoucnost mnohdy nebyli vědomi. Právě skončila jedna z nejhorších válečných událostí na světě a v kontextu této katastrofy si neuvědomili, že se schyluje ke čtyřicetileté vládě demagogie a strachu.

Poslední respondentka, paní Hana Vlachynská byla pro mou práci významná nejen tím, že reflektuje téma pohledem ženy a matky, ale rovněž proto, že se jedná o jinou věkovou kategorii. Na rozdíl od předchozích dvou vypovídajících nedisponovala sice očitým svědectvím historických událostí, ale na mé téma odpovídala z pohledu člověka, který od mládí bydlí v baťovském domě, vnímá architekturu, strukturu sousedských vztahů, zajímá se o Zlín i Otrokovice a sama analyzuje a promýšlí možnosti do budoucna. Doufám, že se mi v rozhovorech podařilo položit a získat odpověď na široké spektrum dotazů, relevantních pro mou práci a vypovídající o vlivu, nejen ekonomickém, jaký Baťové na Otrokovice měli a stále mají.

3.3. Narace

Při hledání základní, generické definice vyprávění můžeme začít už u Aristotela, který ve své Poetice, byť se v ní věnuje povaze řeckého básnického umění, zejména tragédii, a nikoli vyprávění obecně, chápe vyprávění jako reprezentaci řady po sobě jdoucích událostí.¹¹⁶

Do kategorie zkoumání, zvláště u takového tématu, jakým je vliv vizionářů jménem Baťa na město a lidi v něm, patří dle mého názoru i nehmotné dokumenty, jakými jsou narace. Zvláště po druhé světové válce získala tato forma sdělování v sociologii tradici, která jak vysvětluje Hájek ve své stati: *Ustavila vyprávění a jejich výzkum jako legitimní součást sociologického bádání. V důsledku sociálně - vědního obratu k jazyku a řeči (a k vyprávění jako jedné z forem jazykové interakce) tato tradice zmohutněla, ale zároveň se rozrůžnila do mnoha směrů, které prakticky spojuje jen široký pojem vyprávění.¹¹⁷* Tato část práce pro mě byla jedna z nejzajímavějších, protože se mě osobně dotýkala, evokovala vzpomínky na dětství a připomínala plynutí času, jak popisuje Šubrt: *Každodenní lidský život nám dnes a denně přináší množství důkazů o nezadržitelném a nezvratném běhu času, v němž mnohé (nové) přichází, ale také (mnohdy navždy) odchází. Všeobecnou proměnlivost světa vyjádřil Hérakleitos z Efesu v památné tezi panta rhei¹¹⁸.* Relevantnost vyprávění a faktů, o nichž mi prarodiče hovořili, jsem si ověřovala ve státním archivu na Klečůvce. Zde je uložen jak archiv města Otrokovice, tak archiv sociálního oddělení firmy Baťa.

Mnoho z toho, co jsem ve svém vyprávění zaznamenala, jsem osobně od prarodičů vyslechla, mnoho informací bylo poskytnuto užší rodinou, jako jsou tety, strýcové i jejich přátelé. Všechny zúčastněné jsem nejprve poprosila, zda by mohli zaktivovat vzpomínky prostřednictvím starých rodinných fotografií a vysvětlila jsem jim, které informace jsou pro mě relevantní. Poté došlo i na osobní setkání. Vyprávění jsem skládala ze střípků vzpomínek svých i svých příbuzných. Poprosila jsem také pana Mgr. Marka PhD, ze Státního okresního archivu na Klečůvce, zda by mi mohl poskytnout osobní kartu mé babičky Františky. Přestože hledání věnoval mnoho času, nepodařilo se dokumenty

¹¹⁶ Hájek, M., M. Havlík a J. Někvapil. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. *Sociologický časopis* [online]. 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21a841b0adf50c1e86b62b6e947146f12f71e727_Narativni%20analyza%202012-2.pdf . Staženo 20.4.2013

¹¹⁷ Hájek, M., M. Havlík a J. Někvapil. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. *Sociologický časopis* [online]. 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21a841b0adf50c1e86b62b6e947146f12f71e727_Narativni%20analyza%202012-2.pdf Staženo 20.4.2013

¹¹⁸ Horský, J. - Such, J. – Šubrt, J.: *Čas a narace*. In: *Narace a živá realita*, 2012, str. 30

dohledat, což bylo pro mě velké zklamání. Část archivu byla v minulosti skartovaná, neboť doba, po kterou se běžně takový materiál uchovává je 40 let. Podle popisu práce, kterou má babička vykonávala a kterou mi přesně popsala má teta, je možnost, že informace o ní dohledám v pracovních výkazech firmy za jednotlivá oddělení, což hodlám v budoucnu učinit. Já osobně v této části vystupuji v roli vypravěče.

3.3.1. Vzpomínky mé babičky Marie Lacigové (1905-1986) na budování města Otrokovic

Při hledání informací o budování města Otrokovic jsem nemohla pominout vzpomínky své babičky Marie Lacigové, která se narodila v roce 1905 v Kvítkovicích, v rodině ševce. Bylo pro mě velkým štěstím, že jsem měla možnost vyrůstat vedle ní celé své dětství, neboť pro mě byla velmi důležitou osobou. Otrokovice a Kvítkovice jsou dnes jedno město, které oficiálně vzniklo v roce 1964, tendence k připojení obou obcí však byly již za Bati, protože se jedná o velmi blízká místa.

U babičky jsem často trávila prázdniny a v neděli jsme k ní chodili pravidelně každé odpoledne. V paměti z dětství mi utkvěla příhoda, jak nás vnuky vedla z návštěvy v Kvítkovicích, zpět na sídliště Trávníky do Otrokovic. Zastavili jsme se na malé vyvýšenině, ze které je celé město velmi dobře viditelné a řekla: „*Děcka, tady dřív nebylo vůbec nic, enom bahno, než přišel Baťa, každý rok se tu rozléla Dřevnica a my sme sem chodili pro ryby, bylo jich tu tolik, že se házely prasatom. Cesta tu nevěděla a do Zlína se chodilo pěšky po staréj malenovskéj cestě kolem hradu*“. Když již byla stará, navštěvovala jsem ji každý týden a přestože se snažila být maximálně soběstačná, pomáhala jsem s mytím okem a úklidem. O starých časech vyprávěla často a ráda, proto jsem mnoho informací načerpala právě od ní. Také jsem poprosila svou matku o další vzpomínky, které jsou k mé práci relevantní.

Rodná obec mé babičky Marie Korvasové, později provdaná Lacigové z Kvítkovic, patřila národopisně již ke Slovácku a pod napajedelskou farnost, na rozdíl od Otrokovic, které se hlásily k národopisné oblasti Hané. V rodné vsi absolvovala 5 tříd obecné školy, což bylo veškeré její vzdělání. Dodnes si pamatuji, že až do své smrti měla schovány školní sešity ve tvrdých černých deskách, stažené stužkou, uložené v zásuvce kredence. Měšťanská škola v Otrokovících ani Kvítkovicích v té době nebyla, tak zůstala doma v hospodářství a v zimě se chodila učit k řádovým sestřím do blízkých Malenovic vyšívát a šít. Baťov si pamatovala ještě jako močál, který prodala firmě Baťa hraběnka Baltacciová

z Napajedel:., *Bahno a hromada komárů, to by nikdo jiný nekúpil, tam nic nerostlo, proto se to menovalo Bahňák*“... Tak toto místo budoucího průmyslového centra nazvala ve svých vzpomínkách.

Baťovo budování Otrokovic zažila babička jako mladá čtyřicetiletá žena, provdaná za sedláka Lacigu, mající již jedno dítě (strýc Jan narozen v roce 1926), druhé se narodilo v roce 1930 (strýc Bedřich). Jejich sestra, moje matka Marie se narodila až v roce 1945. Kvítkovice byly vesnicí, vzdálenou zhruba kilometr jihovýchodně od Otrokovic, které byly větší a měly více obyvatel než Kvítkovice, ty ale naopak několikanásobně více polností. Mezi obcemi byla vždy zdravá rivalita a moje babička už jen podle vysloveného příjmení dokázala určit, zda se jedná o obyvatele její obce, nebo někoho z Otrokovic. Pokud některé příjmení neznala, okomentovala to slovy, tak to bude někdo z Baťova. V počátcích budování Baťova panovala celosvětová hospodářská krize, proto rozhodnutí Tomáše začít budovat novou část obce bylo lidmi vítáno, neboť slibovalo nezaměstnaným práci. Nábor nových zaměstnanců se prováděl jednou týdně ráno před branou závodu, kdo byl vybrán, šel ve Zlíně na sociální oddělení a poté prošel procesem zapracování tamtéž. Ve vzpomínkách babičky byl Baťa velmi chytrý muž, řečeno jejími slovy „obrychtovaný“, což se projevilo zvláště v těžkých počátečních dobách. Při výkopových pracích někdy najatí pracovníci tvrdili, že určitá práce nejde udělat nebo nadsazovali její cenu. Ty poté šéf chvíli pozoroval, následně si sundal sako, vzal lopatu, udělal kus činnosti sám a ihned dělníkovi sdělil, kolik musí za hodinu stihnout a kolik za to dostane peněz. Mzda u Baťu se vyplácela každý týden a šéf prý věděl o každé koruně. Jeho vedoucí mu museli ukazovat pracovní výkazy, kolik bylo komu vyplaceno a za jakou práci.

Díky vesnickému a zemědělskému charakteru obou obcí nebyly dopady krize tak dramatické, jako ve městech. Tady byli lidé nuceni pracovat na poli, každý měl nějaké malé hospodářství nebo kravku, záhumenku, prostě jak se tady říká „dědina“. Do tohoto prostředí přišel Baťa s ideou nového moderního průmyslového města, což bylo pro lidi velmi neobvyklé. Vše začalo budováním letiště a hangárů pro letadla,- to měli kvítkovičtí hned za humny na dolním konci vsi. Moji prarodiče jezdili do Otrokovic za nákupy, často navštěvovali železářství u Lidmilů, protože takový obchod v Kvítkovicích nebyl. Děda zapřáhl své grošované koně, patřičně se s babičkou ustrojili a v malé košatině se jelo pro zboží. Koně byly jeho chloubou, velmi je miloval a patřičně se o ně pečoval. Byl to odznak jeho postavení sedláka. Jednou, když stál se svými krásnými koňmi na náměstí v Otrokovicích, zastavilo nedaleko auto a vystoupil Jan Antonín Baťa. Dědeček smekl a pozdravil, protože jej poznal. Jan Antonín na pozdrav odpověděl a velmi chválil krásu a

čistotu koní. Sdělil dědečkovi, že jen opravdu dobrý hospodář se takto stará o zvířata. Tohoto uznání si dědeček po zbytek života nesmírně vážil, protože oba bratři Baťové požívali v Otrokovicích velkou úctu. Jako památku na toto setkání se nechal s koňmi vyfotit a tato fotografie je v našem rodinném albu dodnes jako „koně, které i Baťa pochválil“.

Dílo, které vyrůstalo na Baťově, bylo mimořádné. Lidé z celých Otrokovic i Kvítkovic se chodili dívat na splavování kopce Tresný. Konstrukce, po které se v korytech splavovala hlína, byla 16 metrů vysoká a lidé s oblibou stáli pod ní, pozorujíc proces prací i to, jak kopce Tresného pomalu ubývá. Další vymožeností, která kvítkovické do Otrokovic lákala, bylo koupaliště. To nebylo dokonce ani v Napajedlech, všude byly jen přírodní plovárny. Ani moji, tehdy malí strýcové, si nenechali tuto možnost ujít. Znamenalo to sice uběhnout dva kilometry, ale to pro chlapce nebyl problém. Také ve školství překonaly Otrokovice sousední vesnici, byla zde postavena měšťanská škola, kdežto v Kvítkovicích jen dvojtřídka, kde chodilo pět ročníků dohromady. Nyní mohly děti z Kvítkovic chodit i na měšťanskou školu.

Postupně se budovaly další objekty jako sportoviště, na Společenském domě bylo postaveno kino, byla zde kultura, hrálo se ochotnické divadlo. Mnoho lidí pracovalo u Baťů a to samozřejmě i lidé z Kvítkovic. Autobus sem sice nejezdil, ale z obce do obce to bylo opravdu jen kilometr a hodně se jezdilo na kolech. Babiččin soused Josef Macek také u Baťů pracoval, měl na starosti polévání dřeva. To byla surovina, které bylo velmi třeba na stavbu splavovací konstrukce a dřevo nesmělo vyschnout. Práce to nebyla lehká, ale Josef si hodně vydělal a byl se svým statusem baťovce velmi spokojen. Jak babička vzpomínala „Pepoč Macků“ si často cestou z práce mohl dovolit zajít do restaurace „Monako“ na rožku a koupit si husu. Mnozí mu záviděli, ale pracoval u Baťů, tak si mohl dopřát. Ani movití sedláci z vesnice, si nemohli dovolit jít do restaurace na oběd, dělník od Baťů, který neměl ani vlastní bydlení, ano. Z vesnice pracovalo u této firmy asi třicet lidí, většinou nemajetných, protože sedláci nemohli své grunty opustit, ti pracovali na svém. Ale lidé chudší, kteří měli třeba jen jednu kravku a kousek pole, u Baťů práci hledali. Další věc, na kterou babička vzpomínala, bylo několik prvních domků, které na nové lokalitě vyrostly. Ty nebyly z cihel, ale celé ze dřeva a říkalo se jim finské domky. Tyto budovy byly pro původní obyvatele neobvyklé, protože se běžně stavělo z cihel pálených nebo hliněných.

Otrokovice se díky tomuto rozvoji začaly stávat novým přirozeným centrem regionu. Jediným větším městečkem byla dříve Napajedla, kde byl zámek, vrchnost, školy a časté trhy. Nyní se však lidé z okolních vesnic začali obracet k Otrokovicím, kde byl nový moderní obchodní dům, Společenský dům, možnost studia, práce i kulturního vyžití. Lidé a zvláště děti z Otrokovic si své nové výjimečnosti byli vědomi. Když šli žáci z Kvítkovic do vedlejší vsi do školy, stávalo se, že na ně otrokovičtí pokřikovali „saláti, saláti“, protože jim připadali vesničtí a zaostalí. Na toto si osobně pamatuje i moje matka o řadu let později. Přestože se do této lokality přistěhovalo mnoho lidí, kriminalita nijak zvlášť nevzrostla, protože zde byla zřízena policejní stanice a přímo před továrnou musel jeden strážník neustále obcházet a kontrolovat pořádek. Pokud se někdo na veřejnosti nevhodně choval, byl ihned poslán zpět do domovské obce a o jeho prohřešku se všichni dozvěděli.

Také babička vzpomínala, jak jezdili na Baťov pro tříslu. Tyto zbytky po výrobě obuvnických kopyt se vyvážely za areál a tam si je lidé zdarma brali. Tříslu se rozprostřelo před domem na silnici a po usušení se s ním topilo. Jezdili pro ně s „tatikem“ svými krásnými koňmi. Otrokovice a zvláště Baťov se začaly natolik odlišovat od své původní venkovské podoby, že když se jednou dědeček vrátil z nákupu, sdělil babičce, že je rád, že tu nebydlí, prý by se zde ztratil, jaké je to už velké město. Babička s celou svou rodinou a mými strýci se několikrát zúčastnila i leteckých dnů, protože se jednalo o velmi známou a propagovanou akci. K vyhlídkovému letu však neměla odvalu, ani dětem je nedovolila. Když uvážím, že elektřina byla do Kvítkovic zavedena až v roce 1934, lidé do té doby znali jen petrolejové lampy a nevlastnili ani rádio, musely tyto slavnosti technického pokroku mít ohromující účinek.

V pozdější době budování komunismu, které si už pamatuje osobně i moje matka, byl Baťa všemožně očeňován, nazýván kapitalistou a vykořisťovatelem, který své zaměstnance odíral a sledoval jen svůj prospěch. Název Baťov se vůbec nesměl používat. Moje babička, ale této části Otrokovic nikdy neřekla jinak, než jménem jejího zakladatele a vzpomínala na oba bratry s velkou úctou.

3.3.2. Vzpomínky mé babičky, Františky Gajdůškové (1914-1992), Baťovy mladé ženy

Se svojí druhou babičkou Františkou jsem rovněž vyrůstala v těsném kontaktu, bydlela hned ve vedlejším domě. Ráda vnukům o svém mládí vyprávěla, tak vím přímo od ní, že u firmy Baťa pracovala. Nevěděla jsem však přesně, o jakou profesi se jednalo, proto

jsem poprosila svoji tetu, Boženu Pospíšilovou, narozenou v roce 1934, aby mi řekla něco bližšího o své mamince a její práci ve Zlíně. Relevantnost vyprávění jsem ověřila v archivu na Klečůvce a informacemi z dalších zdrojů.

Moje babička Františka Gajdušková se narodila v roce 1914 na Svárově, což je vesnice vzdálená 30 km od Zlína. Jednalo se o malou vsíku, která neměla ani svůj vlastní kostel a čítala jen několik set obyvatel. Františka byla nejmladší z pěti dětí, měla bratra Františka, Jaroslava, Josefa a sestru Emílii. Svého tatínka uviděla poprvé až v roce 1918, když se vrátil z první světové války a následného zajetí v Rusku. Dodnes se v naší rodině vypráví historka, jak maminka malé Františky šla v noci přes les do mlýna, aby tam nechala semlít poslední trochu obilí, schovanou na setí, protože hlad a bída byly nesnesitelné. Gajduškovi měli svůj vlastní domek, políčko i dobytek, patřili k sociální skupině domkařů, kteří měli vlastní bydlení a živobytí.

Základní školu absolvovala Františka v jednotřídce ve Svárově. Po absolvování školních povinností zůstala doma v hospodářství a zabývala se domácími pracemi. Nám vnukům často vyprávěla, jak se musela starat o dobytek a dokonce i „pouštět býka“, což byla vyloženě mužská práce. Ve třicátých letech však nastala celosvětová krize a velká nouze. Ostatní její sourozenci se oženili a provdali, nejstarší syn zůstal v rodném domě, rodiče šli na výminek a nejmladší Františka si tedy začala hledat práci. Od svých kamarádů z vesnice se dozvěděla o firmě Baťa ve Zlíně, kde předtím nikdy nebyla. Mnoho lidí z Luhačovického Zálesí, jak se tomuto koutu Moravy říká, hledalo práci právě zde. V době krize byl velký přetlak uchazečů o práci, zástupy nezaměstnaných stály každý den u brány a čekaly, jestli přijde někdo vybírat nové pracovníky. O situaci v této době jsem se blíže dozvěděla na stránkách popisujících starý Zlín.

Správa Baťových závodů dostává ročně průměrně 160.000 žádostí za přijetí do závodu. Jsou to žádosti většinou z obvodu moravských okresů, které leží kolem Zlína. Žádosti přicházejí zejména v zimě, kdy se na polích nepracuje, a když i cukrovary jsou už zavřeny. Ale také z jiných částí země a státu dochází mnoho žádostí, mnoho lidí hlásí se i ze zahraničí a činí písemné nabídky. Dělníci zaměstnaní v Baťových závodech se všemožně snaží dostat do Baťových služeb také své příbuzné a známé. Dříve než nastalo ve střední Evropě období katastrofální nezaměstnanosti, bylo možno najít v československých i zahraničních listech inseráty, jimiž Baťovy závody hledaly odborníky zapracované v nejrozličnějších odvětvích obuvnického podnikání. Baťovým závodům posílají všechny zprostředkovatelné práce a všechny obecní úřady své seznamy nezaměstnaných, kteří se

*jim přihlásili.*¹¹⁹

Jednoho dne se tedy babička vydala do Zlína, zkusit štěstí u Baťů. Řada lidí, které znala, se pokoušela o přijetí vícekrát a neuspěli. Františka šla i se svou kamarádkou Stázkou k bráně závodů, kam si chodili vedoucí vybírat nové lidi. Babička byla vysoká a těžkou prací zocelená, již od pohledu bylo vidět, že bude dobrá dělnice. Vzpomínala, jak jí pověřený pracovník přikázal: „Ukaž, jaké máš ruce“. Dlaně měla tato dívka z vesnice vždy samý mozol od polního náradí. Když to pán uviděl, usoudil, že bude dobrou posilou pro závod. Františka byla šťastná, měla práci a i Stázka uspěla. Další stovky lidí zůstaly před branou závodu. Ve svých vzpomínkách se k tomuto výjevu často vracela, říkala, jak byli odmítnutí otcové od rodin nešťastní a volali na vedoucí pracovníky, že budou pracovat i za polovinu platu, jen ať je do firmy také přijmou. Bylo totiž období hospodářské krize a velká bída.

Františka, která nikdy nebyla mimo domov, musela nastoupit na internát mladých žen. Naštěstí měla sebou svou kamarádku Stázku. Po náboru pracovníků bylo některý den tolik lidí na internátním pokoji, že musely spát po dvou v posteli, než se něco uvolnilo. Babička se stala mladou ženou, dostala stejnokroj a zapracovávala se u obuvnického stroje. Měla za úkol přibíjet podpatky bot malými hřebíčky. Postup práce byl takový, že skládala podpatek z jednotlivých plátů a vrstvy musely být přesně na sobě. Babička si namočila prsty do lepidla a přidržovala si hřebíčky, kterými jednotlivé pláty fixovala k sobě. Činnost to byla těžká a počet kusů, které musela udělat vysoký, bylo třeba dávat zejména dobrý pozor na ruce, aby se nezranila a tím se sama nevyřadila z pracovního procesu. Než získala potřebnou zručnost, několikrát se jí stalo, že práci nestihla. Když v poledne viděla, že svůj denní úkol nesplní a ohrozí dobrý výsledek celé dílny, poradila si jinak.

Každý den v poledne museli pracovníci Baťovy firmy povinně opustit dílny a jít na oběd, popřípadě se projít do parku. V areálu závodů dal šéf dokonce vybudovat koupaliště, takže trávení volného času bylo opravdu na vysoké úrovni. Františka však tento příkaz porušila a schovala se za stroje v rohu místnosti, aby si jí zamykající vedoucí nevšiml. Potom se rychle pustila do díla a chybějící kusy dodělala, co slepila špatně, opravila. Nechtěla přijít o práci ve firmě a pro její udržení byla ochotná udělat cokoliv. Každý pátek, když šla babička s výplatou domů, čekala na ni již maminka u autobusu. Té Františka celou výplatu odevzdávala a pomáhala živit ostatní členy rodiny. Autobusy ze Zlína jezdily na Svárov a zpět pravidelně jen v pracovní dny, takže když Františka se

¹¹⁹ Erdély, E.: Baťa - švec, který dobyl světa, 1990, str. 126

Stázkou odjížděly v neděli zpět na internát, musely jít 10 km přes les do obce Šarovy, odkud pokračovaly do Zlína. Jednou se také stalo, že autobus nepřijel a děvčatům nezbylo, než jít celou cestu pěšky zkratkami přes les a zdolat přes 20 km. Nedostavit se ale do osmé hodiny večerní na internát pro ně bylo nemyslitelné. Později Františka již na internátě nezůstávala a jezdila každý den domů. Často se stávalo, že se doháněl ve firmě plán a autobus rozvázející zaměstnance po vesnicích za Zlínem, čekal na všechny pasažéry i hodinu. Nikdo však neprotestoval, vědělo se, jak je práce těžká a nároky vysoké. Ztráta obživy by zapříčinila chudobu celé rodiny. Tento kout Moravy je nejen krásný, ale také kopcovitý, podhůří Bílých Karpat. Svárov je dlouhá ves ležící na kopci a samotná autobusová zastávka je umístěna pod ní, takže lidé museli vstávat po čtvrté hodině ranní, aby před pátou byli na zastávce několik kilometrů vzdálené.

Ještě dnes na stránkách této obce můžete nalézt informace o tom, jak lidé pracující kdysi u Bařů museli i za arktických mrazů, prošlapávat hlubokou sněhovou vrstvu k autobusu. Samotná cesta do práce byla dlouhá 35 km, protože se objíždělo ještě dalších sedm vesnic. Jako dítě jsem na Svárově jednou s prarodiči byla, autobus zastavil pod vesnicí a my jsme šlapali téměř 3 km do prudkého kopce, což se nám nelíbilo. Babička nám ale řekla, že ona to chodila každý den za každého počasí. Františka si práce i zaměstnavatele nesmírně vážila. Šéf Tomáš často chodil mezi své lidi a každý den jen potkávali jeho pracovníci u „hodin¹²⁰“, kderazil na kontrolku jako řadový dělník. Běžně také vodil do továrny syna Tomíka, který byl prý velmi pohledný a dívkám se nesmírně líbil. Byl narozen ve stejném roce jako babička. Všichni ve firmě věděli, že prošel stejnou internátní výchovou jako poslední student. Dokonce prý když jednou vychovatel umožnil mladému Bařovi, aby si nechal pod hlavou polštář, byl za tuto protekci málem propuštěn z firmy, úspěšný otec synovi nikdy cestu neulehčoval. Lidé tuto jeho opravdovost a poctivost znali, takže když například procházel kolem svačících dělníků, všichni prý odložili jídlo a postavili se, aby mu vzdali úctu. Tomáš to jistě nevyžadoval, ale lidé to skutečně takto cítili.

Babička mi také vyprávěla, že si šéf pořídil nové auto, což v té době bylo něco unikátního a všichni to samozřejmě věděli. Přesto chodil Tomáš do práce ze své vily až do centra města stále pěšky. Když se jej zaměstnanci ptali proč, odpověděl jim, že si tak pěstuje silnou vůli, že může jet, ale tímto své pohodlí překoná. Byl jim ve všem příkladem. Jednoho dne v roce 1932 však tento jejich velký vzor navždy odešel. Jak babička

¹²⁰ Ve vstupu do závodu byly umístěny velké hodiny a přístroj na označování kontrolních pracovních lístků

vzpomínala, všichni plakali, celá dílna, a na každém stroji byl vylepen lístek (něco na způsob parte), že Tomáš Baťa zemřel. Babička pracovala ve firmě dále, i za vedení Jana Antonína. To již měla známost s Aloisem z Doubrav, který se také hlásil k firmě Baťa, ale nebyl přijat. Františka věděla, že s jejím přičiněním a financemi, které vydělá, si budou moci postavit domek a vzít se. Později dokonce dostala nabídku jít do zahraničí do Ameriky, kde měla firma Baťa pobočky. Protože však již byla vdaná a měla s Aloisem rozestavěný dům, od svého plánu upustila. Do své smrti však na tuto dobu vzpomínala jako na dobu svého mládí, plného práce a nadšení. Také ona bylo jednou z těch, která navštívila letecké dny v Otrokovicích, ještě jako mladá žena ve stejnokroji. Její celoživotní láskou byla jízda autem, kterou milovala, tady si mohla splnit ještě něco víc, let firemním letadlem. Koupila si okruh nad Otrokovicemi a do smrti na tento zážitek nezapomněla. Byl to její jediný let, který v životě absolvovala. U Baťů nelétali jen muži, ale dle babiččina podání také pilotky a babička obdivovala zvláště slečnu Železníkovou z Malenovic.

Přestože se Zlín stal místem šťastného mládí mé babičky, jejím bydlištěm byly později Otrokovice. Přestěhovala se sem i s manželem a rodinou, postavili zde dům a prožili 40 let, je zde i pohřbená. Často nám o svém vztahu k městu vyprávěla. Nikdy nezapomněla na Zlín, ten byl pro ni městem mládí a i v důchodu sem ještě dojížděla za prací. Z otrokovických částí měla nejraději Baťov. Sama zde byla několikrát v době jeho budování, viděla splavování kopce, pamatovala průplav i vlečné lodě na Dřevnici. O průběhu prací v tomto místě byli informováni baťovským tiskem všichni a mnoho mladých lidí ze Zlína si sem udělalo výlet za poznáním, bylo to pouhých 10 km a dopravní spojení po silnici, železnici, dokonce i cyklostezka.

Dobu budování komunismu snášela velmi špatně. Jako věřící člověk se nikdy nenechala pohnout k tomu, aby její děti navštěvovaly ideologicky zaměřené kroužky nebo se jakkoliv zaprodaly režimu. O Baťovi mluvila vždy s úctou a nikdy se netajila sympatiemi k němu, i když jí to často přinášelo problémy. Já sama jsem měla s babičkou dost rezervovaný vztah. Na rozdíl od prarodičů z matčiny strany se mi zdála tvrdá. Disciplína u ní byla na prvním místě, vše muselo být uděláno perfektně a včas. Nikdy nezapomenu na povinné večerní modlení přesně v šest hodin, kterému se všechna vnoučata snažila vyhnout. Když však vidím její život z této perspektivy, dokážu její chování pochopit. Sama prošla velmi tvrdým mládím a ani její další život nebyl snadný. Když se člověk nad těmito skutečnostmi zamyslí, překvapí jej, že to, co se nám nyní jeví jako velmi obtížné a nesnesitelné, dříve tvořilo každodennost, nad níž se lidé nepozastavovali a dokázali být šťastní.

3.4. Zkoumání dokumentů a jejich analýza

*Analýza dokumentů patří ke standardní aktivitě jak v kvalitativním tak v kvantitativním výzkumu. Dokumenty - všechno napsané nebo prostě zaznamenané, mohou být podrobeny analýze z různých hledisek. V dokumentech se projevují osobní nebo skupinové vědomé nebo nevědomé postoje, hodnoty a ideje. Dokumenty jsou knihy, novinové články, záznamy projevů funkcionářů, deníky, plakáty, obrazy. Za dokumenty se však mohou obecně považovat veškeré stopy lidské existence.*¹²¹

Při výzkumu, vlivu Tomáše a Jana Antonína Bati na rozvoj města Otrokovic jsem zvolila také metodu analýzy dokumentů. Zdrojem byly písemnosti z oblastního archivu na Klečůvce, které se týkaly především města Otrokovice, budování staveb i zřizování sociálního zázemí, dále kronika města, ročenky, almanachy a hlavně také materiály sociálního odboru firmy Baťa. Zkoumala jsem jak dokumenty primární, tedy záznamy faktů, pracovní smlouvy, knížky, testy přijímacích pohovorů, tak sekundární, které jsou na primárních dokumentech založeny např. dopisy, prvomájové pozvánky, letenky a jiné. Jak je uvedeno Lamserem: *Dokumenty jsou z hlediska daného výzkumu nezáměrné zdroje informací. Nebyly vytvořeny pro určitý výzkum, existují na něm nezávisle, ať se provádí nebo nikoli. Jsou to hotová pozorování skutečnosti, informační konzervy časově různě vzdálených od doby, kdy se provádí daný výzkum (několik měsíců, let až mnoho desítek či set let). Dokumenty představují širokou paletu z hlediska obsahu, forem, účelů, pro něž byly vytvořeny.*¹²²

Díky velmi dobře vedenému systému a dohledu, který byl věnován selekci pracovníků, se dochovalo velké množství materiálů, ve velmi dobré kvalitě. K dispozici jsem měla písemnosti od prvotních požadavků pro základní výběr pracovníků, přes různé dotazníky a testy, až po formuláře hodnocení pořádku na domovech.

Výběr pracovníků byl velmi systematický. Začínal inzeráty v novinách a vydáváním reklamních a propagačních materiálů. Jak vypověděl jeden z mých respondentů, p. Halberštát, jeho rozhodnutí přijít do Zlína bylo ovlivněno tištěným dokumentem firmy Baťa. I tyto prvotní materiály však obsahovaly upozornění, že pouze zdatní a disciplinovaní se mohou ucházet o práci. Pro zhodnocení, které materiály jsou pro výzkum relevantní a validní, jsem čerpala z Hendla, který cenu dokumentů dělí podle kritérií:

¹²¹ Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, 2005, str. 132

¹²² Lamser, V.: *Základy sociologického výzkumu*, 1966, str. 118

Poznávací cena dokumentů se obvykle posuzuje podle šesti kritérií

- *Typ dokumentu. Úřední listiny a akta se zpravidla považují za jistější než novinové zprávy*
- *Vnější znaky dokumentu, tedy stav dokumentu a jeho vnější zpracování mají zvláštní význam (např. ozdobné písmo, ilustrace). Posuzujeme také, zda dokument představuje skutečně to, za co se vydává. Provádíme tzv. externí posouzení dokumentu.*
- *Vnitřní znaky dokumentu (obsah), mají ústřední význam u textových dokumentů. U ostatních dokumentů se tím míní výpovědní hodnota dokumentu. Provádíme tzv. interní evaluaci dokumentu. Pozitivní kritikou se míní posouzení, zda výzkumník skutečně pochopil, co dokument vypovídá. Negativní kritika si všímá spolehlivosti a přesnosti údajů v dokumentu.*
- *Intencionalita dokumentu také ovlivňuje jeho hodnotu pro vědce. Úmysl informovat současníky nebo potomky v sobě nese možnost zdrojů chyb. Dokument je ovlivněn ideologií, vzděláním, zaměřením pisatele.*
- *Blížkost dokumentu k předmětu zkoumání, k tomu, co se dokumentuje, je také důležitá. Uvažuje se jak časová, tak prostorová nebo i sociální blízkost.*
- *Původ dokumentu. Kde byl dokument nalezen? Odkud pochází? Jak se dochoval?*¹²³

Prvním typem dokumentu, který jsem zkoumala, byly primární prameny z archivního fondu firmy Baťa, uloženého ve Státním okresním archivu na Klečůvce. Jednalo se především o pokyny, nařízení a vyhlášky firmy. Dále formuláře dotazníků a hodnocení, které vyplňovali vedoucí pracovníci o mladých adeptech a kde se kromě pracovních a morálních předpokladů, zkoumal i vzhled, od tvaru rukou, až po kvalitu chrupu. Tyto údaje se hodnotily bodovým systémem a podle výsledku se adept buď nepřijal, nebo zařadil na vhodnou práci. Nejednalo se však jen o samotného uchazeče. Také jeho rodina, majetkové poměry, i zdravotní stav podléhali výběrovému systému a hodnocení ze strany odpovědného pracovníka firmy. Zkoumala jsem především dokumenty, které se týkaly pomocných závodů v Otrokovicích. Dalším validním materiálem pro mě byly písemnosti z fondu města Otrokovice, uložené také ve Státním okresním archivu na Klečůvce, nebo xerokopie kroniky města, které mi osobně poskytla dlouholetá kronikářka paní Věra

¹²³ Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, 2005, str. 168 -172

Kramářová. U těchto typů dokumentů jsem znala zdroj, autora, dobu vzniku i účel, za jakým byly vytvořeny. Jednalo se převážně o informace týkající se časového období v let 1929-1945. Tyto písemnosti obsahovaly údaje o prodeji pozemků firmě Baťa, zakládání letiště, žádost o přeřazení Otrokovic do I. skupiny průmyslových měst, žádost o zřízení četnické stanice, výstavbě vodovodu a jiné.

Dalším typem primárních dokladů byly dokumenty, pořízené v průběhu přijímacích procesů. Jednalo se o testy vypracované uchazeči, jejich vlastní životopisy psané rukou, řadu dotazníků, které museli uchazeči vyplnit, týkající se celé řady oblastí jejich života. Velmi zajímavé byly i psychotechnické posudky, které se na každého zájemce o práci vyhotovovaly i test inteligence, který byl zaměřen na logické myšlení. Součástí procesu byla i praktická zkouška, kde byla hodnocena především zručnost a motorika. Celý proces zkoumání uchazeče byl rozdělen do tří dnů a měl přesnou strukturu, časový rozpis i způsob hodnocení.

Po samotném přijetí obdrželi mladí lidé pracovní knížku, kde bylo zaznamenáno vše o jejich chování, prospěchu i prohřešcích. Rovněž byli mladí lidé hodnoceni svými vychovateli v oblasti chování a pořádku. Dále měli vedoucí povinnost sledovat adepty při práci a řešení úkolů a vyhodnocovat jejich úsilí. Dá se říci, že mladý muž byl skutečně dozírán, hodnocen a zkoušen po celou dobu práce ve firmě, od svého nástupu do ukončení poměru. Tento proces byl zdokumentovaný, jak vysvětluje Foucault: *Zkouška také uvádí do dokumentačního pole individualitu. Nechává za sebou celý pečlivě opatrovaný a detailní archiv, jenž se ustavil na úrovni těl a dní. Zkouška, která umísťuje individua do pole dohledu, je rovněž situuje do sítě psaní, zapojuje je do celé masy dokumentů, které je zachycují a fixují. Procedury zkoušky byly okamžitě spojeny se systémem intenzivní registrace a kumulace dokumentů. „Moc psaní“ se ustanovila jako podstatná část soukolí disciplinární moci.*¹²⁴

Tento systém tedy vyprodukoval velké množství dokumentačního materiálu, uchovaného dodnes v archivech. Já sama jsem se také obrátila na zodpovědného pracovníka archivu se žádostí, aby mi našel pracovní knížku mé babičky, protože mě údaje o ní velmi zajímaly a chtěla jsem je ve své práci zveřejnit. Propracovanost systému sociálního odboru byla obdivuhodná, uvážíme-li, kolik lidí prošlo celkem Baťovou firmou a fakt, že v této době nebyla žádná výpočetní technika, která by data zaznamenávala. I tento typ dokumentů (pracovní knížky), měl pro výzkum význam a lze jej považovat za

¹²⁴ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, 2000, str. 268

validní a reliabilní, protože bylo možné zjistit, kdo je autorem a kdy dokument vznikl.

Následovaly sekundární zdroje, kterými byly osobní psané vzpomínky členů Baťovy školy práce, pozvánky na 1. Máje od firmy Baťa, novinové články, almanachy jak firemní, tak školní, fotografie a jiný materiál. Ve všech případech se jednalo o písemnosti originální, k nimž měl držitel osobní vztah a které dokladovaly osobní i pracovní život v Otrokovicích, v období baťovské éry. I zde se jednalo o podklady, kde jsem znala zdroj, i legendu od jejího držitele o jejich vzniku.

Posledním typem dokumentů, které jsem měla možnost zkoumat, byly písemnosti opět ze Státního okresního archivu na Klečůvce. Jednalo se o různé typy udání, sledování a anonymních dopisů, například kvůli činnosti v komunistické organizaci, německé nebo židovské národnosti. Zvláště v době okupace někteří pracovníci firmy sepisovali a zasílali na osobní oddělení informace, o podle nich nevhodných lidech. Mnohdy šlo o snahu pisatele, poškodit někoho ze svých spolupracovníků a získat jeho místo, často se jednalo i o anonymy lidí pohybujících se mimo továrnu. Přestože u tohoto materiálu chyběl často celý podpis, byl tento typ písemností pro mě velmi zajímavý a přínosný. Při zkoumání primárních, formálních dokumentů firmy, jsem totiž nabyla dojmu, že disciplinou ve firmě musí být vychován člověk takových kvalit, že by se k takovému jednání nesnížil. Tento druh dokumentů byl veden ve složkách s názvem „různé“, kde se nacházela nesourodá směs z různých časových období. Přestože se tyto archiválie řadí k nejméně validním a jsou nejasného původu, jejich studium bylo z lidského a badatelského pohledu přínosné. Při rozhovorech s respondentem Jiřím Tichým jsem se na tento fakt - donášení a psané pomluvy během okupace informovala, abych si alespoň částečně věrohodnost ověřila.

Práce v archivu byla pro mou práci velmi zajímavá. Byla jsem mile překvapena, kolik materiálu se dochovalo ze sociálního oddělení firmy Baťa. Také fond města Otrokovice obsahuje mnoho zajímavých písemností. Tyto informace vhodně doplňovaly data, získaná z odborné literatury a ověřovala jsem tímto způsobem i informace získané od respondentů, které jsem poté mohla vyhodnotit jako validní.

4. ZÁVĚR

Pomalou se uzavírá vyprávění velkého příběhu dvou bratrů, kteří si v malém zapomenutém koutu Moravy splnili svůj chlapecký sen o velkém podnikání a americkém způsobu života. Dobyli obchodní svět, dali svým spoluobčanům práci v době krize, postavili nová města ve své vlasti i ve světě. Vytvořili svůj vlastní systém práce i řízení. Za „Baťů“ slovo služba veřejnosti neznamenal jen prázdný pojem a práce byla právem povýšena na morální povinnost. Dříve opomíjené ševcovské řemeslo se stalo odznakem dvou velkých Moravanů. Zatímco Tomáš zemřel dříve, než mohl své dílo dokončit, na vrcholu svých sil, milován a obdivován všemi, jeho bratr Jan musel pokračovat v započatém díle sám, se svými věrnými pomocníky. Kdo z nás může pochopit, co prožíval po svém nedobrovolném odchodu z vlasti, při čekání na očištění svého jména. Stejně jako Tomáš byl spjatý se Zlínem a krajem, kde vyrostl, přesto musel zemřít v cizině. Téma mé práce mě postupně stále více oslovovalo.

Netušila jsem, kolik zajímavých osobností v souvislosti se psaním své práce potkám a kolik archivních písemností budu číst nejen jako studijní materiál, ale i jako živou kroniku města v historickém kontextu. Při vlastním výzkumu jsem také zjistila, že zatímco Zlín je s bratry Baťovými spojován a žije ještě mnoho pamětníků, kteří zde za časů Jana Antonína pracovali, situace v Otrokovicích je zcela jiná. Možní respondenti, kteří by jistě byli velkým obohacením empirické části, zemřeli a s nimi odešly i jejich vzpomínky na budování plánovaného ideálního průmyslového Baťova, jehož rozvoj měl teprve začít: *Tam, kde tisíciletí nebylo ničeho, než velká močálovitá pustina, jíž se od věků vyhýbal nejen člověk, nýbrž většina všeho živého, žije a pracuje rušným tempem krásný a nadějný Baťov, nejmladší české město. Jeho vznik je historií tvůrčí práce necelých deseti let. Je dilem, jenž trvale bude budit úctu k duchu, myšlence a rukám těch, kteří je vybudovali. Zůstane příkladným výrazem tvůrčí síly ducha, který vytvořil, udržuje a buduje celé velké dílo zlínské práce.*¹²⁵

Psaní diplomové práce mě také poučilo o důležitosti orální historie. Věk není vždycky nevýhoda a tak jsem měla to životní štěstí, že obě moje babičky se narodily ještě za Rakouska - Uherska a já jsem až do svých dvaceti let měla možnost být s nimi v úzkém kontaktu. V době, kdy jsem měla příležitost získat velké množství informací od lidí přímo zapojených do pracovního procesu ve firmě Baťa, jsem byla ještě adolescent, nevěnující

¹²⁵ Ročenka Baťa 1940. Redakce časopisů Zlín. Tiskárna Spol. tisk ve Zlíně.

vyprávění dost pozornosti. Vzpomínání pamětníků jsem brala jako dávnou minulost, která se nevrátí. Často jsem si na toto vzpomněla v situaci, kdy jsem hledala respondenty, kteří by mi mohli o poměrech z vlastní zkušenosti něco říci. Nebyli, zemřeli, nebo byli již tak zestárlí, že nemohli vypovídat. Přitom se jedná o dobu pouhých osmdesáti let, což je jeden dlouhý lidský život. Spousta informací je nenávratně ztracena jen proto, že člověk nenaslouchal, nebo se neptal.

Téma, které jsem zpracovávala, mi umožnilo pochopit, kolik sociologických aspektů nacházíme v historických událostech. Pohled historické sociologie je velmi komplexní, lze ho chápat jako proces skládání fragmentů lidského počínání, tužeb a životních zápasů vedle mnohdy těžko zapamatovatelných dat. Tento způsob činí sociologii exaktnější a historii naopak velmi přibližuje lidem. Při osobním kontaktu s respondenty se otevírá úplně jiný svět, než při pouhém čtení a zkoumání dokumentů. Za každou knížkou mladého muže či ženy vidíte osud, úsilí, naděje a sny jejich mládí, za každým testem při přijímacích pohovorech čtrnáctileté dítě, které se snaží o lepší budoucnost svou i své rodiny. Tito mladí lidé museli prokázat velkou psychosociální odolnost a fyzickou zdatnost, jejíž požadování by bylo v dnešní době nemyslitelné. Do jejich životů a postojů se dokázal podepsat Baťa svým nezaměnitelným rukopisem. Absolventi jeho škol dokázali vytvořit materiální i duchovní hodnoty, které přetrvaly dodnes a odejít s pocitem spravedlivě prožitého života, nezlomeni režimem. Odkaz obou bratrů stále žije a jméno Baťa není už chápáno jen v obchodním a ekonomickém smyslu. Stalo se synonymem pracovitosti, čestnosti a spravedlnosti, tedy hodnotou, kterou prubířský kámen minulých historických událostí ještě umocnil. Nejvýstižnějším ukončením mého vyprávění je citát, který uvedl Antoine de Saint Exupéry ve své Citadele.

„Čas není stroj, v němž se přesypá písek, ale žnec, který váže svůj snop.“

BIBLIOGRAFIE

1. ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 317 s. Obzor (Prostor), sv. 33. ISBN 80-726-0051-6.
2. BARTOŠ, Josef. *Otrokovice: dějiny a současnost*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1981, 263 s.
3. BAŤA, Tomáš a BAŤA, Jan Antonín. *Zlínské školství: Z názorů Tomáše Bati a J.A. Bati na výchovu*. Zlín, 1934.
4. BAŤA, Tomáš. *Úvahy a projevy*. 3. vyd. Praha: Institut řízení, 1990, 256 s. ISBN 80-701-4024-0.
5. BAŤA, Tomáš. *Zámožnost všem*. 6. vyd. Zlín: Vlastním nákladem Pavel Krejčíř a Stanislav Nováček, 2007, 51 s. Knihovna Baťovy Služby veřejnosti, Sv. 1. ISBN 978-802-3987-058.
6. CEKOTA, Antonín. *Geniální podnikatel Tomáš Baťa*. Toronto, Ont.: Sixty-Eight Publishers, 1981, 371 p., [24] p. of plates. ISBN 08-878-1109-4.
7. DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. 3.vyd. Praha: Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
8. ERDÉLY, Evžen. *Baťa: švec, který dobyl světa*. Zlín: Archa, 1990, 191 s. ISBN 59-078-90.
9. FERENČUKOVÁ, Slavomíra ,GALČANOVÁ, Lucie ,VACKOVÁ, Barbora. *Československé město včera a dnes: každodennost - reprezentace - výzkum*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, 281 s. ISBN 978-802-1053-083.
10. FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. Praha: Dauphin, 2000, 427 s. ISBN 80-860-1996-9.
11. HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Editor Gérard Namer, Marie Jaisson. Překlad Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 289 s. Klas: klasická sociologická tradice. ISBN 978-807-4190-162.
12. HAMŠÍKOVÁ, Alena. *50 let koželužského školství v Otrokovicích (1933/1983): Jubilejní almanach*. SPŠ koželužská Otrokovice a o.p. Svit Gottwaldov, 1983, 143 s.
13. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.
14. HORŇÁKOVÁ, Ladislava. *Fenomén Baťa: zlínská architektura 1910-1960 : [Národní galerie v Praze, Veletržní palác, 19. 3. - 31. 5. 2009]*. Ve Zlíně: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, 2009, 275, xvi s. ISBN 978-80-85052-77-0.

15. HORSKÝ, Jan a Juraj ŠUCH. *Narace a (živá) realita*. Vyd. 1. Praha: Togga, 2012, 112 s. ISBN 978-80-87258-70-5.
16. JANDÍK, Stanislav. *Železni tovaryši: sociologická reportáž o zrození nového věku*. Praha: Nakladatelství Volné myšlenky, 1938, 469 s.
17. Kolektiv autorů. *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. 4. vyd., Ve vyd. a nakl. Aleš Čeněk 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 447 s. ISBN 80-864-7380-5.
18. LAMSER, Václav. *Základy sociologického výzkumu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966, 353 s.
19. LEŠINGROVÁ, Romana. *Baťova soustava řízení*. 3. vyd. Uherské Hradiště: Romana Lešingrová, 2008, 253 s. ISBN 978-80-903808-9-9.
20. MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, 320 s.
21. POKLUDA, Zdeněk. *Baťovi muži*. Zlín: Kovárna VIVA a.s., 2012, 166 s. ISBN 978-80-26-3389-9.
22. Redakční rada klubu ABŠ Zlín. *Almanach světového sjezdu absolventů Baťovy školy práce*. Výroba a tisk: Janow Zlín, 1992, 102 s.
23. Ročenka Baťa 1940, Redakce časopisů Zlín, Tiskárna Spol. tisk ve Zlíně
24. STRAUSS, Anselm. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie Přel. S. Ježek*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X.
25. SVOBODA, Jiří. *Jiří Voženílek: architekt ve Zlíně = architect in Zlín*. 1. vyd. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, Ústav navrhování 6 ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územní odborné pracoviště v Brně, 2011, 149 s. ISBN 978-80-214-4287-0.
26. ŠEVEČEK, Ondřej. *Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně 1900-1938*. 1. vyd. roku 2009. České Budějovice: Bohumír NĚMEC - VEDUTA, 2009, 412 s. ISBN 978-80-86829-42-5.
27. THOMPSON, Kenneth a [z anglického originálu Key Quotations in Sociology přeložil Jiří OGROCKÝ]. *Klíčové citace v sociologii: hlavní myslitelé, pojmy a témata*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2001. ISBN 80-859-4768-4.
28. VACKOVÁ, Barbora. *Prostor, moc a utopie: ideální město a jeho společnost*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2010, 171 s. EDIS (Masarykova univerzita), sv. 6. ISBN 978-802-1052-529.
29. VOLEJNÍK, Jiří. *Zlínské letectví: ilustrovaná historie 1924-2004*. Vyd. 1. Ve Zlíně: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2009, 199 s. ISBN 978-80-87130-10-0.

ARCHIVNÍ PRAMENY

1. SOkA Zlín, pracoviště Klečůvka, fond města Otrokovice
2. SOkA Zlín, pracoviště Klečůvka, fond Baťa II/4, kartotéka 1170, politická a veřejná činnost, inventární číslo 13
3. SOkA Zlín, pracoviště Klečůvka, fond Baťa I/4, kartotéka 70, inventární číslo 33
4. SOkA Zlín, pracoviště Klečůvka, fond Baťa II/, kartotéka 1060, osobní oddělení, inventární číslo 120
5. SOkA, Zlín, pracoviště Klečůvka, fond Baťa II/6, kartotéka 1276, inventární číslo 56
6. Pamětní kniha města Otrokovice. Výňatky z kronikářských zápisů o výstavbě Baťova. Zapsáno kronikářem Františkem Oharkem v letech 1930-1936

OSTATNÍ ZDROJE:

1. [Online:http://zpravy.ihned.cz/lehke-zpravy/c1-21476680-tomas-bata-hajil-u-soudu-sveho-stryce-soud-obnovil-proces](http://zpravy.ihned.cz/lehke-zpravy/c1-21476680-tomas-bata-hajil-u-soudu-sveho-stryce-soud-obnovil-proces)
2. [Online:http://periplurban.org/blog/wp-content/uploads/2008/06/wirth_urbanismasawayoflife.pdf](http://periplurban.org/blog/wp-content/uploads/2008/06/wirth_urbanismasawayoflife.pdf)
3. [Online:http://www.slavnevily.cz/vily/zlinsky/vila-josefa-hlavnicky](http://www.slavnevily.cz/vily/zlinsky/vila-josefa-hlavnicky)
4. [Online:http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system-_batismus_/pracovni-rad-zamestnancu_-pomery-v-batove-tovarne.html](http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system-_batismus_/pracovni-rad-zamestnancu_-pomery-v-batove-tovarne.html)
5. [Online:http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Utopie-Thomas_More.pdf](http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Utopie-Thomas_More.pdf)
6. [Online:http://zpravy.ihned.cz/lehke-zpravy/c1-21476680-tomas-bata-hajil-u-soudu-sveho-stryce-soud-obnovil-proces](http://zpravy.ihned.cz/lehke-zpravy/c1-21476680-tomas-bata-hajil-u-soudu-sveho-stryce-soud-obnovil-proces)
7. [Online:http://www.batacanal.cz](http://www.batacanal.cz)
8. [Online:http://www.batacanal.cz/2007/cz/cojebk/index-f.htm](http://www.batacanal.cz/2007/cz/cojebk/index-f.htm)
9. [Online:http://ihned.cz/c3-18289320-000000_d-fenomen-zlin-jak-se-dnes-zije-ve-stavbach-batovskeho-funkcionalismu](http://ihned.cz/c3-18289320-000000_d-fenomen-zlin-jak-se-dnes-zije-ve-stavbach-batovskeho-funkcionalismu)
10. [Online:http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21a841b0adf50c1e86b62b6e947146f12f71e727_Narativni%20analyza%202012-2.pdf](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21a841b0adf50c1e86b62b6e947146f12f71e727_Narativni%20analyza%202012-2.pdf)
11. [Online:https://managementmania.com/cs/frederick-winslow-taylor](https://managementmania.com/cs/frederick-winslow-taylor)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Archivní materiály SOkA Klečůvka

- SOkA Zlín, pracoviště Klečůvka, fond Baťa II/, kartotéka 1060, osobní oddělení, inv. číslo 120, *Složka pana Jiřího Tichého*
- SOkA, Zlín, pracoviště Klečůvka, fond Baťa II/6, kartotéka 1276. inventární číslo 56.

Baťov 1939. Stavba četnické stanice

Baťov 1. Máj 1935

Baťov, rok 1940. Letiště

Baťov, rok 1942. Žádost o zařazení do I. skupiny průmyslových měst

Příloha č. 2 Vlachynska_rozhovor/soubor uložený na disku

Absolvent v roce:
 Was für eine Stellung will er erreichen?
 Jakého postavení chce dosáhnout?
 Mitglied des Klubs der ABS:
 Členem klubu ABS:
 Tätig in:
 Činným v:

Urt der Absolvierung:
 Místo absolvování:

Ausgelernt am:
 Vyučen dne:

Datum Wohnort - Bydliště

Zeit - Doba		Schulen - Kurse		Wo Kde		Schulerfolg		Arbeits-Pracovní		in der Verkaufsteile - V prodejních	
von od	bis do	Jahre rok	Skola - kurs	Wo Kde	Pracovní	Arbeits-Pracovní	Schulerfolg	von od	bis do	Jahre rok	Wo Kde

Kurse-Schulen:		Arbeits-Pracovní:		in der Verkaufsteile - V prodejních:	

Einkommen		Ersparnisse		Klocko		Andero		Schulden:		Vermögen K:	
Jahr Rok	Lohn mzda	Prämie prémie	Insgesamt celkem	Ersparnisse úspory	1037	Klocko 1032/3	Andero úspory jiné	K	für was za co	Haus domek	Felder Pole
19											
19											
19											
19											
19											
19											
19											

Eigener Haushalt:		Gehört er an:		im Alter	
Vlastní domácnost:	Ozemi se dne	Milchename der Gemahlin:	Záměna manželky za svoboda:	im Alter 19	1910 und let

Beschäftigung vor der Vermählung:		Beschäftigung nach der Vermählung:	
N a m e	Geb. Beschäftig. z. nächst. z. nächst.	N a m e	Geb. Beschäftig. z. nächst. z. nächst.

Besondere Vorkommnisse (Auszeichnungen, Beanstandungen):	
Zvláštní případy (pochvy, prestupy):	

Kinder:	

Bata

A. G.,
a. s.,

ZLIN

Schule der Arbeit für junge-Männer und Frauen
Škola práce pro mladé muže a mladé ženy

Personal - Fragebogen.

Osobní dotazník.

Name Jméno	<i>Lichý Jiri</i>
Anschrift Adresa	<i>Brno - Lina pod Barla Štalmachy Krocil 6</i>

Füllen Sie den Fragebogen wahrheitsgetreu und gewissenhaft ohne fremde Hilfe aus. Den ausgefüllten Fragebogen übergeben Sie alsdann dem Arbeitsamte Ihres Wohnortes, Jugendabteilung, zur Entscheidung. Bei uns urgieren Sie das Gesuch nicht; alle Informationen erteilt Ihnen Ihr Arbeitsamt.

Vyplňte dotazník vlastnoručně, pravdivě a svědomitě bez cizí pomoci. Vyplněný předejte úřadu práce Vašeho bydliště, oddělení pro mládež, k rozhodnutí. U nás žádost neurgujte, veškeré informace Vám podá Váš úřad práce.

Henri Heiden

Šturm

Bata-Schule der Arbeit, Zlin.
Baťova škola práce, Zlin.

Zugewiesen als Poukázán jako	<i>pro učební ústav</i>				
Zuständiges Arbeitsamt Příslušný úřad práce	<i>Brno</i>				
Vorstellungstag Den představení					
Aufgenommen am Přijat dne	<i>6/9. 49.</i>	Evidenz-Nr. Evidenční číslo	<i>136.224</i>		
Abteilung Oddělení	<i>20308</i>	Arbeit Práce	<i>hořl. učení</i>		
Reisekosten K Cestovné K	ausgezahlt vyplaceno				
P	Am Dne	Gedankentyp Typ myšlení	Punkte Bodů	I. Q.	Bewertung Hodnocení
	194	Sprachlich Pojmový Raumvorstellig Názorový			
Sch S	Am Dne	Tschechische Spr. Čeština	Rechnen Počty		Gesamtres. Celk. výsl.
	194				
Abgewiesen am Odmítnut dne					
Begründung Důvod					
Anmerkungen Poznámky					

98948
7/11/49
6.9.
Šturm

Státní okresní archiv ve Zlíně
3. 4. 2013

Name und Vorname Příjmení a křestní jméno		jiří Tichý		Lichtbild Podobenka 5½x6½ cm
Wohnort Bydliště	Ort místo	Bezirk okres	Brno	
	Strasse ulice	Nr. čís.	6	
		Post pošta	Brno	
Zuständiges Arbeitsamt Příslušný úřad práce	Brno	Zweigstelle pobočka	—	
Geboren Narozen	Tag den	Monat měsíc	22. ledna	
		Jahr rok	1928	
Zuständig: Přísluši:	Ort místo	Bezirk okres	Brno	
Staatsangehörigkeit Státní příslušnost	produktivní	Nationalität národnost	česká	
Arier Arijec	ano	Konfession náboženství	bez	

Sprachkenntnisse — Jazykové znalosti

Muttersprache
Mateřská řeč: *česka*

Welche Sprachen beherrschen Sie gut?
V kterých jazycích mluvíte dobře?

Familienangehörige — Příslušníci rodiny

	Name u. Vorname (bei verheirateten Frauen auch Mädchen- name)-Jméno a pří- jmení (u vdáných i divčí jméno)	Datum		Angestellt bei der Firma Zaměstnání u firmy	Art d. Arbeit Práce	Hat bei uns ge- arbeitet - Pra- coval u nás		Wohnort (Anschritt) Bydliště (adresa)
		geb. nar.	gest. úmrtí			bisher dosud	früher dříve	
Vater Otec	Tichý Vladar	22. IV. 1906		brno výparník spindlárna	✓			
Mutter Matka	Tichá Aloisie	12. III. 1902		domácnosti	✓			
Geschwis- ter Sourozenci	Tichá Marie	29. VI. 1941		slama				
	Tichý Vladar	6. II. 1943						

Welche anderen Verwandten von Ihnen sind bei unserer Firma beschäftigt?
Kterí jiní Vaši příbuzní jsou zaměstnání u naší firmy?

Name Jméno	Verwandtschaftsverhältnis Příbuzenský poměr	Art d. Arbeit bei uns Práce u nás

Wer kennt Sie noch bei unserer Firma?
Kdo jiný Vás zná u naší firmy?

Welches Vermögen haben Ihre Eltern? (Haus, Grundbesitz, Ersparnisse u. s. w.)
Jaký majetek mají Vaši rodiče? (domek, pole, úspory a p.)

Schulbildung — Školní vzdělání

Wieviel Kolik		Ort Místo	In den Jahren v letech vom-od bis-do	Unterrichtsspra- che - Vyučovací jazyk	Erfolg Prospěch
5	Klassen Volksschule tříd obecné školy	Brno		česky	rychlý
4	Klassen Haupt- (Bürger-) Schule tříd hlavní (měšt.) školy	Brno		česky	rychlý
	Klassen Mittelschule. tříd střední školy				
	Typ? - typ?				

Welche Kl. u. welche Schulen besuchen Sie (oder haben Sie heuer besucht)?

Kterou třídu a které školy navštěvujete (jste navštěvoval letos)?

jednoucím kursem při M. škole

Archivní dokumenty
 Archivní dokumenty
 Archivní dokumenty

Eigener Lebenslauf — Vlastní životopis

- 1) Beschreiben Sie kurzgefasst Ihr bisheriges Leben, was Sie erlebt haben und worauf Sie nicht vergessen werden.
1) Popište stručně dosavadní svůj život, co jste zažil(a) a nač nezapomenete.

narodil jsem se 22. ledna 1928 v Mladé Boleslavi. 16 let
jsem se učil kováři do Baťa. 1. Ormí jsem vyhodil 5. května 1943
a po válce jsem absolvoval školu národního učitelství
plně vyhodil 1. ročník kurzu je mi nyní 15 let.

Mám vzpomínky na dobu, kdy jsem se učil kováři. Byl jsem
tam na škole. Když jsem byl v Baťce, učil jsem se
přehledně, štěstí jsem měl, když jsem byl v Baťce.
To je můj vzpomínkový život v Baťce.

Ich bestätige, dass ich mir dessen bewusst bin, dass schlechte Arbeitsergebnisse in der Fabrik, in der Schule, und ernsthaftere Überschreitungen der Internatsvorschriften meine Entlassung aus den Betrieben der Fa Baťa A.-G. zur Folge haben können.

Stvrzuji, že jsem si vědom, že špatné pracovní výsledky v továrně, škole a vážnější přestoupení internátních předpisů může mít za následek mé propuštění ze závodů fy Baťa, a. s.

Datum 26. VIII. 1943

Tichý Jiří
Unterschrift des Gesuchstellers
podpis žadatele

Ich bin damit einverstanden, dass der Erzieher während der Aufenthaltszeit meines Sohnes im Internat der Baťa-Schule der Arbeit alle, sich aus der elterlichen Autorität ergebenden Rechte übernehmen wird und seinen Einfluss auf die Gesamterziehung meines Sohnes in den Grenzen der bestehenden Internatsvorschriften und der in der Baťa-Schule der Arbeit benützten Erziehungspraxis, geltend macht.

Souhlasím, aby po dobu pobytu syna v internátě Baťovy školy práce přejal vychovatel veškerá práva, vyplývající z rodičovské autority a uplatňoval svůj vliv na celkovou výchovu mého syna v mezích platných internátních předpisů a výchovné praxe, užívané v Baťově škole práce.

Datum 26. VIII. 1943

Tichý Václav
Unterschrift des Vaters (der Mutter)
oder des gesetzlichen Vertreters
podpis otce (matky) neb
zákonitého zástupce

Bei der Aufnahme werden Sie drei Lichtbilder auf weichem Papier benötigen. Falls Sie ein Lichtbild dem Fragebogen nicht gleich beilegen können, senden Sie dasselbe nachträglich nicht ein!

Při přijetí budete potřebovat 3 fotografie na měkkém papíře. Nemůžete-li přiložit alespoň jednu hned k dotazníku, dodatečně ji neposílejte!

Was für Noten hatten Sie auf dem letzten am ausgefolgten Schulzeugnis?	Jaké jste měl(a) známky na posledním školním vysvědčení, vydaném dne <u>14. XII. 1943</u>	
Benahmen <u>bravilobri'</u>	Geschichte <u>—</u>	Geometrie <u>bravilobri'</u>
Chování <u>bravilobri'</u>	Dějepis <u>—</u>	Měřictví a rýsování <u>bravilobri'</u>
Deutsch <u>bravilobri'</u>	Naturkunde <u>—</u>	Handarbeiten <u>—</u>
Němčina <u>bravilobri'</u>	Přirodopis <u>rybomy'</u>	Ruční práce <u>rybomy'</u>
Unterrichtssprache <u>bravilobri'</u>	Physik <u>bravilobri'</u>	Zeichnen <u>bravilobri'</u>
Jazyk vyučovací <u>bravilobri'</u>	Fysika <u>bravilobri'</u>	Kreslení <u>bravilobri'</u>
Geographie <u>bravilobri'</u>	Rechnen <u>bravilobri'</u>	Maschinenschreiben <u>—</u>
Zeměpis <u>bravilobri'</u>	Počty <u>bravilobri'</u>	Psaní na stroji <u>rybomy'</u>
Haben Sie irgendeine Klasse wiederholt?	Opakoval jste některou třídu? <u>ne</u>	welche? <u>—</u> kterou? <u>—</u>
Welche Lehrgegenstände haben Sie am meisten interessiert? Které předměty Vás nejvíce zajímaly? <u>farba, přír., učebna, rímína</u>		

Körperliche Entwicklung — Tělesný vývoj

Wie hoch sind Sie? cm	Kolik cm jste vysoký(á)? <u>167</u>	Wieviel kg wiegen Sie?	Kolik vážíte kg? <u>65</u>
Fühlen Sie sich gesund?	Cítíte se zdráv(a)? <u>ano</u>	ja <u>ano</u>	nein <u>ne</u> Warum nicht? <u>—</u> Proč ne? <u>—</u>
Welche schwerere Krankheiten haben Sie überstanden? Které těžší nemoci jste přestál(a)? <u>saribn</u>			
Haben sie bei Ihnen Folgen hinterlassen?	Zanechaly u Vás následky?	nein <u>ne</u>	ja <u>ano</u> Welche? <u>—</u> Jaké? <u>—</u>
Haben Sie körperliche Gebrechen?	Máte tělesné vady?	nein <u>ne</u>	ja <u>ano</u> Welche? <u>—</u> Které? <u>—</u>
Haben Sie einen Unfall erlitten?	Utrpěl(a) jste úraz?	nein <u>ne</u>	ja <u>ano</u> Welchen? <u>—</u> Jaký? <u>—</u>
Hat er bei Ihnen Folgen hinterlassen Jaké následky zanechal?			
Sind Sie operiert worden?	Byl(a) jste operován(a)?	nein <u>ne</u>	ja <u>ano</u> Worauf? <u>—</u> Nač? <u>—</u> Wann? <u>—</u> Kdy? <u>—</u>
Welchen Augenfehler haben Sie? Jakou máte vadu očí? <u>sachim</u>		Wieviel Dioptrien: rechtes Auge	linkes Auge
		Kolik dioptrii: pravé oko	levé oko
Gehör	Slyšíte	gut <u>dobře</u>	schlecht <u>špatně</u> Warum? <u>—</u> Proč? <u>—</u>
Zähne	Jaké máte zuby?	gut <u>dobře</u>	schlecht <u>špatně</u> Wieviel plombiert? <u>3</u> Kolik spravených? <u>3</u>
Haben Sie einen Sprachfehler?	Máte vadu v řeči?	nein <u>ne</u>	ja <u>ano</u> Welchen? <u>—</u> Jakou? <u>—</u>

Lebenslauf — Život

Wo wurden Sie erzogen?	Bei den Eltern - Verwandten - fremden Leuten - in einer Anstalt?
Kde jste byl vychován(a)?	U rodičů - příbuzných - cizích lidí - v ústavu?
In guten - mittleren - bescheidenen - schlechten - Verhältnissen?	V poměrech: <u>dobrých - středních - skromných - špatných</u>
Leben Ihre Eltern im gemeinsamen Haushalt?	Aus welchen Gründen nicht?
Ziji rodiče ve spol. domácnosti?	Z jakých důvodů ne? <u>ano</u>
Was machen Sie in freier Zeit am liebsten?	Co nejraději děláte ve volném čase? <u>čtení, malba, kresba, vyřezávání</u>
Was lesen Sie am liebsten?	Co nejraději čtete? <u>veselový román literaturu</u>
Spielen Sie irgendein Instrument und welches? Hrajete na nějaký hudební nástroj a který?	
Betreiben Sie Sport und Leibesübungen?	Pěstujete tělocvik a sporty?
Haben Sie Vorliebe in Handarbeiten?	Pracujete rád ručně?
Waren Sie schon irgendwo beschäftigt?	Byl(a) jste již někde zaměstnán(a)?
Bei wem?	U koho?
Wieviel haben Sie wöchentlich verdient?	Kolik jste si týdně vydělal(a)?
Sind Sie bei uns beschäftigt gewesen?	Byl(a) jste u nás zaměstnán(a)?
Was wollen Sie werden, wenn Sie erwachsen sind?	Čim se chcete státi až dospějete?
In welchem von den nachstehenden Fächern möchten Sie sich bei uns emporarbeiten? Bei uns gibt es folgende Fächer: Schuh-, Gummi-, Gerber-, Maschinen-, Elektrotechn., Holz-, Textil-, Papier-, Chemie-, Baufach. V jakém oboru se chcete u nás vypracovat? Máme u nás tyto obory: <u>obuvnický, gumárenský, koželužský, strojírenský, elektrotechnický, dřevařský, textilní, chemický, stavební</u>	

Posudek o mladém muži I. a II. ročníku

22.1.1928.

Mladý muž	Tichý Jiří				
Oddělení	20308	Odb. škola	OCH-11		
Práce	napínání	Družina	B 7		
Mistr	Poláček	Vychovatel	Drozdáček		
Stupeň	Jakost práce	Prémie		Poznámky a podpis	
		I. roč.	II. roč.		
1	velmi dobrá	24.—		20% z úkolové mzdy	
2	dobrá	20.—			
3	uspokojivá	16.—			
4	dostatečná	8.—			
5	sotva dostačující	—			
6	nedostačující	—			
Výkonnost					
1	vynikající	16.—			
2	nadprůměrný	13.—			
3	průměrný	10.—			
4	postačující	7.—			
5	sotva postačující	—			
6	nedostatečný	—			
Školní prospěch					
1	prospěl s vyznam.	24.—	36.—	25.	
2	prospěl dobře	20.—	30.—		
3	prospěl uspokojivě	16.—	25.—		
4	prospěl	8.—	15.—		
5	neprospěl	—	—		
Chování v internátě					
1	vzorné	16.—	24.—	24.	
2	velmi dobré	13.—	19.—		
3	dobré	10.—	14.—		
4	uspokojivé	7.—	9.—		
5	méně ukázněné	—	—		
6	nehodné	—	—		
Prémie od týdne	do	K		49. / 908	
Základní mzda		K			
Dohromady		K			
Datum	10. února 1945		Podpis ml. muže		

POSUDEK O MLÁDEŽI MUŽI I, A II. ROČNÍKU

Mladý muž	<i>Tichý Jiří 22.1.1928</i>		
Oddělení	<i>20303</i>	Odb. škola	<i>OCH I</i>
řada	<i>naprosto</i>	Grupa	<i>B4</i>
Místo	<i>Poldřek</i>	Vychovatel	<i>Rozekmal</i>
Stupně	Jakost práce	Průměr	poznámky a podpis
1	Velmi dobrá	24	16
2	dobrá	20	
3	uspokojivá	16	
4	dostatečná	12	
5	sotva dostačující	8	
6	ne dostačující	4	
Wkonnost			
1	vyňkající	16	10
2	nadřeměrná	13	
3	průměrná	10	
4	dostačující	7	
5	sotva dostačující	4	
6	nedostatečná	1	
Skolní prospěch			
1	prospěl s vyznam.	24	36
2	prospěl dobře	20	30
3	prospěl uspokojivě	16	25
4	prospěl	12	15
5	neprospěl	8	10
Chování v Internátě			
1	vzorné	16	24
2	velmi dobré	13	19
3	dobré	10	15
4	uspokojivé	7	9
5	málo uspokojivé	4	6
6	nepohodné	1	1
Průměr za týden		17,5	24
Základní práce		65	44
Průmyslové práce		20,5	15,5
Datum <i>24. 4. 1944</i>		Podpis vychovatele <i>J. Rozekmal</i>	

692 9274 III 51.43

10. SRPNA 1944

Bewertung in der Werkstätte - Bodování v dílně

Junger Mann - Mladý muž
Junge Frau - Mladá žena

Tichý Jiří

Jahrgang -
ročník *I.*

Die Beurteilung ist gerecht und nach sorgfältiger Überlegung vorzunehmen.
Die Beurteilung wird in 6 Punkten ausgedrückt: Punkt 1 ist die beste, Punkt 6 die schlechteste Note.
Die Bewertung ist leserlich und mit Tinte zu schreiben.
Die Anmerkungen sind auf der Rückseite anzuführen.
Der Vorgesetzte des Jungen Mannes hat nicht nur zu lehren, sondern auch zu erziehen.

Používejte spravedlivě, po pečlivém uvážení.
Pomůckou se rámkuje 6 ti body. Bod 1 je nejlepší, bod 6 nejhorší známka.
Bodování píše zřetelně a vždy perem.
Poznámky píše na druhou stranu.
Představený nejen učí — ale také vychovává.

Fähigkeiten und Charaktermerkmale
Schopnosti a povahové znaky

	Betragen Chování	Qualität der Arbeit Jakost práce	Leistung Výkon	Aufnahme Chápavost	Verantwortlich- keitssinn Zodpovědnost
Stufen - stupně	1. tadellov bezvadné	hervorragend vynikající	hervorragend vynikající	hervorragend vynikající	hervorragend vynikající
	2. bei kleineren Verstößen při menš. přestupcích	sehr gut velmi dobrá	sehr gut velmi dobrý	sehr gut velmi dobrá	sehr gut velmi dobrý
	3. bei groberen Verstößen při hrubš. přestupcích	gut dobrá	gut dobrý	gut dobrá	gut dobrý
	4. bei strafbaren Handlung při trest. činech	schwach slabá	schwach slabý	schwach slabá	schwach slabý
	5.	sehr schwach velmi slabá	sehr schwach velmi slabý	sehr schwach velmi slabá	sehr schwach velmi slabý
	6.	ganz ungenügend zešla nedost.	ganz ungenügend zešla nedost.	ganz ungenügend zešla nedost.	ganz ungenügend zešla nedost.

Arbeits- woche Prac. týden	Abt. u. Müh. u. Odděl.	Art der Arbeit Práce	Be- tragen Cho- vání	Qualität d. Arbeit Jakost práce	Leistung Výkon	Auf- nahme- gabe Chápa- vost	Verant- wortlich- keitssinn Zodpov.	Unterschrift des Leiters Podpis vedoucího
<i>27</i>	<i>20308</i>	<i>činnosti</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Nos</i>
<i>37</i>	<i>20308</i>	<i>Barvení</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Nos</i>
<i>41</i>	<i>20308</i>	<i>Barvení</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Lonča</i>
<i>3</i>	<i>20308</i>	<i>vyměření</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Lonča</i>
<i>10</i>	<i>20308</i>	<i>barvení</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Nos</i>
<i>19</i>	<i>20308</i>	<i>napřichování</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Uos</i>
<i>24</i>	<i>20308</i>	<i>lesku</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Uos</i>

Erzieher - Vychovatel

Stojan

802 7444 II 25-44 (24)

Hunderttschaft - Družina

J. druzi

Bata

a. s.,

Z L Í N .

Adresa telegramů: »BAŤOVĚ«

Telefon: Zlín číslo 2.

Zlín, dne 2. února 1939.

V odpovědi rače
udatí tuto značku

Obecní úřad v Otrokovicích
P. O. 441
Číslo 12

936

Titl.

O b e c n í ú ř a d ,

v O t r o k o v i c í c h .

Žádáme zdvořile na základě trojmo přiložených
plánů a situace o povolení ku stavbě četnické stanice
s byty pro četnictvo.

Budovu postavíme na svém pozemku parc.čís.441
katastr. obce Otrokovice.

Děkujeme za příznivé a brzké vyřízení naší
žádosti a jsme

v dokonalé úctě:

BAŤA a. s. ZLÍN

3x plány.

Alegorický vůz Baťov .

Pacovský

Titl.

Stavební ořd. 1 7 8 0 .

Z l í n .

1. Při řešení alegorického vozu Baťov důraz se klade na veškeré výrobky Baťova.
2. Hesla Baťova budou zaslány dodatečně.
3. Pro alegorický vůz bude sloužiti velké 5-titúnové auto, případně ještě prodloužené.
4. Alegorický vůz má vyjadřovati myšlenku: " Vzrůst Baťova od roku 1931 do roku 1935."
5. Stálý vzrůst a rozšiřování pomocných závodů v Baťově, úprava Moravy a Dřevnice, naplavování, vzrůst kolonie domků.

B a ť o v - 1480.

Kaplan

V Baťově, 22.III.1935.

Krojování zaměstnanců Baťova
na 1. máje 1935.

Myšlenka. Baťov představuje samostatnou pracovní skupinu jednoho celku a v průvodu 1. máje musí upoutat pozornost účastníků slavnosti a hostů.

Bahňák. Převládající barvy Bahňáku jsou:
hnědá, příp. béžová - barva hlíny,
zelená - barva lesů a luk.

Koželuzi mají osvědčené tradiční krojování, které bude jim ponecháno, sice:
bílé košile-rozhalenky, anebo košile se zahrnutým límcem, tmavé kalhoty, kožený řemen, béžová zástěra se zelenými tkaničkami. Nepokryté hlavy, příp. čapka dle standartu Baťova.

Zaměstnanci chemických budou v nehořlavých kombinézích žlutě-zelené barvy. Čapka dle standartu Baťova.

Zaměstnanci stavebního odd. dle krojování zaměstnanců stavebního odd. ve Zlíně. Čapka dle standartu Baťova.

Vodáři - kroj a čapka dle standartu Baťova. Vysoké gumové boty.

Všichni ostatní zaměstnanci mají hnědé kabátky a kalhoty /rozdělená kombinéza/, černé knoflíky. Případně na levém rukávě nápis anebo odznak oboru. Čapky zelené s černým lakovaným štítkem.

Zaměstnankyně mají béžové halenky, hnědé sukně a zelené kozacké čapky.

Zaměstnanci - úředníci, aby byla vyjádřena jejich příslušnost k Baťovu, mají zelené čapky s černým lakovaným štítkem. Případně budou hnědě krojovani dle standartu Baťova.

Kapelník

Baťov, 1.IV.1935.

Poř. čís.: 265

P r o h l á š e n í .

Potvrzuji, že jsem dnešního dne převzal legitimaci poř.čís. 265....., opravňující mne ke vstupu do pracovního místa.

Běru na vědomí, že této legitimace mohu užití výhradně pro svou osobu, a že případné zneužití jest přísně stíháno soudně.

Případnou ztrátu neb odcizení neprodleně ohlásím správě závodu. Za duplikát, jež mi bude vystaven, zaplatím obnos K 25.-, případně obnos, jež bude za vystavení duplikátu stanoven.

Legitimaci budu u sebe stále nositi a jsem si vědom toho, že bez jejího předložení vydávám se nebezpečí, že mi přístup do závodu nebude povolen.

Jakékoliv opravy neb změny v této legitimaci jest oprávněna provésti jedině správa závodu.

V Bratov. Letisk dne 16. 7. 19..... 19.....

Spřel. 14. 7. 19
[Signature]

[Signature] U zast.

Podpis

265

P r o h l á š e n í .

Stvrzuji svým podpisem, že jsem si vědom :

- 1./ Zákazu sdělování jakýchkoli údajů, týkajících se typů, výroby a organizace závodu Zlínská letecká a.s.

Beru na vědomí, že nedodržení tohoto zákazu má za následek propuštění, případně i trestní stíhání.

- 2./ Že záměna materiálu nebo jiná vědomě špatná a nepoctivá práce je považována za sobotáž a trestána ve vážných případech i smrtí.

Letiště Baťov dne

18. 4.

Podpis

10

An den Herrn

Bezirkshauptmann

in Z l i n .

V příloze dovolujeme si Vám zaslati výtah ze žádostí o zařazení Bařova mezi průmyslová města, která mají určité výhody při zásobování potravinami jakož i žádost novou a žádáme Vás zdvořile, abyste v zájmu zásobování zdejších občanů tuto naši akci laskavě podpořil.

Dne 20.X.1941 požádala jsme ministerstvo zemědělství v Praze o zařazení Bařova do I.skupiny průmyslových měst s odůvodněním, že Bařov má 7.600 obyvatel /k dnešnímu dni 8.100 obyvatel/ z nichž 79 % pracuje v průmyslových závodech nebo jsou příslušníci jejich zaměstnanců. Z celkového počtu obyvatel jest 22 % dětí do 14 let. V jiných městech 17 %. Nadprůměrný jest také počet mladých mužů a žen od 14 - 20 let, rovněž zaměstnaných v průmyslu.

Nedostatečné zásobování ovocem, zeleninou, citrony. Sýry dostáváme jen v nepatrném množství, ryby žádné.

Příděl paliva 10 q na rodinu a rok jest malý vzhledem k tomu, že přes polovina obyvatel bydlí v domcích průmyslových závodů fy Bařa a.s., jejichž stěny jsou pouze 30 cm silné, bez omítky a stojí odděleně.

Obyvatelé Zlína zařazením do I.skupiny průmyslových měst mají určité výhody v zásobování, kdežto obyvatelé Bařova, kteří mají tytéž pracovní povinnosti, jich postrádají.

Ministerstvo zemědělství přípisem ze dne 29.X.1941 uznalo plně průmyslový charakter našich občanů, zařazení však neprovedlo. Jen dalo příkaz trhovým svazům, aby našim přáním podle možnosti vyšly vstříc. Dalším přípisem ze dne 27.XI.1941 podalo zprávu jednotlivých trhových svazů o všeobecném zásobování, upozornilo však, že nemůže vyhověti všem našim žádostem.

Dne 20.I.1942 poděkovali jsme ministerstvu zemědělství v Praze za to, že jednotlivé trhové svazy věnují péči zásobování Bařova, ale poněvadž nebylo docíleno žádných výhod, kterých požívá stejně průmyslová Zlín a jiná větší města, požádali jsme znovu min.zemědělství o oficiální zařazení do I.skupiny průmyslových měst.

Min.zemědělství sdělilo, že žádné oficiální zařazení neexistuje. Obec Bařov však žádá, aby ji min.zemědělství a lesnictví uvádělo v seznamu průmyslových měst, jde-li o příděl zvláštních druhů potravin, které jinak bez tohoto jmenování neobdrží.

ČR-Moravský zemský archiv v Brně
Státní okresní archiv ve Zlíně

Za příznivé doporučení Vám děkujeme.

starosta.